

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**GÜMÜŞHANE ZİYARET-YATIR YERLERİ VE
BUNLARLA İLGİLİ EFSANELERDEKİ MOTİFLER**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ali TOSUN**

**Danışman
Prof. Dr. Ali KAFKASYALI**

MART 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsanelerdeki Motifler” adlı **Yüksek Lisans** tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Ali TOSUN

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsanelerdeki Motifler

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 94 sayfalık kısmına ilişkin 03/03/2025 tarihinde **IThenticate/Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 6' dır.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 03/03/2025

Danışman: Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

Öğrenci: Ali TOSUN

KILAVUZA UYGUNLUK

“Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsanelerdeki Motifler”
başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım
Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ali TOSUN

Danışman

Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Ali KAFKASYALI danışmanlığında **Ali TOSUN** tarafından hazırlanan “**Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsanelerdeki Motifler**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

03/03 /2025

JÜRİ:

Danışman	:	Prof. Dr. Ali KAFKASYALI	(İmza)
Üye	:	Doç. Dr. Hamza KOLUKISA	(İmza)
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali DİKEN	(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

... /... /.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Efsaneler, gerçekleşmesi zor veya imkânsız durumların gerçekleştiği, kahramanlarının bir kısmının doğaüstü özellikler gösterdiği, içinde kutsiyet bulunan anlatılardır. İnsanda var olan yetenekler her zaman, her şeyin üstesinden gelmeye yeterli değildir. Bazı durumlar karşısında aciz kalınır ve çaresiz hissedilir. İşte böyle durumlarda hayal dünyası daha güçlü işler ve insanları bu durumdan kurtarmak için birtakım şeylere inandırır. Bu hayal dünyasının ürettiği en önemli anlatıların başında masallar gelmektedir.

Masallar çocukların zihin dünyalarını zenginleştiren anlatılardır. Masallar çocukların düşünce dünyalarının gelişmesi için yeterli düzeyde sayılabilir ancak bu durum büyükler için geçerli olmaz. Büyükler masalların gerçek olmadığını bilir. Bu yüzden büyüklerinde inanacağı bir anlatı türü olan efsaneler ortaya çıkmıştır.

Memleketim olan Gümüşhane ilinde bulunan ziyaret-yatır yerleri ve bu yerlerle ilgili efsaneleri araştırarak derleme fırsatı beni ziyadesiyle gururlandıran bir süreç oldu. Bu fırsatı bana tanıyan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, çalışmalarıyla Türk dünyasına çok değerli eserler kazandıran sayın Prof. Dr. Ali KAFKASYALI hocama en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın yapılması hususunda beni teşvik eden, değerli hocam Prof. Dr. Necdet TOZLU'ya, öğrencilik sürecim boyunca bana her konuda destek olan çok kıymetli hocam Doç. Dr. Yusuf BABÜR'e, yaptığım çalışmada kaynak eserlere ve kişilere ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen Şahin KAZANCI hocama ve araştırmamda bana katkı sağlayan tüm kaynak kişilere teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi yüksek lisans sürecinde de bana moral ve motivasyon veren aileme ve her zaman yanımda olup beni anlayış ve sabırla destekleyen eşim ve oğluma şükranlarımı sunar, teşekkür ederim.

Ali TOSUN, Erzincan, 2025

GÜMÜŞHANE ZİYARET-YATIR YERLERİ VE BUNLARLA İLGİLİ EFSANELERDEKİ MOTİFLER

Ali TOSUN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart, 2025

Danışman: Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

ÖZET

Pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Gümüşhane’de tarihî ve kültürel pek çok miras göze çarpmaktadır. Gümüşhane’de bulunan türbeler, yatırlar ve ziyaretler de bu kültürel miraslardandır.

Bu çalışmada Gümüşhane’deki ziyaret-yatır yerleri ve bunlar hakkında anlatılan efsaneler araştırılmıştır. Teknolojiyle birlikte değişen sosyal ve toplumsal normlar sonucu bu tip yerlere gösterilen ilginin azaldığı gözlemlenmiştir. Kaybolmaya yüz tutmuş bu kültürel mirasın korunması amacıyla Gümüşhane’deki ziyaret yerleri araştırılarak haklarında bilgi toplanmıştır.

Gümüşhane’deki ziyaret ve yatır yerleri araştırılırken alan araştırması ve derleme yöntemi kullanılmıştır. Ziyaret edilen yerlerin resimleri çekilerek arşivlenmiştir. Bu yerlerle ilgili bilgi topladığımız şahısların bir kısmının anlattıkları ses kaydına alınarak arşivlenmiştir. Ziyaret ve yatırlar hakkında anlatılan efsanelerin bir kısmı da dinlenerek kayıt altına alınmıştır.

Araştırmamız giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynaklar ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Akabinde Gümüşhane’nin tarihî gelişiminden bahsedilmiştir. Birinci bölümde ziyaret-yatır yerleri ve efsanelerle ilgili temel kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde Gümüşhane ve ilçelerinde bulunan ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili anlatılan efsaneler sunulmuştur. Üçüncü bölümde de efsanelerde geçen motifler tespit edilerek açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Gümüşhane, türbe, ziyaret yerleri.

THE SACRED PLACES, TOMBS, AND THE MOTİFS FOUND İN LEGENDS RELATED TO THEM İN GÜMÜŞHANE

Ali TOSUN

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences,

Master’s Thesis, March, 2025

Supervisor: Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

ABSTRACT

Many historical and cultural heritages stand out in Gümüşhane, which has hosted many civilizations. The tombs and entombed saints in Gümüşhane are among these cultural heritages.

In this study, the tombs and entombed saints in Gümüşhane and the legends told about them were investigated. It has been observed that the interest in such places has decreased as a result of social and community norms changing with technology. In order to protect this cultural heritage, which is on the brink of being lost, the visit sites in Gümüşhane have been researched and information has been gathered about them.

While researching tombs and entombed saints in Gümüşhane, field research and compilation methods were used. Pictures of the places visited were taken and archived. The stories of some of the people from whom we collected information about these places were audio recorded and archived. The legends told about holy places and entombed saints listened to and recorded.

Our research consists of an introduction, three main sections, a conclusion, references, and appendices. The introduction section explains the purpose, scope, and methodology of the research. Subsequently, the historical development of Gümüşhane was mentioned. In the first chapter, basic concepts about holy places, tombs and legends are explained. In the second chapter, the visit and tomb sites in Gümüşhane and its districts, along with the legends told about them, are presented. In the third chapter, the motifs in the legends are identified and explained.

Keywords: Legend, Gümüşhane, tomb, sacred places.

İÇİNDEKİLER

GÜMÜŞHANE ZİYARET-YATIR YERLERİ VE BUNLARLA İLGİLİ

EFSA NELERDEKİ MOTİFLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. İnanç	11
1.2. Kutsallık	12
1.3. Din	12
1.4. Ziyaret.....	14
1.5. Yatır	14
1.6. Türbe.....	15
1.7. Veli-Evliya	15
1.8. Efsane	19

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMÜŞHANE'DE TESPİT EDİLEN ZİYARET-YATIR YERLERİ VE EFSANELER

2.1. Gümüşhane ve Gümüşhane Merkeze Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	24
2.1.1. Abdal Dede	24
2.1.1.1. Abdal Dede Efsanesi-1	24
2.1.1.2. Abdal Dede Efsanesi-2	25
2.1.2. Çağırğan Baba Türbesi	25
2.1.2.1. Çağırğan Baba Efsanesi-1	26
2.1.2.2. Çağırğan Baba Efsanesi-2	26
2.1.2.3. Çağırğan Baba Efsanesi-3	27
2.1.3. Fadime Ana Türbesi	27
2.1.3.1. Fadime Ana Efsanesi-1	28
2.1.3.2. Fadime Ana Efsanesi-2	28
2.1.4. Kuklas (Gugulez) Taşı Ziyareti	28
2.1.4.1. Kuklas (Gugulez) Taşı Efsanesi	29
2.1.5. Mısırlıoğlu (Hacı Tahir Efendi) Türbesi	29
2.1.6. Pir Ahmed Türbesi	30
2.1.6.1. Pir Ahmed Efsanesi	31
2.1.7. Tandır Ziyareti	31
2.1.7.1. Tandır Efsanesi-1	32
2.1.7.2. Tandır Efsanesi-2	32
2.2. Kelkit ve Kelkit'e Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	33
2.2.1. Abdurrahman Dede ve Kardeşleri (Üç Ziyaret)	34
2.2.1.1. Abdurrahman Dede-1	35

2.2.1.2. Abdurrahman Dede-2	36
2.2.1.3. Abdurrahman Dede-3	36
2.2.1.4. Evliyanın Gıranı-1	37
2.2.1.5. Evliyanın Gıranı-2	37
2.2.2. Gümüşgöze Beldesi – Göz Ziyareti	37
2.2.3. Molla Ahmet Ziyareti	38
2.2.3.1. Molla Ahmet Efsanesi.....	38
2.2.4. Sarı Şeyh.....	38
2.2.4.1. Sarı Şeyh Efsanesi-1	39
2.2.4.2. Sarı Şeyh Efsanesi-2	39
2.2.5. Sümbüllü Tepe Ziyareti	39
2.2.6. Şeyh Kasım Türbesi (Çamur Köyü Kümbeti)	40
2.2.6.1. Şeyh Kasım Efsanesi	40
2.3. Köse ve Köse’ye Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	40
2.3.1. Evliya Ziyareti	40
2.3.2. Kırklar Ziyareti	41
2.3.2.1. Kırklar Efsanesi	41
2.3.3. Şifalı Su Ziyareti.....	41
2.3.3.1. Şifalı Su Efsanesi	41
2.3.4. Uyuz Pınarı Ziyareti	42
2.4. Kürtün ve Kürtün’e Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	42
2.4.1. Ağa Baba Ziyareti.....	42
2.4.2. Güvenç Abdal	42
2.4.3. Kabaktepe Şehitliği.....	43

2.4.3.1. Kabaktepe Şehitliği Efsanesi	43
2.4.4. Tonar Evliya	44
2.4.5. Uyuz Paarı Ziyareti.....	44
2.5. Şiran ve Şiran’a Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	44
2.5.1. Beydere Köyü Türbesi	44
2.5.1.1. Beydere Köyü Ziyareti Efsanesi-1.....	45
2.5.1.2. Beydere Köyü Ziyareti Efsanesi-2.....	45
2.5.2. Burgu Baba Ziyareti	45
2.5.2.1. Burgu Baba Efsanesi.....	46
2.5.3. Can Baba Şehitliği	47
2.5.4. Çipilli Baba Ziyareti	47
2.5.4.1. Çipilli Baba Efsanesi-1	48
2.5.4.2. Çipilli Baba Efsanesi-2	49
2.5.5. Demreyi Paarı Ziyareti	49
2.5.6. Esma Hatun Türbesi	49
2.5.6.1. Esma Hatun Efsanesi-1	50
2.5.6.2. Esma Hatun Efsanesi-2	50
2.5.6.3. Esma Hatun Efsanesi-3	50
2.5.6.4. Esma Hatun Efsanesi-4	51
2.5.7. Firdevs Hatun Türbesi	51
2.5.7.1. Firdevs Hatun Efsanesi	51
2.5.8. Garip Evliya.....	52
2.5.8.1. Garip Evliya Efsanesi	52
2.5.9. Gelin Ebe Ziyareti.....	53

2.5.10. Gelin Taşı Ziyareti.....	53
2.5.10.1. Gelin Taşı Efsanesi	53
2.5.11. İsa Baba Ziyareti.....	54
2.5.11.1. İsa Baba Efsanesi-1.....	55
2.5.11.2. İsa Baba Efsanesi-2.....	56
2.5.12. Karaca Baba Türbesi.....	56
2.5.12.1. Karaca Baba Efsanesi	56
2.5.13. Konaklı Köyü Şehitliği	57
2.5.13.1. Konaklı Köyü Şehitliği Efsanesi.....	57
2.5.14. Koyun Baba Ziyareti.....	57
2.5.14.1. Koyun Baba Efsanesi.....	58
2.5.15. Könger (Hünkâr) Baba Ziyareti.....	58
2.5.16. Sağırtaş (Karataş) Ziyareti	58
2.5.16.1. Sağırtaş Ziyareti Efsanesi	58
2.5.17. Sarıca Köyü Ziyaretleri.....	59
2.5.17.1. Mustafa Efendi Efsanesi-1	60
2.5.17.2. Şeyh-i Şirani (Hacı Mustafa Efendi) Efsanesi-1.....	60
2.5.17.3. Şeyh-i Şirani (Hacı Mustafa Efendi) Efsanesi-2.....	61
2.5.17.4. Hafız Efendi Efsanesi-1	61
2.5.17.5. Hafız Efendi Efsanesi-2	62
2.5.17.6. Hafız Efendi Efsanesi-3	62
2.5.17.7. Hafız Efendi Efsanesi-4	63
2.5.17.8. Hafız Efendi Efsanesi-5	63
2.5.18. Seydi Baba Türbesi.....	64
2.5.18.1. Seydi Baba Efsanesi-1	64

2.5.18.2. Seydi Baba Efsanesi-2	65
2.5.19. Sinan Baba Türbesi.....	65
2.5.19.1. Sinan Baba Efsanesi.....	66
2.5.20. Şeyh Salih Efendi Ziyareti.....	66
2.5.20.1. Şeyh Salih Efendi Efsanesi-1.....	67
2.5.20.2. Şeyh Salih Efendi Efsanesi-2.....	67
2.5.21. Yusuf Baba Ziyareti.....	67
2.5.21.1. Yusuf Baba Efsanesi-1.....	68
2.5.21.2. Yusuf Baba Efsanesi-2.....	68
2.6. Torul ve Torul’a Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler	68
2.6.1. Deli Hıdrellez Ziyareti	68
2.6.2. Osman Baba.....	69
2.6.2.1. Osman Baba Efsanesi-1	69
2.6.2.2. Osman Baba Efsanesi-2	69
2.6.2.3. Osman Baba Efsanesi-3	70
2.6.3. Taş Gelin Ziyareti	70
2.6.3.1. Taş Gelin Ziyareti Efsanesi.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMÜŞHANE’DE TESPİT EDİLEN EFSANELERDE GEÇEN MOTİFLER

3.1. Motif Kavramı ve Motifler Hakkında Açıklama.....	71
3.2. Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleriyle İlgili Efsanelerdeki Motiflerin Tahlili	72
3.2.1. Ağaç Motifi.....	73
3.2.2. At Motifi	74
3.2.3.Çocuksuzluk Motifi	75

3.2.4. Dağ Motifi	76
3.2.5. Dua ve Beddua Motifi	77
3.2.6. Geyik Motifi	79
3.2.7. Hızır/Yardımcı İhtiyar Motifi	80
3.2.8. Işık Motifi	81
3.2.9. Kurban Motifi	82
3.2.10. Kurt Motifi.....	83
3.2.11. Mağara Motifi.....	83
3.2.12. Rüya Motifi.....	84
3.2.13. Sayı Motifi	86
3.2.14. Sihir/Büyü/Efsun Motifi	87
3.2.15. Su Motifi.....	88
3.2.16. Şekil Değiştirme (Dönüşüm) Motifi	90
3.2.17. Taş/Kaya Motifi.....	91
3.2.18. Tayyi Mekân ve Tayyi Zaman Motifleri	92
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	95
EKLER	99
ÖZ GEÇMİŞ	109

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Ana Bilim Dalı
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
EBYÜ	: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
K.G.	: Kişisel Görüşme
Mad.	: Madde
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

I. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi

Doğu Karadeniz bölgesini, özellikle Trabzon ve Giresun illerini, İç Anadolu'ya bağlayan köprü konumunda bulunan Gümüşhane, çok eski bir yerleşim yeridir. Pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle Gümüşhane'de tarihî ve kültürel miraslar yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Gümüşhane'de bulunan türbe, yatır ve ziyaretler de bu kültürel unsurlardandır. İnsanlar bazı inanışları nedeniyle bu yerleri kutsal kabul etmektedir. Özellikle hastalıklarının iyileşmesi, dertlerinin azalması, sıkıntılarının giderilmesi, işlerinin yoluna girmesi vb. pek çok dileklerinin kabul olması için bu yerlere gelerek dua eder ve çeşitli ritüeller yaparlar.

Ziyaret ve yatır yerleriyle ilgili halk arasında inanılan pek çok efsane bulunmaktadır. Halkı bu inanışlara teşvik eden bazı anlatılar zamanla ciddi bir inanış biçimine dönüşmüştür. Günümüzde bu inanışlarda zayıflama gözlemlense de özellikle bizden önceki kuşakların bu yerlere ne kadar önem verdikleri anlatılan menkıbe ve efsanelerden anlaşılmaktadır.

Çeşitli sebeplerle ihmal edilerek unutulmaya yüz tutan bu soyut Türk mirasının araştırılarak kayıt altına alınması önemlidir. Bu çalışmada, Gümüşhane'de bulunan ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili anlatılan efsaneler bilimsel ölçütlerle araştırılarak kayıt altına alındı. Bu soyut kültürel değerleri unutulmaktan kurtarmak ve yazılı hâle getirmek hedeflendi. İnanışların daha iyi anlaşılması için birinci bölümde konuyla alakalı bazı kavramlar açıklandı. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Gümüşhane merkez ve ilçelerinde bulunan ziyaret-yatır yerleri ayrı başlıklar altında alfabetik olarak sunulmuştur. Ziyaret ve yatırların bulundukları yerler hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Bilgilendirmenin akabinde de o yer ile ilgili anlatılan efsaneler sunulmuştur. Çalışmamızın üçüncü bölümünde motifler hakkında bilgi verilmiş ve tespit edilen efsanelerdeki motifler örnek olarak sunulmuştur.

Gümüşhane ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler araştırılırken literatür taraması yapılarak Gümüşhane ile ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Çeşitli kitap, dergi, tez ve makalelerde bu konuyla alakalı kısımlar araştırmamıza katkı sağlamıştır. Araştırmamızda bize kaynaklık eden bu çalışmalar “Kaynakça” bölümünde belirtilmiştir.

Ziyaret ve yatır yerleriyle ilgili inanışlar, o bölgelerde yaşayan insanlara sorularak öğrenilmiştir. Bilgiler toplanırken yazılı ve sözlü kaynaklara başvurulmuştur. Kaynak kişiler seçilirken konu hakkında bilgisi olan kişilere ulaşılarak görüşme yapılmıştır. Ulaşılan bazı kaynak kişiler ziyaret yerinde kabri bulunan zatların çocukları veya torunlarıdır. Çocukları veya torunları bilinmeyen-bulunmayan zatlar hakkında bilgi toplanırken de o yörede sözüne itibar edilen belli bir yaş ve tecrübe sahibi kişilerle iletişim kurularak görüşme yapılmıştır. Özellikle görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılarak ziyaret ve yatır yerleri hakkında detaylı araştırma yapılmış ve bu suretle etraflıca bilgi toplanmıştır. Bazı derlemeler yazılarak kaydedilmiştir. Bazı derlemeler ise ses kaydına alınarak toparlanmıştır. Ziyaret ve yatır yerlerinin fotoğrafları da çekilerek çalışmamızın ek kısmında sunulmuştur.

A. Sözlü Kaynaklara Yönlendirilen Sorular:

Çalışmamızda, konuya hâkim olan kişilerle görüşme yapılarak bilgiler tutarlı bir şekilde sunulmuştur. Bazı türbe ve yatırlarda yatmakta olan zatların torun ve akrabalarıyla gerçekleştirilen görüşmeler anlatılan efsanelerdeki inandırıcılığı kuvvetlendirmiştir. Kaynak kişilerle görüşme yapılmadan önce sorulacak sorular hazırlanmıştır. Önceden hazırlanan bu sorular derleme esnasında görüşme yapılan kişilere sorulmuştur. Derleme yapılırken anlatılan bilgiler çeşitli yöntemlerle kayıt altına alınarak saklanmıştır. Derlenen bilgi ve efsaneler özleri bozulmamak üzere düzenlenerek sunulmuştur. Derleme esnasında kaynak kişilerin verdiği bilgilerin zaman zaman kronolojik sıraya uymaması bu düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bu düzenleme yapılırken titiz davranılmış, bilgiler bozulmamış ve anlatılan olayın özüne sadık kalınmıştır.

Derlemelerde aşağıdaki sorular sorulmuştur:

1. İsim ve soy isminiz nedir?
2. Yaşınız kaç ve öğrenim durumunuz nedir?
3. Yörenizde türbe, yatır ve ziyaret yeri var mıdır?
4. Bu yerlerde metfun bulunan kimseler hakkında bilginiz var mı?
5. Bu türbe, yatır ve ziyaret yerleriyle ilgili bildiğiniz efsaneler var mı?
6. Bu yerlerle ilgili bildiğiniz efsaneleri benimle paylaşır mısınız?

7. Bu yerler ziyaret edilirken ne gibi ritüeller gerçekleştirilir?

8. Bu yatırlar ziyaret edilirken yapılması uygun görülmeyen davranışlar var mıdır?

9. Yörenizde bildiğiniz türbe, yatır veya kutsal olduğuna inanılan ziyaret yerlerinde uygulanan çeşitli halk inanışları günümüzde de devam ediyor mu? Devam eden bu inanışlar uygulamalar hakkında bilgi verir misiniz?

10. Konumuzla alakalı olarak söylemek veya eklemek istediğiniz bir şey var mı?

II. Gümüşhane ve İlçeleri Hakkında Genel Bilgiler

A. Gümüşhane

Gümüşhane ili, doğudan Bayburt, batıdan Giresun, kuzeyden Trabzon ve güneyden Erzincan illeriyle çevrilidir. Karadeniz Bölgesi'nde önemli bir geçiş alanı üzerinde konumlanmıştır. Gümüşhane özellikle Trabzon ile Erzincan arasında köprü işlevi gören küçük bir vilayettir. Tarihî ipek yolu güzergâhında olan Gümüşhane, tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Gümüşhane eski şehir merkezi ve maden ocaklarına yakın olan Süleymaniye Mahallesi, 1920 ve 1923 yıllarında gerçekleşen bazı siyasal faaliyetler ile merkez olma özelliğini kaybetmiştir. Gümüşhaneli bazı yöneticilerin şehir merkezini Harşit Çayı'nın etrafına konumlandırmak istemeleri bu duruma neden gösterilmektedir. Çeşitli faaliyet ve girişimler neticesinde Gümüşhane il merkezi Harşit Çayı etrafına konumlanmıştır.

Gümüşhane adı, Türkçe “gümüş” ve Farsça “hane” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu ad İran Seferi sırasında Harşit Çayı vadisinden geçen Kanunî Sultan Süleyman tarafından, burada gümüş madenlerinin bulunması nedeniyle verilmiştir. [...] Tarih öncesi dönemlerden beri yerleşim merkezi olan Gümüşhane'nin tarihi M.Ö. 3000 yılına kadar inmektedir. Ancak, ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu belli değildir, kesin bilgiler yoktur.¹

Tarihi çok eskilere dayanan Gümüşhane'de pek çok evliya ve âlim yaşamıştır. Nüfusu en az olan köylerde bile türbe, yatır ve ziyaret yerleri olduğu görülmektedir. Her biri ayrı bir kültürel değer olan bu yapıt ve yerlerin toplumsal yaşama ve birliktelik anlayışına çok önemli katkıları bulunmaktadır.

¹ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri* (İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997), 21.

Yörenin tarih öncesi çağlar içerisindeki en erken bulguları, Geç Kalkolitik Çağ ile başlar. Köse-Kelkit ve Şiran’da yapılan arkeolojik araştırmalarda, bölgede Geç Kalkolitik Çağ’ın yaşandığına dair kanıtlar bulunmuştur. Bölgede yapılan çalışmalarda Kelkit’teki Han Deresi Mevkiinde, Köse’nin Altıntaş köyü Kilise Tepe ve İvcikler Tepesi yerleşmelerinde, Geç Kalkolitik Çağ keramikleri tanımlanmıştır.[...]

Anadolu’ya Fırat-Erzincan ya da Kelkit üzerinden giren Pers orduları M.Ö.550 yıllarına doğru Med hakimiyetine son verip İran Yaylasından Anadolu’da Kızılırmak’a kadar uzanan coğrafyada Pers Krallığı’nı kurduktan sonra Persler Anadolu’yu satraplıklara bölerek yönettiler. Pers hâkimiyeti döneminde Gümüşhane ve çevresi Doğu Karadeniz Satraplığı içinde yer aldı.[...]²

İlk ve Orta Çağ dönemlerinde Gümüşhane ve çevresinde hüküm süren uygarlıklar sırasıyla şu şekildedir: “[...] Protohitit, Hitit, İran, Roma, Makedonya, Roma ve Bizans [...]”³

Selçuklu Devleti Dönemi’nde de önemini koruyan Gümüşhane’yi, Tuğrul Bey’in alışı ve sonraki süreç şu şekildedir: “[...] Tuğrul Bey, uç kuvvetler sevk ederek Bizanslıları püskürtmüş, 1058’de Bayburt, Kelkit ve Gümüşhane’yi almıştır. [...] Gümüşhane bir aralık Karakoyunluların yönetiminde kalmıştır. 1467’de Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah’ın ölümü üzerine devleti dağılmış ve yöreye Akkoyunlular egemen olmuştur.”⁴

Atsız, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nden Seçmeler adlı eserinde, Revan’dan Erzurum’a dönüş seferinde (6 Şubat 1647 - 26 Ocak 1648) olan Evliya Çelebi’nin Gümüşhane’de görüp anlattıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

[...] Yüksek bir dağın tepesinde olup bağı bahçesi yok, darı mahsulü çoktur. Buradan yine batıya 7 saat giderek “Catca”⁵ şehrine girdik. [...] Bu şehirde, Büyük İskender’in hakimlerinden Yunanlı Filkos gümüş madeni bulduğundan İskender’e şehri imar ettirmiştir. Sonra Gürcüler’in eline geçmiştir. Sonra Azerbaycan hükümdarı Uzun Hasan’ın eline düşmüş, Uzun Hasan Şah ise

² Talat Ülker vd., *Gümüşhane Halk Kültürü-1* (Trabzon: Gündüz Ofset ve Matbaacılık, 2011), 73-74.

³ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri*, 21.

⁴ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri*, 22.

⁵ Atsız aynı sayfada bulunan dipnotta bu kelimenin o devirde Gümüşhane şehrine verilen isim olduğunu belirtmektedir.

*Fatih’le Tercan Ovası’ndaki savaşta yenildiğinden kale, Fatih Mehmet Han’ın eline geçmiştir. O asırda burada olan gümüş madeni hiçbir diyarda yoktu. Şehire o zaman “Gümüşhane” denilmiş ise de Osmanlı Hanedanı Defterhanesinde “Catha” yazılmış. Bütün halkı her türlü vergiden bağışlanmış olup gümüş işletmeye memurdurlar. Şehir şimdi Osmanlılar elinde olup 70 kadar gümüş madeni vardır. Bunların bazıları işler, bazıları işlemez haldedir.*⁶

Mısırlıoğlu, Geçmişte Gümüşhane adlı eserinde 1800’lü yıllarda Gümüşhane’nin sosyal yaşamıyla ilgili şu önemli bilgileri aktarmaktadır:

*Bu dönemlerde Gümüşhane’de Türkler, Rumlar ve Ermeniler birlikte yaşamakta idiler. [...] Türklerin Rum komşuları ile komşuluk ilişkileri Türk komşularından farksızdı. Öyle ki Rumlar ramazanda Türk komşularını iftara davet eder, komşuları oruçlu iken yemek kokularının dışarı gitmemesi için özen gösterir, okuttukları mevlitlere kadınlar başlarını örtüp iştirak ederlerdi. Türk komşular paskalyada Rum komşuları ile yumurta tokuşturur, paskalya çöreği yapıp götürürlerdi. Cami-i Sagir Mahallesi’nde yolun hemen üstünde cami, yolun hemen altında kilise ve aralarında 20 metre mesafe ancak vardı. Ne üstte okunan ezandan ne altta çalınan çandan kimse bir rahatsızlık duymazdı. Medeniyetler ittifakının, hoşgörünün sembolü olan bu duruma başka yerde zor rastlanır.*⁷

Gümüşhane’nin Birinci Dünya Savaşı’nda ülkeye önemli hizmetleri olmuştur. “Birinci Dünya Savaşında asker Gümüşhane’de depo edilir, buradan cepheye sürülürdü. Uzun yıllar askerlik şubesi olarak kullanılan [...] bina redif taburları için yapılan bir kışladır.[...] Ruslar çekildikten sonra bu bina tamamlanarak eski Gümüşhane’deki hükûmet buraya taşındı. (1922)”⁸

19 Temmuz 1916 tarihinde Çarlık Rusya ve onun güdümündeki Ermenilerin işgaline uğrayan Gümüşhane, verilen mücadeleler sonucu 15 Şubat 1918’de Rus esaretinden kurtulmuştur. Her yıl 15 Şubat tarihinde büyük bir coşkuyla kurtuluş günü etkinlikleri düzenlenmektedir.

⁶ Atsız, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nden seçmeler, 2. bs., (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 170.

⁷ Abdul Halim Mısırlıoğlu, Geçmişte Gümüşhane (Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2023), 117.

⁸ Sabri Özcan San, Vadideki Gümüşhane (Trabzon: T.C. Gümüşhane Valiliği Yayınları, 2014), 37-39.

Trabzon'un kazası olan Gümüşhane'nin il olma süreci 1920 yılında tamamlanmıştır. "Osmanlı Dönemi'nde Trabzon'un kazası (sancak) olan Gümüşhane 5 Ağustos 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzası ile 'Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane, Muş, Aydın sancakları müstakil il olarak idare edilecektir' kararnamesi doğrultusunda müstakil il olarak ilan edilmiştir."⁹

Pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Gümüşhane'de şehrin doğal güzellikleri ve tarihî yapıları sayesinde turizm de gelişim göstermektedir.

B. Kelkit İlçesi

Kelkit coğrafi yönden önemli bir konuma sahiptir. Gümüşhane, Bayburt ve Erzincan illerine yaklaşık olarak aynı mesafededir. Düz bir arazide, Kelkit Çayı'nın etrafında kurulmuş olan kasabanın geniş bir tarım alanına sahip olduğu görülmektedir. Yöre halkının büyük çoğunluğu geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır.

Gümüşhane Valiliği'nin hazırladığı, Sayılarla Gümüşhane adlı eserde Kelkit ilçesinin tarihî gelişimi hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

Kelkit ve havalisi Hititlerden sonra Asur, Makedonya-Roma, Bizans hakimiyetlerine girmiştir.[...] Bizanslılar devrinde VII. asırda bu havaliye gelen Peçenek Türklerinden birisinin reisi Kilki Bey'in adına izafeten bugünkü Kelkit'in kurulduğu rivayet edilmektedir.

Daha sonraları Selçuklu-İlhanlı- Akkoyunlu ve nihayet 1473'de Otlukbeli savaşı neticesinde Osmanlıların idaresine girmiştir. [...] Muhtemel Kelkit 1864 yılına kadar Erzurum idaresinde kaldı.[...] ¹⁰

1916 yılında Rus ve Ermenilerin istilasına uğrayan Kelkit, 17 Şubat 1918 günü düşman esaretinden kurtulmuştur.

C. Köse İlçesi

Kelkit-Bayburt karayolu üzerinde bulunan Köse, Gümüşhane'nin en küçük ilçesidir. Köse mesafe olarak Bayburt'a Gümüşhane'den daha yakındır. Bu nedenle de Köse halkının ağız özelliklerinin Bayburt yöresine daha yakın olduğu görülmektedir.

⁹ Abdul Halim Mısırlıoğlu, *Geçmişte Gümüşhane* (Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2023), 140.

¹⁰ Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane* (İstanbul: Ekspres Ofset,1997), 23.

Bayburt'un yakın zamanda (1989) Gümüşhane'den ayrılarak yeni bir il olmasını da göz önünde bulundurduğumuz zaman, bu durumun doğal bir süreç olduğu anlaşılmaktadır.

[...] Doğusunda Bayburt ili, batısında Kelkit ilçesi, güneyinde Kelkit ilçesi, kuzeyinde ise denizden 1900 m. yükseklikte olan Köse dağı ile çevrilidir. Engebeli bir arazi yapısına sahiptir. İlçeye bağlı Posus ovası ve Posus Göleti ilçeye ayrı bir değer katmaktadır. [...] tarihi yapısı itibarı ile Köse havalisi Hititlerden sonra Asur, Makedonya, Roma ve Bizans hâkimiyetine girmiştir. Bizans devrinde yöreye gelen Peçenek Türklerinin reisi Kilki Bey'inin adına izafeten kurulan Kelkit ilçesine nahiye olarak bağlanmıştır. Daha sonraları Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunluların hâkimiyetine girmiştir. 1473 yılında Otlukbeli savaşı neticesinde Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir. 1916 yılında Ermeni ve Rus istilasına uğramış [...].¹¹

1916 yılında Kelkit'e bağlı olan Köse de, Rus ve Ermenilerin istilasına uğramıştır. 17 Şubat 1918 günü Kelkit'le birlikte işgalden kurtulmuştur.

Ç. Kürtün İlçesi

Kürtün'ün kuzeyinde Giresun'a bağlı Çanakçı ilçesi, doğusunda Torul ilçesi, güneyinde Giresun'a bağlı Alucra ilçesi, batısında ise Giresun'a bağlı Doğankent ilçesi yer alır. Kürtün ilçe merkezi, Doğankent ve Torul ilçelerinin arasında bir konumdadır. İlçe halkının kültürel özelliklerine bakıldığında hem Gümüşhane hem de Giresun'un kültürel özelliklerinin bir arada bulunduğu görülmektedir. Kürtün halkının özellikle ağız özelliklerinin Giresun yöresindeki ağız özelliklerine benzediği görülmektedir.

Gümüşhane Valiliği'nin hazırladığı, Sayılarla Gümüşhane adlı eserde Kürtün'ün tarihî gelişimi hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

Hitit devletinin yıkılışından sonra Van dolaylarında kurulmuş olan Urartu Krallığı, topraklarını Trabzon yakınlarına kadar genişletmiş, bu arada Gümüşhane civarını da yönetimlerine katmıştır.

Fatih devrinde [...] Trabzon sancağının Harşit boyunda Kürtün (Cezre) olarak geçmektedir.

[...] Kürtün, daha sonra Akkoyunlu hâkimiyetine girmiştir.

Kürtün'ün Osmanlı hâkimiyetine girmesi ise 1479'da olmuştur [...]

¹¹ Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane*, 26.

Eldeki en eski Trabzon Sancağı tahrir defteri olan 1516 tarihli Dirlik Defteri'nde 1479 yılında fethedilen Torul Bölgesi toprakları "Vilayet-i Kürtün" ve "Vilayet-i Torul" adıyla ikiye ayrılmış gösterilmektedir.

Kürtün'ün tarih kitaplarında da asıl adının "Cezre" olduğunu görmekteyiz Bugün Kürtün'den geçen Demirkapı istikametinden gelen derenin adı da Cizere Deresi'dir. Cizere isminin Cezre isminden kaynaklandığı sanılmaktadır. Osmanlılar devrinden beri Türklerin yerleşim bölgelerinden biri olan Kürtün, Cumhuriyet döneminde Gümüşhane'ye bağlanmış ve 1990 yılında ilçe olmuştur.[...] ¹²

Kürtün'de önemli geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve yayla turizmidir. Son yıllarda yapılarak hizmete açılan Kürtün Barajı'nda, ihracat seviyesinde gerçekleştirilen tatlı su balıkçılığı, ilçenin ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Kürtün'ün Rus işgalinden kurtuluş tarihi 14 Şubat 1918'dir.

D. Şiran İlçesi

Şiran; doğuda Kelkit, batıda Alucra, kuzeyde Torul, güneyde Refahiye ilçeleri ile çevrilidir. Arazi yapısı kısmen engebelerlidir. İlçe halkının temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. İlçe turizm yönünden de gelişmektedir. Özellikle Seydibaba köyü sınırları içinde, Kelkit Çayı kenarında bulunan Tomara Şelalesi, turistlerin ilgi odağı olmuştur. Son yıllarda Karadeniz Bölgesi'ne düzenlenen gezi turlarının uğrak yerlerindendir.

Şiran ilçesinin isminin menşei hakkında bazı anlatılar vardır. "Yöre halkı, kazanın ismini 'Şeyran' olarak telaffuz etmektedir. Halk arasında, Yavuz Sultan Selim'in İran Şahı olan Şah İsmail üzerine giderken Şiran'dan geçtiğine, bölgeden geçerken de bir tepe üzerinden çevreye 'Ne güzel seyran' dediğine ve kazanın adının buradan geldiğine inanılmaktadır."¹³

Şiran ve yakın çevresi, ilk olarak Kalkolitik'te yerleşmeye açılmıştır. Telme ve Karaköy civarındaki höyük kalıntıları bu durumu kanıtlar niteliktedir.[...] Yöre, M.Ö. 1200'lere kadar Hitit Devleti'nin egemenliği altında kalmıştır. [...]Hititlerden sonra Romalılar dönemine kadar sırasıyla Urartular, Medler, Persler, Pontuslular ve Romalılar egemenlik kurmuşlardır.[...] Roma

¹² Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane*, 25-26.

¹³ Kemal Saylan ve Faruk Algül, *Osmanlı Vesikalarında Şiran Kazası* (İstanbul: Şiran Belediyesi Yayınları, 2017), 13.

İmparatorluğunun bölünmesinden sonra Malazgirt Savaşı'na kadar geçen yedi yüzyıla yakın bir zaman diliminde kısa aralıklar dışında Bizans egemenliğinde kalmıştır.[...]

Şiran ve çevresine yönelik ilk Müslüman Türk akınları Pasinler Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Yöre, Emir Mengücek tarafından 1074 yılında fethedilerek Kemah merkezli Mengücek Beyliği'ne bağlanmıştır. [...] Ancak fetihten sonra bölge istikrara kavuşamamış, zaman zaman Trabzon Rum İmparatorluğu ile Türk Devletleri ve beylikleri arasında el değiştirmiştir. Osmanlı hakimiyetine kadar geçen süre zarfında yörede Danişmentliler, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar, Eretna Beyliği, Karakoyunlular ve Akkoyunlular egemen olmuşlardır. [...]

Şiran'ın Osmanlı egemenliğine geçişi ise ancak Otlukbeli Savaşı'ndan sonra mümkün olmuştur. Fatih Sultan Mehmet tarafından 1473 yılında fethedilen yörede başlayan Osmanlı egemenliği, zaman zaman Safevi Devleti'nin saldırılarıyla sarsılsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar kesintisiz sürmüştür.¹⁴

Şiran, Ruslar tarafından işgal edilememiştir. Bu nedenle Şiran'ın kurtuluş günü bulunmamaktadır.

E. Torul İlçesi

Torul ilçesi; Doğuda Gümüşhane, batıda Kürtün, kuzeyde Trabzon'un Maçka ve Tonya ilçeleriyle, güneyden de Şiran ilçesi ile çevrilidir.

Trabzon-Erzurum caddesi üzerinde bulunan ilçe merkezi bu cihetle önem arz etmektedir. Torul'da bulunan eski eserler buranın M.Ö. kurulduğunu göstermektedir. [...] IV. Haçlı seferi sırasında, Trabzon'a sahip Cenevizliler, Torul'a da gelerek buranın bir çok yerinde kaleler ve haberleşmede kullanılan ateş kuleleri inşa etmişlerdir. Halen harabeleri bulunan Torul kalesi bunlardan bir tanesidir.¹⁵

Sevim tarafından 1983 yılında gerçekleştirilen çalışmada (aktaran Gümüşhane Valiliği, 1997) Torul ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: “[...] Selçuklular döneminde Sultan Tuğrul Bey'in 1054 yılındaki Doğu Anadolu'da fetihlere başlaması sırasında Çoruh

¹⁴ Erdal Akpınar, *Şiran İlçesinin Coğrafyası* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007), 103-108.

¹⁵ Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane*, 24.

ırmağı havzasında İbrahim Yinal bey kumandasında gönderdiği kuvvetler Bayburt ve çevresini fethederek Trabzon'a kadar akınlarda bulunmuşlardır.”¹⁶

Şehabettin Tekindağ tarafından açıklanan, İslâm Ansiklopedisi “Trabzon” maddesinde (aktaran Gümüşhane Valiliği, 1997) Torul ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: “[...] Otlukbeli savaşı (11 Ağustos 1473)’ndan sonra, Osmanlılarla anlaşılan Uzun Hasan’ın ölümü üzerine, 1478 yılında Amasya sancak-beyi Şehzade Bayezit Hızır Paşa’nın oğlu Mehmet Paşa’yı gönde[re]rek Gümüşhane-Trabzon yolu üzerinde bulunan Torul (Toğrul) kelesinin Rum hâkimini ortadan kaldırdı.”¹⁷

1916 yılında Torul’da Ermeni ve Ruslara karşı çok ciddi mücadeleler verilmiştir. Kahramanca mücadele edilmesine rağmen bu tarihte düşman ilçeyi işgal etmiştir. 14 Şubat 1918’de ilçe düşmanlardan kurtarılmıştır.

¹⁶ Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane*, 24.

¹⁷ Gümüşhane Valiliği, *Sayılarla Gümüşhane*, 25.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde ziyaret ve yatır yerleriyle ilgili bazı temel kavramlar açıklanarak konunun daha anlaşılır hâle gelmesi hedeflenmiştir.

1.1. İnanç

Türkçe Sözlük'te inanç kavramı; “1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma: [...] 2. Birine duyulan güven, inanma duygusu. 3. İnanılan şey, görüş, öğretisi: [...] 4. Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat [...]”¹⁸ şeklinde açıklanmaktadır.

İnanmak, insandaki en temel duygulardandır. İncanın olmaması bir hiçliktir. Bir başlangıcın ve sonun olmayışıdır. Bu da insanı boşluğa sürükleyerek amaçsız bir yaratığa dönüştürür. İnanmak bir ihtiyaçtır. Bu nedenle de insanlar her zaman kendilerine inanacak bir şeyler bulmuştur.

Türklerin, İslamiyet'ten önce farklı farklı pek çok inanca sahip olduğunu görüyoruz. O dönemde efsanelerin yerine kullanılan anlatılar olarak destanlar kabul edilebilir. Türk mitolojisine baktığımızda pek çok efsanevî karakterin (Umay Ana, Al Karısı, Tulpar vs.) olduğunu görmekteyiz. Bu durum efsanelerin (farklı isimlerle), kültürümüzde var olan kadim bir anlatı türü olduğunu göstermektedir. İslamiyet kabul edildikten sonra da gerek menkıbelerle, gerekse dinî nitelikli efsanelerle, inanç hep güçlendirilmeye çalışılmıştır.

En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler aşağı yukarı dört bin yıllık mazileri boyunca Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarına yayılmış büyük bir millettir. Orta Asya'daki anayurttan etrafa yaptıkları sürekli göç hareketleri Türklerin

¹⁸ Türkçe Sözlük, 11. bs., (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1186.

*aynı zamanda nüfusça kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler bu nüfus çokluğu ve faal durumları dolayısıyla dünya tarihinde mühim rol oynamışlardır.*¹⁹

Efsaneler yaratıldıkları milletlerin inançlarından izler taşımaktadır. Her efsanede bu izlerden bir kaçını görmek mümkündür. Bu yönleriyle efsaneler kutsiyet taşıyan anlatılar olarak kabul edilmektedir. Pek çok efsanede benzer durumlar karşısında benzer sonuçlarla karşılaştığımız birtakım motifler görülmektedir. Bu motiflerden bazıları da o dönemde inanılan din ve yaşam tarzını yansıtan nitelikli motiflerdir. Destan ve efsanelerde Şamanizm, Gök-Tanrı, Totemizm, Maniheizm ve İslâm dini ile ilişkili motifler sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri adlı eserinde Şamanizm esaslı motiflerle ilgili; “Şamanlık İzleri: Bu izler özellikle su ve dağ kültürlerinde görülür. Özellikle kayın ağacının destanlarda olduğu kadar bütün Türklerin yaşayışında ayrı bir yeri vardır. Kayın ağacının çocukların koruyucusu olan *Umay*’la birlikte gökten indiğine inanılmaktadır.”²⁰ tespitlerine yer vermiştir.

1.2. Kutsallık

Türkçe Sözlük’te kutsal kelimesinin tanımı şu şekildedir: “Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes. [...] Tanrı’ya adanmış olan, tanrısal olan.”²¹

Kutsallaştırmanın inancı pekiştiren bir işlevi bulunmaktadır. Özellikle dinî değerler ve millî unsurlar kutsal kabul edilerek yüceltilmektedir. Bu durum her inanış ve her toplumda görülmektedir. İslamiyet öncesinden günümüze kadar Türk tarihinin tamamında inanılan değerlerin ve dinlerin kutsallaştırıldığı görülmektedir. Özellikle din ile alakalı olay, durum, olgu ve kişiler her zaman kutsal olarak kabul edilmiştir.

1.3. Din

Türkçe Sözlük’te din kavramı; “1. *din* b. Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, [...] 2. *din* b. Bu

¹⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, 34. Baskı, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 41.

²⁰ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006), 15.

²¹ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1546.

nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen: [...]”²² şeklinde açıklanmaktadır.

Din kavramı, Dinî Kavramlar Sözlüğü’nde; “[...] akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilâhî bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O’na ulaştıran bir yoldur. İman ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye), teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe denir.”²³ şeklinde açıklanmaktadır.

Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü adlı eserinde din olgusunu; “Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla vaz’edilip, uyanlarını dünya ve âhirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü. Bu kelime herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslâmiyet yerine kullanılır.[...]”²⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Tek tanrılı din olan Gök Tanrı inancına sahip Türklerin, İslamiyet’e geçiş süreçleri hızlı olmuştur. İslamiyet’i kabul eden Türkler, İslam’ı zirveye taşımıştır. Kısa bir süre içinde dünya üzerinde İslam’ın bayraktarlığını yapan konuma ulaşmıştır. Türklerde din ve inanç her şeyden daha üstün bir konumdadır. İslam’la bütünleşen Türkler her alanda ilerleme kaydetmiştir.

İslamiyet’in kuruluş ve gelişmesinde Türklerin mevkii, diğer müslüman kavimlerle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. [...] Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra ise, bütün kuvvetleriyle onun müdafasına, yayılmasına ve umumileşmesine çalıştılar. “Orta Asya” dan coşkun ve mütemadi bir sel halinde asırlarca İslâm sınırlarına dökülüp gelen muazzam Türk kitleleri olmasaydı, devamlı Ehl-i Salib dalgaları karşısında İslamiyet ancak “Ceziretü'l-Arab” içine sıkışır kalırdı. Batı âleminin bu korkunç istilasından İslamiyet’i kurtaran ve istilaları neticesiz bıraktıktan sonra -“Endülüs”ün batışına mukabil- İslamiyet’i Macaristan ovalarına kadar zaferle ulaştıran bilhassa Türk kuvveti oldu. “Nüreddin Şehid”, “Salahaddin Eyyûbi”, “Kılıç Arslan” gibi büyük kahramanların kumandası altında döğüşen Mısır, Suriye, Haleb, Anadolu orduları, hemen mutlak bir ekseriyetle Türklerden mürekkep idi. İslâm âlemini doğudan tehdid eden Moğol istilası da, aynı şekilde, Mısır Türkleri tarafından

²² *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 668.

²³ Dinî Kavramlar Sözlüğü, Yay. Haz.: İsmail Karagöz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 122.

²⁴ Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İskender Pala, 22. bs., (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 117.

*durdurulmuştu. İşte bu bakış noktasından, İslâm tarihinin umumi gidişi üzerinde Türklerin maddeten, hatta Arablardan çok daha fazla rolleri olduğu kesin olarak iddia olunabilir.*²⁵

1.4. Ziyaret

İslâm Ansiklopedisi'nde ziyaret kavramı; “Sözlükte ‘değer verilen birini, bir yeri görmeye gitmek’ [...] ayrıca ‘ziyaret edilen yer’ anlamına gelir ve Türkçe’de kabirle birlikte bu anlamda kullanılır. Ziyaret ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmek gibi amaçlarla gerçekleştirilir.”²⁶ şeklinde açıklanmaktadır.

Ziyaret yeri kavramı pek çok kutsal değeri içinde barındıran genel bir söyleyiştir. Türbeler, yatırlar, evliya kabirleri başta olmak üzere halkın kutsiyet atfettiği her yer ve unsur bu tanımlama içindedir. Örneğin bir taş, bir ağaç, bir su birikintisi vb. başka şeyler de ziyaret yeri olabilir. Ziyaret yerleri, bulundukları bölgedeki insanlar tarafından, çeşitli nedenlerden dolayı kutsal kabul edilmektedir. Halkı bu inanışlara teşvik eden bazı anlatılar zamanla ciddi bir inanışa dönüşmüştür. Günümüzde bu inanışlarda zayıflama gözlemlense de özellikle bizden önceki kuşakların bu yerlere ne kadar önem verdikleri anlatılan menkıbe ve efsanelerden anlaşılmaktadır.

1.5. Yatır

Türkçe Sözlük’te yatır kavramı; “a. Doğüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı.”²⁷ şeklinde açıklanmaktadır.

Yatır denilen kabirlerde, dinî yönü kuvvetli olan, veli-evliya, kimselerin yattığına inanılmaktadır. Bu nedenle bu kabirlere önem gösterilmektedir. İnsanlar bu kabirleri ziyaret ederek sevap kazanacaklarını düşünürler. Orada yattığına inandıkları kişinin, kendileriyle yaratıcı arasında bir bağ kurduğuna inanırlar. Bazıları ise bu kabirlere gelerek çeşitli isteklerde bulunur. Kabirde bulunan veli zatın kendilerine yardım edeceğine inanırlar. Farklı şekillerde ve inançlarda gerçekleştirilen yatır ziyaretleri, kültürümüzün önemli bir çeşitliliğidir. Bazı kişiler bir iplik bağlayarak ziyaretini gerçekleştirirken; bazıları bu yerde yemek yapıp dağıtır. Bazı kişiler ise sadece dua edip

²⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986), 97-98.

²⁶ M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 496.

²⁷ *Türkçe Sözlük*, 11. bs., (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 2550.

niyazda bulunur. Bu ritüellerin manevi duygu ve heyecanları yeşerteceğine inanılır. Bu düşüncelerle gerçekleşen ziyaretlerin, yüzyıllar boyunca devam edip günümüze ulaştığını ve canlılığını koruduğunu gözlemlemekteyiz.

1.6. Türbe

“Mezar üzerine çatılan yapı, türbe. Üstü örtülmüş mezar. Büyük insanlar öldükleri zaman kendilerini diğer insanlardan ayrı tutmak için ayrıca, bir mezar yaptırıp oraya gömülmeyi vasiyet ederlerdi.(...) Tarihimizdeki mimari değeri yüksek türbelerin de hayli çok olduğu dikkat çeker.”²⁸

*Tanrı'nın sevgi, yardım ve desteğine layık olmuş evliyanın mezarı veya türbesinin varlığı bile bu evliyaya gösterilen saygının bir göstergesidir. Bu mezar veya türbenin normal mezarlıklarda değil, daha dikkat çeken yerlerde olması da tanrısal bağlantının diğer bir göstergesidir. Çünkü orası genelde ziyarete gidilen, tören yapılan ve kurban kesilen yerdir.*²⁹

Her toplumun, tarihî bir birikimi, tarihî bir dokusu, tarihten gelen anılmaya değer öğretileri ve kültürel unsurları vardır. Türbeler de toplumumuzda öne çıkan bu değerlerden birisidir. Türbeler, tarihe adını yazdırmış, toplum tarafından önemsenen ve kabul gören din ve devlet büyüklerinin kabirlerinin üzerine yapılan mimari yapılardır. Bu türbeler vasıtasıyla orada bulunan kabir koruma altına alınır ve unutulmaması sağlanır. Kimileri bu kabirlerde bulunan kişilere faydaları dokunsun diye, Kur'an-ı Kerim okuyarak ziyaret ederken; kimileri de o kabirlerde bulunan kişilerden medet umarak ziyaret ederler. Dualarının bu kabirde yatan kişi aracılığıyla kabul olacağına inanırlar. Bazı kimseler ise direkt olarak bu kabirde yatan kişiye dua ederek dileklerinin kabul olmasını istemektedir.

1.7. Veli-Evliya

Dinî Kavramlar Sözlüğü'nde veli kavramı; “Müminin sıfatı olarak veli kavramı, Allah'ın dostu ve sevgili kulu demektir. Kur'ân'da sâlih ve muttaki olan müminlerin Allah'ın dostu (veli) olduğu bildirilmiştir[...]³⁰ şeklinde açıklanmaktadır.

²⁸ Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İskender Pala, 22. bs., (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 462.

²⁹ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 208.

³⁰ Dinî Kavramlar Sözlüğü, Yay. Haz.: İsmail Karagöz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 691.

“Ermişler, erenler, kerâmet sahibi kişiler. [...] Bu kişiler hayatlarını riyâzet ve mücâdelelerle geçirip kendilerini ibâdet ve tâata adarlar. Kendilerine gaybdan haber verme, durumu keşfetme gibi kerâmetler de verilen evliyaya bazen evliyaullah da denilir.”³¹

Evliya kelimesi Arapça kökenli bir isimdir ve veli kelimesinin çoğuludur. Dilimize giren bu kelimenin iki söyleyişi de (veli-evliya) tekil anlam ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Evliyalara olan inancın çok eski tarihlere dayandığı görülmektedir. Toplumu yönlendiren bilgili, akıllı, yol gösterici, liderlik yönü olan kişiler bu kapsamda değerlendirilebilir. İslamiyet öncesinde Türklerde görülen “kam-şaman” tipleri o günlerdeki veliler olarak nitelendirilebilir. Sonraki dönemlerde padişahların eğitimlerini veren, her zaman bilgi ve tecrübelerinden istifade edilen kişilerin tarihin her döneminde görüldüklerine şahit olmaktayız. Oğuzlar döneminde Korkut Ata olarak da bilinen “Dede Korkut”, Fatih Sultan Mehmet’in hocası Şeyh Edebali ve benzer pek çok kişinin tarihsel dönemde insanlara kanaat önderi olduğu ve yerlerinin pek muteber kabul edildiği görülmektedir. Tarihimizin, dinimizin, kültürümüzün ve inancımızın bir gereği gibi karşılaştığımız bu durum zaman zaman batıl boyutlara ve uygulamalara sebebiyet vermiş olsa da özünde kültürümüzün ve inancımızın temelinde olan bir uygulama olarak kabul görmüştür.

Beydili, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük adlı eserinde evliyalara olan inanın tarihî süreçteki gelişimini şu şekilde özetlemiştir.

Türklerin evliya ile bağlı dinî düşüncelerinin kaynağını, İslâm'a kadarki eski Türk inanışları oluşturur. Ancak İslâmiyet'in Türk halkları arasında yayılmaya başladığı dönemlerde, yani 5. yüzyıldan itibaren artık Müslüman Türk evliya tipinin oluşumu için zemin hazırlanmıştı. Evliya kültürünün oluşumunda Şamanizm'in etkisi de yadsınamaz. Gelecekte haber veren, hastaları iyileştiren, göklerde uçabilen ve ateşte yanmayan Türk şamanlarıyla bağlı özelliklere, Bektaşî ve diğer tarikat çevrelerinde yazılmış metinlerde anlatılan evliyalar da sahiptir.

³¹ Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İskender Pala, 22. bs., (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 143.

Bütün bunlarla birlikte, evliya kültürünün oluşumundaki en önemli yeri Şamanizm'e kadarki eski Türk dinî inanışların başlıca kaynakları olan ata kültürü alıyor. Türk halklarının en eski ve en köklü inanışlarından olan ata kültürü, ata ruhlarının kutsal bilindiği düşünceye dayanır. Bu yüzden de ata ruhlarına kurbanlar kesilir, mezarları dokunulmaz bilinirdi.³²

İnsanlık tarihi ve inançları değerlendirildiğinde her medeniyet ve toplumda bizdeki velilere olan inanca benzer inanışlar görülmektedir. Hristiyanların inanışlarında yer bulmuş olan “Aziz”lerin bizdeki “Veli”lerle benzer olduğu görülmektedir.

[...]İslam dünyasında velilerin bu tarz hallerine keramet denmektedir. İslam'da bu olağanüstü haller, bir peygamberde görülürse bu hâle mucize adı verilir. Hristiyanlar ise peygamberlerinin ve azizlerinin gösterdiği olağanüstü halleri “miracle” mucize olarak adlandırmaktadır. Adlandırma farklı olsa bile en dikkate değer şey, İslam ve Hristiyan velilerine atfedilen olağanüstü hallerin neredeyse birebir aynı olduğudur. İslam ve Hristiyan kaynakları incelendiği vakit menkıbelerin sadece zaman, mekân ve kahramanlarının değiştiği görülecektir.³³

Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde “Veli”lerin kerametlerini şu şekilde sıralamıştır:

- A. 1) Kendinden daha güçlü, kendine üstün kişiye meydan okuma; ondan saygı görme.
- 2) Kâfirlerin hakkından gelebilme. Koruduğu Müslümanları savaşta başarıya ulaştırma; Müslüman esirleri kurtarma.
- 3) Olağanüstü uyarılarla dinsizlere, kendi kerametlerine inanmayanlara, saygısızlara, iddiacılara, suçlulara hadlerini bildirme; onları yaptıklarından utandırıp yola getirme; inançsızlıkta direnenleri cezalandırma.
- 4) Ermişin kerametini görenin, bunu başka birine anlatmasının bir felaketle ya da ölümle sonuçlanması.
- B. 5) Bir kişiyi ya da bir topluluğu tehlikeli bir durumdan, bir afetten kurtarma.
- 6) Masumları, çaresizleri haksız cezalardan kurtarma.

³² Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 208-209.

³³ Yusuf Babür, “Müslüman Evliyası ile Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi”, *Gazi Türkiyat*, 25 (2019): 88.

7) İsteddiği kimselerin mallarını, kazançlarını (çiftçilerin toprak ürünlerini, avcıların avlarını, balıkçıların balıklarını) çoğaltabilme, bereket sağlama.

8) Çocuksuz kişilere döl sağlayabilme.

9) Çeşitli hastalıkları sağaltma, sakatlıkları onarma.

C. 10) Hayvanları (ehli, vahşi) kendi buyruğu altına alabilme.

11) Vahşi ya da ehli hayvanları koruma; onlarla konuşup anlaşma.

D. 12) Cansız varlıkları (ağaçlar, bitkiler) koruma.

13) Cansız varlıkları (dağ, kava, su...) buyruğu altına ala bilme.

14) Ermişin insandan başka bir varlığa dönüşebilmesi.

15) Cansız bir varlığa can verebilmesi.

16) Bir maddeyi başka bir maddeye dönüştürebilmesi; şarabı suya, kurşunu altına...

17) Çeşitli silahların yaralama gücünü, ateşi... etkisiz kılabilme.

18) Tabiat olaylarını dilediğince yönetebilme; onların sırasını, düzenini değiştirebilme.

19) Zaman, yer, madde yasalarının kurulu düzenini bozabilme:

a) Sağken ya da öldükten sonra, birkaç yerde birden bulunabilme;

b) Olağanüstü kısa bir süre içinde yer değiştirebilme;

c) Yer değiştirmeden istediği yere ulaşabilme, kolun istediğince uzayabilmesi;

d) Uzaktaki şeyi görebilme, sesi duyabilme, olayı seze bilme.

20) Bu dünyadan ya da öteki dünyadan şaşılacak görüntü leri, olayları başkalarına gösterebilme.

21) Olağan şartları hiçe sayarak kendisine istediğince mal ele mülk, para, yiyecek sağlayabilme.

22) Ölülerle haberleşebilme.

23) Ölüleri diriltebilme.

24) Geleceği, olacağı önceden bilme, gizli şeyleri sezme.

- 25) Öldükten sonra, düşte ya da uyanık hallerinde yaşayanlara görünebilme, bu yoldan onlara buyruğunu bildirme,
- 26) Uçabilme, boşluğa atılabılme.
- 27) Deniz, göl, nehir üzerinde batmadan yürüyebilme.
- 28) Cinsi eğilimlere meydan okumanın olağanüstü tanıtılarını gösterebilme.
- 29) Yeme, içme, uyku... gibi gereksinimlerden yoksun kalabilme.
- 30) Peygamberlerle, Hızır'la, Kırklar'la haberleşme, buluşma.
- 31) Ölümden sonra vücudunu çürümekten koruyabilme.
- 32) Ölümünden sonra bir yapı (türbe) altında yatmayı istemediğini bildirme.
- 33) Ermişlik mertebesine erişebilmek ya da ermişliğini tanıtlamak için katlanılması gereken, olağanüstü güçlükte, insanüstü dayanıklılık isteyen denemelere katlanabilme.
- 34) Kendi ölüm anını kestirme; dilediği anda ölebilme.
- 35) İnsanların cinsiyetini değiştirebilme.³⁴

Bütün bu açıklama ve inanışlardan da anlaşıldığı üzere “Veli Kültü” günümüzde geçerliliğini koruyabilmiş bir inanıştır. Yatır ve türbelerin inşa edilmesi ve insanların bu yerleri ziyaret ederek çeşitli ritüeller yapması bunun en önemli göstergesidir.

1.8. Efsane

Türkçe Sözlük'te efsane kavramı; “*Far. Efsâne* 1. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence. 2. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye [...]”³⁵ şeklinde tanımlanmaktadır.

“Efsane türüyle ilgili Türk Dünyasında, Rusçanın etkisiyle Batı dünyasında kullanılan ‘legend, legenda’ ile Farsça kökenli ‘efsane’ teriminin ses değişimiyle ‘epsana, epsane’ şekilleri ve ‘rivayet’ terimleri yaygın olarak kullanılır.”³⁶

³⁴ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020), 53-55.

³⁵ *Türkçe Sözlük*, 11. bs., (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 758.

³⁶ Metin Ekici vd., “Anonim Halk Edebiyatı”, *içinde Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed., M. Öcal Oğuz, 21. bs., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2024), 306.

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâye ve destana yaklaşır.”³⁷

Özdek, Türkler’in Altın Kitabı adlı eserinin sözlük bölümünde efsaneyi şu şekilde tanımlamaktadır: “ Az çok tarihe dayanmakla beraber daha çok inanılmaz olaylarla dolu, süslü halk hikâyesi. (Efsanelere ‘ tarihî olaylarla örülü masallar’ diyebiliriz).”³⁸

Efsane; dile canlılık katan ve sözlü kültürü zenginleştiren önemli bir anlatım türüdür. Efsanelerin dile ve kültüre olan katkısı bu türün önemini artırmaktadır. Zira dil bir milleti millet yapan ve bir arada tutan önemli unsurların başında gelmektedir. Dilin gelişimine katkıda bulunmak millî kültürün gelişmesine önemli bir hizmettir.

“Dil, Türk millî kültürünün en önemli varlığı ve en kuvvetli bağıdır. Çünkü dil, hem kendisini tanıtır, anlatır ve kendi değerlerini muhafaza eder, hem de millî kültürün diğer öğelerini, din, tarih, edebiyat ve sanatı anlatır, hazinesinde saklar. (...)”³⁹

Efsaneler, gerçekleşmesi zor veya imkânsız durumların gerçekleştiği, kahramanlarının bir kısmının doğüstü özellikler gösterdiği, içinde kutsiyet bulunan anlatılardır. İnsanda var olan yetenekler her zaman, her şeyin üstesinden gelmeye yeterli değildir. Bazı durumlar karşısında aciz kalınır ve çaresiz hissedilir. İşte böyle durumlarda hayal dünyası daha güçlü işler ve insanları bu durumdan kurtarmak için birtakım şeylere inandırır. Bu hayal dünyasının ürettiği en önemli anlatıların başında masallar gelmektedir. Masallar çocukların zihin dünyalarını zenginleştiren anlatılardır. Masallar çocukların düşünce dünyalarının gelişmesi için yeterli düzeyde sayılabilir ancak bu durum büyükler için geçerli olmaz. Büyükler masalların gerçek olmadığını bilir. Bu yüzden büyüklerinde inanacağı bir anlatı türü olan efsaneler ortaya çıkmıştır.

Efsaneler bazı yönleriyle masallara benzemektedir. Masallar ise temelinde mitlerden beslenen anlatılardır. Bu nedenle efsanelerin anlatıldıkları yöreler çok farklı bile olsa konu ve içerik bakımından birbirlerine benzerler.

³⁷ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), 106.

³⁸ Refik Özdek, *Türkler’in Altın Kitabı IV. Cilt*, (İstanbul: Tercüman Tesisleri, 1990), 1062.

³⁹ Ali Kafkasyalı, *İran Türk Aşıkları ve Millî Kimlik*, 2. bs., (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2009), 58.

Tezel, Türk Masalları adlı kitabında masalların teşekkülüyle ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır:

*Demek, masal, ilk insan topluluklarından doğmuştur. Önceleri ataların kahramanlıklarının küçük toplulukta anlatılmasıyla başlamış, kahramanlıklar ve bunlarla ilgili olaylar, ağızdan ağza geçerek, topluluğun genişlemesiyle birlikte yayılmış, aileden klana, klandan kabileye, kabilede de daha büyük birliklere ve sonunda milletler dediğimiz insan topluluğuna geçmiş, ona mal olmuştur.*⁴⁰

Akıcı, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı adlı eserin Anonim Halk Edebiyatı bölümünde efsane türünün özellikleriyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

*Efsaneler nesir anlatımlardır. Hacim olarak, masal ve halk hikâyesine göre kısa anlatılar olan efsaneler, bir veya birkaç epizotla sınırlı olup, bir veya birkaç motif ihtiva ederler. Sözlü kültür ortamında yaratılıp aktarılan efsanelerin nesir olmak ve kısa olmak dışında sabit bir şekil özelliği yoktur. Bazen "şu kişiden duyduğuma göre" veya "bu gerçekten olmuş, yaşanmış" gibi başlangıç ve bitiş ifadeleri kullanılır. Efsanelerin içinde atasözü, deyim, alkış ve kargış gibi türlere de yer verilebilir. Efsaneler, günlük konuşma diliyle yaratılıp, icra edilip, aktarılırlar. Bu anlatımda edebî sanatlarla genişletme çok azdır veya yoktur. Efsanelerin sade bir anlatıma sahip olması, hacim olarak kısa olmalarının da sebeplerinden biridir. Efsanelerin sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilmiş metinleri de mevcuttur. Bu tür yazılı metinlerde de şekil özelliği nesirdir. Bu nesir şeklindeki yazılı metinlerin dili de sözlü anlatımda olduğu gibi veya yakın şekildedir.*⁴¹

Efsaneler hakkında yapılan pek çok tasnif bulunmaktadır. Efsanelerin konularının girift olması ve bu anlatılarda pek çok benzer unsurun bulunması nedeniyle farklı sınıflandırmaların olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan sınıflandırma çalışmalarında Saim Sakaoğlu ve Pertev Naili Boratav'ın isimleri en başta zikredilmelidir.

Sakaoğlu, Efsane Araştırmaları adlı eserinde Boratav ve diğer araştırmacıların yaptıkları efsane tasniflerinin bazı değişikliklere uğradığını belirtir ve son olarak oluşan Türk efsanelerinin sınıflandırmasını şu şekilde belirtir:

I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

⁴⁰ Naki Tezel, *Türk Masalları*, 4. bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2023), 9.

⁴¹ Metin Ekici, "Anonim Halk Edebiyatı", 311.

II. Tarihî efsaneler

A. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (dağlar, göller)

B. Meskûn yerlerin menşeleri (şehirler, köyler...)

C. Büyük binaların menşeleri (kiliseler, camiler, köprüler...)

D. Hazineleler

E. Milletlerin, hükümdar sülalelerinin ve içtimai sınıfların menşeleri

F. Felaketler

G. Tarihi olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar

H. Savaşlar, fetihler, istilâlar

İ. Kurulu düzene başkaldıranlar

K. Diğer hadiseler ve üstün kişiler, medeniyet getiren kahramanlar, bilginler, şairler

L. Aşk ve aile hayatı

M. Küçük bir cemiyetin tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdi karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar

III. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler

A. Alın yazısı

B. Ölüm ve ötesi

C. Tekin olmayan yerler

D. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri (koruyucuları)

E. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar

F. Şeytan

G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)

H. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, afsuncu gibi)

I. "Mythique" nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatmalar.⁴²

Efsaneler üzerine yapılan araştırma ve çalışmalar, soyut Türk mirası olan efsane anlatılarının halk inanışlarında ve toplumsal yaşamda önemli bir yer edindiğini ve büyük bir değer taşıdığını göstermektedir.

Necdet Tozlu, "Adıyaman Efsaneleri" adlı eserinin giriş bölümünde, çalışmasındaki efsanelerin sınıflandırmasını yaparken Saim Sakaoğlu ve Boratav'ın tasniflerini örnek alarak -bizlere de örnek olacak şekilde- tasnifini altı ana başlıkta şu şekilde oluşturmuştur:

- “1. Dönüşüm efsaneleri
2. Dinî efsaneler
3. Tabiatla ilgili efsaneler
4. Tarihi efsaneler
5. Olağanüstü olaylar ve olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler
6. Halk oyunları ile ilgili efsane”⁴³

⁴² Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, 2. bs., (Konya: Kömen Yayınevi, 2013), 35-36.

⁴³ Necdet Tozlu, *Adıyaman Efsaneleri* (Ankara: Sim Matbaası, 2013), 19.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMÜŞHANE'DE TESPİT EDİLEN ZİYARET-YATIR YERLERİ VE EFSANELER

Bu bölümde Gümüşhane ve ilçelerinde bulunan ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsanelere yer verilmiştir. Ziyaret yerleri hakkında bilgi verildikten sonra o ziyaret yeriyle ilgili derlenen efsane de alt başlık olarak sunulmuştur.

2.1. Gümüşhane ve Gümüşhane Merkeze Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Gümüşhane merkezde ve merkeze bağlı köylerde ulaşabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

2.1.1. Abdal Dede

Abdal Dede'nin kabri merkeze bağlı Yeniköy-Ulukale Mahallesi'ndedir. Abdal Dede'nin, Ulukale ve Gökçepınar köylerinin arasında bir yerde yaşadığı söylenmektedir. Veli bir insan olduğu bilinmektedir. Abdal Dede'nin altı kardeşinin daha olduğu anlatılır. Bu kardeşlerden bazılarının kabri Bayburt'tadır. Eskiden Abdal Dede'nin kabri çok ziyaret edilirmiş. Günümüzde de ziyaretler devam etmektedir ama eskisi kadar yoğun değildir. Ziyarete gelenler namaz kılar, dua eder ve adak kurbanları keserler.⁴⁴

2.1.1.1. Abdal Dede Efsanesi-1

Abdal Dede tarlalarını geceleri sürermiş. Bir gecede, tek başına, bir tarlayı sürüp bitirmiş. Köylülerimiz bu adamın tek başına tarlaları nasıl sürdüğünü merak etmiş. Gizlice takip etmişler ve Abdal Dede'nin tarlaları geyiklerle sürdüğünü görmüşler. Bu esnada geyikler köylülerimizi fark etmiş ve kaçmışlar. Abdal Dede'nin elindeki sopa da

⁴⁴ Hasan Ateş, Kişisel Görüşme, 27.01.2025.

yılana dönüşerek çalılarının arasına akıp gitmiş. Bunun üzerine Abdal Dede bizim köylülere beddua ederek demiş ki: “Ulukaleliler! Ne artasınız, ne eksilesiniz!” Bu hadiseden sonra bizim köyümüz her zaman 16 hane olarak kalmıştır. Ne zaman 17 hane olacak olsa, muhakkak birisi gurbete gider ve köyümüzün hane sayısı 16’yı geçmez.⁴⁵

2.1.1.2. Abdal Dede Efsanesi-2

Gökçepınar köyünde bir değirmen varmış. İnsanlar bu değirmene buğdaylarını öğütmek için gidermiş. Buğdayları öğütürken kendi aralarında sohbet ederlermiş. Gökçepınar köyünden, Abdal Dede’nin veli bir insan olduğuna inanmayan birkaç kişi sohbet esnasında: “Abdal Dede denilen zat, eğer büyük bir kişiye, elinde bir tas turşu ile buraya gelse de görsek.” demişler. Abdal Dede hakkında tam bu alaycı sözleri söyledikleri esnada, Abdal Dede elinde bir tas turşu ile değirmenin kapısından içeri girmiş. Gökçepınarlıların yanına gelerek: “Gökçepınarlılar! Fitnelik içinizden çıkmasın.” diyerek beddua etmiş. Bu hadiseden sonra Gökçepınar’da köylüler arasında sürekli kavgalar yaşandığı söylenmektedir.⁴⁶

2.1.2. Çağırğan Baba Türbesi

Çağırğan Baba Türbesi, Gümüşhane’ye bağlı Tekke Mahallesi’ndedir. Bu türbe Gümüşhane-Bayburt karayolu üzerinde bulunan mahalle mezarlığının içindedir. Türbenin içinde iki oda bulunmaktadır. Odalardan birinde Çağırğan Baba’nın; diğerinde ise kız kardeşinin sandukası bulunmaktadır. Türbenin etrafı duvarla çevrilidir. Türbe anayolun kenarında, anayol seviyesinden biraz aşağı konumda inşa edilmiştir.

Gümüşhane’ye bağlı Tekke beldesinde, ana yol kenarında yer alan Çağırğan Baba Türbesi, iç kapısı üzerindeki kitabeye göre Recep 990 Temmuz 1582’de yapılmıştır. III. Murat’ın (1574-1595) İran seferi sırasında gördüğü bir rüya üzerine yapıldığı ve Gümüşhane, Samsun ve Tokat’ta vakıfları bulunduğu bilinmektedir. Çağırğan Baba’nın asıl adının Seyyid Mahmud Çağırğan Baba olduğu rivayet edilmektedir. Türbenin asıl mekânı kare bir plân üzerine taştan yapılmış, sonradan batısına dikdörtgen planlı bir bölüm daha eklenmiştir. Her iki bölümün de içinde birer sanduka yer almaktadır. Türbenin asıl mekânının üzerindeki kubbe, dıştan sekizgen bir piramit külahla örtülüdür.⁴⁷

⁴⁵ Hasan Ateş, Kişisel Görüşme.

⁴⁶ Hasan Ateş, Kişisel Görüşme.

⁴⁷ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri* (İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997), 126.

Çağırğan Baba'nın Tekke Mahallesi'nde yaşayan âlim bir zat olduğu söylenmektedir. Yaşadığı dönemde köy halkı gibi çiftçilik yaparak geçimini sağlarmış. Köylüler kendi tarlalarının işlerinde birbirlerine yardımcı olurlar ancak bu zata hiç yardım etmezlermiş. Köylüler, yaşanan bazı hadiseler sonucunda, Çağırğan Baba'nın büyük bir zat olduğunu anlamış ve çok pişman olmuşlar. Bir daha asla saygıda kusur etmemiş ve bu zatın her ihtiyacını karşılamışlar.

Yöre halkı, Çağırğan Baba'nın türbesinin yanından geçerken bu veli zatın kendilerini türbeye çağırdığına inanır. Çağırğan Baba ismiyle anılmasının sebebi de bu inanıştır. Çağırğan Baba'nın türbesini ziyaret edenlerin işlerinin yoluna gireceği düşünülmektedir.

2.1.2.1. Çağırğan Baba Efsanesi-1

Çağırğan Baba'nın bizzat Fatih Sultan Mehmet Han'la görüştüğü rivayet edilir. Sultan Fatih'e üç gün misafir olur ve manevi ilminden Sultan'ın da faydalandığı söylenir. Çağırğan Baba'nın, Trabzon şehrinin manevi fetih komutanı olduğu da rivayetler arasındadır. Rivayete göre Sultan Fatih, Çağırğan Baba'ya Trabzon'un fethinin kendisine nasip olup olmayacağını sorar. Çağırğan Baba da yatsı namazına müteakip yapmış olduğu istihare neticesinde Sultana: “Biiznillâh kan akıtmadan Trabzon Kalesi teslim alınacaktır.” der. Çağırğan Baba böylece Trabzon'un fetih müjdesini Sultan Fatih'e erkenden vermiş olur.⁴⁸

2.1.2.2. Çağırğan Baba Efsanesi-2

Çağırğan Baba'nın türbesinin nasıl yapıldığını büyüklerimiz bize anlatırdı ve biz de heyecanla dinlerdik. Bu anlatıyı köyümüzde herkes dinlemiştir. Anlatılara göre IV. Murat, İran üzerine sefere çıktığında köyümüzde konaklamış. Gece ordusunu burada dinlendirmeye karar vermiş. Sultan Murat rüyasında Çağırğan Baba'yı görmüş. Çağırğan Baba kabrinin üzerine bir türbe yapılmasını istemiş. Sultan Murat bu rüyayı çok ciddiye almamış. Bazı nedenlerden dolayı ikinci geceyi de burada geçirmişler. Sultan Murat yine aynı rüyayı görmüş. Gördüğü rüya Sultan Murat'ın gün boyu aklından çıkmamış. Ordunun iyice dinlenip güç toplaması için üçüncü geceyi de burada geçirmeye karar vermişler. Son gece, Çağırğan Baba tekrar Sultan'ın rüyasına girip üzerine türbe

⁴⁸ Sinan Alkan, Kişisel Görüşme, 27.12.2024.

yapılmasını isteyince Sultan Murat ona kabrinin yerini belirgin hâle getirirse türbe yaptırabileceğini söylemiş. Sultan sabah uyandığında, herkes gibi o da gördüğü manzara karşısında şaşırılmış. Ordunun dinlenme yerine yakın bir alanda küçük bir inşaat temeli açıldığını görmüş. Akşam burada öyle bir inşaat alanı olmadığına bütün ordu şahitmiş. Bu yerin nasıl bu hâle geldiğine kimse anlam verememiş. Bu sırrı sadece Sultan Murat bildiği için hiç tereddüt etmeden hemen emir vermiş ve türbenin yapımına başlanmış. Türbe yarıya kadar yapıldıktan sonra sefere devam etmek zorunda kalmışlar ancak Sultan Murat İstanbul’a döner dönmez ilk iş olarak buraya para göndererek türbenin yapımını tamamlattır.⁴⁹

2.1.2.3. Çağırğan Baba Efsanesi-3

Çağırğan Baba burada yaşadığı dönemde diğer köylüler gibi çiftçilik ve hayvancılık işleri yaparmış. Tek başına yaşayan Çağırğan Baba’nın hiçbir şeyi olmadığı halde her işini el gücüyle halletmesi köylülerin dikkatini çekmiş. Her işini tek başına nasıl yapabildiğini merak etmişler ve bir gün Çağırğan Baba ormana giderken onu takip etmişler. Çağırğan Baba’ya ormanda yaban keçilerinin yardımcı olduğunu görmüşler. Yaban keçileri odun yüklenen arabayı çekerek götürmekteymiş. Keçiler köylüleri görünce arabadan sıyrılıp kaçmışlar. Araba o esnada dereye yuvarlanmış. Çağırğan Baba köylülerin yaptığı bu işe çok kızmış ve daha sonra çok pişman olduğu şu bedduayı etmiş: “Gören gözler kör olsun.” Bedduası hemen tutmuş ve köylülerin gözleri kör olmuş. Daha sonra Çağırğan Baba’nın odunları evinin önüne getirilmiş. Köylüler Çağırğan Baba’nın veli bir zat olduğunu bu acı tecrübe ile öğrenmişler. O günden sonra hiç kimse Çağırğan Baba’ya saygıda kusur etmemiş ve duasını almak için sık sık ziyaretine gitmişler.⁵⁰

2.1.3. Fadime Ana Türbesi

Fadime Ana Türbesi, merkeze bağlı Arzular Kabaköy beldesinde, Kabaköy Mezarlığı’ndadır. Fadime Ana’nın asıl adı Şaziye’dir. Fadime Ana’nın küçük yaşlarından itibaren dinine bağlı şekilde yaşadığı anlatılmaktadır. Köydeki herkesin sevip saydığı Fadime Ana’nın manevî yönünün güçlü olduğu söylenmektedir. Fadime Ana’nın kabrine türbe yapılırken türbenin üst kısmının birkaç kez kendiliğinden açıldığı söylenmektedir.⁵¹

⁴⁹ Sinan Alkan, Kişisel Görüşme.

⁵⁰ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 27.12.2024.

⁵¹ Yusuf Yıldız, Kişisel Görüşme, 27.01.2025.

2.1.3.1. Fadime Ana Efsanesi-1

Fadime Ana vefat ettikten sonraki bir tarihte, Salyazı köyünden birisi hacca gitmiş. Bu kişi hac görevini ifa ederken Fadime Ana’yla karşılaşmış ve onunla sohbet etmiş. Hac görevini yapıp memlekete dönünce de köyümüze gelerek Fadime Ana’yı ziyaret etmek istemiş. Köylüler ona Fadime Ana’nın yıllar önce vefat ettiğini söyleyince adam şaşırılmış. Hac ziyaretinde Fadime Ana ile karşılaştığını ve bir müddet sohbet ettiğini söylemiş. Salyazılı adam bu yaşadığı hadiseden çok etkilenerek mezar hâlinde olan Fadime Ana’nın kabrini türbeye çevirmiş. Fadime Ana’nın bu efsanesi öğrenildikten sonra türbesi yoğun bir şekilde ziyaret edilmeye başlanmıştır.⁵²

2.1.3.2. Fadime Ana Efsanesi-2

Volkan Şenel ve Onur Şahna’nın, Tarihi Yönüyle Arzular Kabaköy adlı çalışmalarında “Fadime Ana” efsanesinin farklı bir varyantı bulunmaktadır. Bu eserdeki “Fadime Ana” efsanesi şu şekildedir:

Gümüşhane’de otobüs şöförlüğü yapan Kelkit Salyazı Köyü’nden Hacı Kemal Yavuz, Hac görevini ifa ettiği sırada Fadime Ana ile karşılaştığını, onunla konuştuğunu ifade ederek Kabaköy’e gelir. Kabaköy’de Fadime Ana’yı ve ailesini ziyaret ederek, Gümüşhane’ye döner. Köyde herkes bu olaya çok şaşırır; ve bundan sonra Fadime Ana’nın bu durumu insanların dikkatini daha çok çeker. Ve kısa bir süre sonra Fadime Ana vefat eder. Vefat etmeden önce mezar yerini ailesine gösteren Fadime Ana için bir mezar yapılacağı sırada, onunla Hac da görüştüğünü ifade eden Hacı Kemal Yavuz Kabaköy’e gelerek bu türbeyi yaptırır.⁵³

2.1.4. Kuklas (Gugulez) Taşı Ziyareti

Mısırlıoğlu, Geçmişte Gümüşhane adlı eserinde Kuklas dağı ve oradaki maden ocaklarıyla ilgili şu açıklamalarda bulunmaktadır. “[...] Cami-i Sagir Mahallesi’nin yaslandığı Gugulez (Kuklas) Dağı’nın sağ arka tarafında olup burada bakır, kurşun, çinko

⁵² Yusuf Yıldız, Kişisel Görüşme.

⁵³ Volkan Şenel ve Onur Şahna, *Tarihi Yönüyle Arzular Kabaköy* (Kocaeli: T.C. Arzular Kabaköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2022), 129-130.

ağırlıklı, altın ve gümüş oranı azdır. Günümüzde yeniden Gümüştaş Madenciliğin faaliyet gösterdiği ocaklar bu iki maden ocakları çevresindedir.[...]”⁵⁴

Kuklas Taşı da Süleymaniye Mahallesi’nde madenlerin olduğu Kuklas dağının tepe konumunda bulunmaktadır. Bu tepenin üzerinde üç tane taş bulunmaktadır. Ortadaki taş bağdaş kurmuş bir adama benzemektedir. Yan tarafındaki taş ise kucağında çocuk olan bir kadını anımsatmaktadır.

2.1.4.1. Kuklas (Gugulez) Taşı Efsanesi

Kuklas Taşı Efsanesi yöremizde herkes tarafından bilinen ve anlatılan bir efsanedir. Anlatılanlara göre bir aile piknik yapmak üzere bu tepeye çıkmış. Orada çocuklarının büyük tuvaleti gelmiş. Küçük bir çocuk olduğu için ailesi bu durumu önemsememiş ve çocuk tuvaletini piknik yaptıkları alana yakın bir yere yapmış. Annesi çocuğunun poposunu temizlemek için başka bir şey bulamayınca pişirdiği yufka ile temizlemiş. O esnada hepsi taş kesilmiş.⁵⁵

2.1.5. Mısırlıoğlu (Hacı Tahir Efendi) Türbesi

Mısırlıoğlu Türbesi, Eski Gümüşhane olarak da bilinen Süleymaniye Mahallesi’ndedir.

Hacı Tahir Efendi’nin dedesi Süleyman Ağa, 1805 yılında Mısır’a kethüda olarak tayin edilir. Bilindiği gibi Osmanlı Dönemi’nde Mısır iç işlerinde bağımsızdı. Sadece vali ve kethüda (vergi işlerine bakan, yani defterdar) Osmanlı Devleti tarafından tayin edilirdi. Görevi sebebi ile ailesini de alarak Mısır’a giden Süleyman Ağa, 21 yıl Mısır’da kethüdalık yaptıktan sonra vefat eder. [...] Osman Ağa, 1850 yılında epeyce varlıklı olarak ailesini ve oğulları Hacı Tahir ve Hacı Kâmil’i de alarak tekrar Gümüşhane’ye döner. [...]

Tahir Efendi Mısır’da tahsilini El-Ezher’de tamamlamış ve daha sonra burada hoca ve din âlimi olarak görev yapmıştır. Yazdığı kitaplar hala El-Ezher’de okutulmaktadır.

Hacı Tahir Efendi müderrisliğe Gümüşhane’de de devam etmiş, Trabzon’daki medreselerde de dersler vermiştir.

⁵⁴ Abdul Halim Mısırlıoğlu, *Geçmişte Gümüşhane* (Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2023), 97.

⁵⁵ Abdulhalim Tarhan Mısırlıoğlu, Kişisel Görüşme, 27.12.2024.

*Hacı Tahir Efendi 1869 yılında vefat etmiş ve Gümüşhane’de Süleymaniye Camii haziresindeki kendisine ait türbeye defnedilmiştir. Yanındaki ufak lahit onun Mısır’daki bir öğrencisi olup, ondan ayrılmayarak beraber gelen öğrencisine aittir.*⁵⁶

Hacı Tahir Efendi Türbesi Süleymaniye Mahallesi’ne gelen misafirler tarafından ziyaret edilen bir türbedir. Buraya gelen ziyaretçiler türbe başında dua eder, Kur’an-ı Kerim okur ve ziyaretlerini tamamlarlar.

2.1.6. Pir Ahmed Türbesi

Pir Ahmed Türbesi merkeze bağlı Pir Ahmet köyündedir. Gümüşhane-Kelkit karayolu üzerinde, Pir Ahmet köyünün girişinde, anayolun kenarında, sadece küçük çocukların defnedildiği bir mezarlığın içindedir.

Gümüşhane-Erzurum yolu üzerinde Pir Ahmet Köyü’nde yer alan bu türbe, Karamanoğlu Pir Ahmet Bey’e aittir. Kare bir plan üzerine taştan yapılmış olup, üzeri yine taştan piramidal bir çatıyla kapatılmıştır.

*Mezar türbenin altında olup buraya beş basamaklı taş merdivenle inilmektedir. Türbeye kuzey cephesindeki yuvarlak kemerli alçak bir kapıdan girilmektedir. Güney cephesinde çok küçük bir penceresi vardır.*⁵⁷

Pir Ahmet Türbesi’nin girişinde bulunan ve türbeyle ilgili bilgiler içeren levhada yazılanlar şu şekildedir:

Pir Ahmed, Karamanoğlu II. İbrahim’in 7’si ana tarafından Osmanlı olan 8 oğlundan birisidir. Babasından sonra yerine geçerek Konya’yı başkent yapıp 5 yıl (1464-1469) saltanat sürmüştür, Konya ve çevresinde idareyi ele almıştır.

I. İbrahim’in büyük oğlu olan İshak Bey’in Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey’den aldığı yardımcı kuvvetlerle Karaman Beyliğini ele geçirmesi üzerine Pir Ahmed Osmanlılara başvurmuş, Antalya Sancak Beyi Köse Hamza Bey kuvvetleriyle Karaman’a girmiş, Silifke kalesinden başka diğer Karaman topraklarına da sahip olarak bir süre Osmanlı egemenliği altında bulunmuştur.

Daha sonra Osmanlıya muhalefet etmesi üzerine Fatih komutasındaki Osmanlı ordusunun Karaman memleketlerine girmesi sonucu Veziriazam Mahmut

⁵⁶ Abdul Halim Mısırlıoğlu, *Geçmişte Gümüşhane* (Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2023), 15-19.

⁵⁷ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri* (İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997), 128.

Paşa'nın Larende'ye Pir Ahmed üzerine gönderilmesi sonucu çıkan savaşla yenilgiye uğramıştır.

Sonrasında Pir Ahmed, Tarsus'a oradan da Uzun Hasan Bey'in yanına gitmiş. Akkoyunlulara yaptığı hizmetlerden ötürü kendisine Gümüşhane'nin Yenyol, Pir Ahmed, Tekke, Kızıl Köy ve şimdiki Özcan mahallesinde yurt verilmiştir.

1470 yılında Pir Ahmed Köyünde ölmüştür. Türbesi 1550 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında (1520-1566) yapılmıştır.⁵⁸

Karamanoğlu Pir Ahmed Bey, tarihî bir şahsiyettir. Tarihî bir şahsiyet olmasının yanı sıra veli bir zat olduğuna da inanılmaktadır. Değişik coğrafyalarda bulunduktan sonra Pir Ahmet köyüne yerleştiği ve burada vefat ettiği bilinmektedir. Pir Ahmet Türbesi özellikle köy halkı tarafından sıkça ziyaret edilen bir türbedir. Buraya gelen ziyaretçiler dua eder, namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okur ve ziyaretlerini tamamlarlar.

2.1.6.1. Pir Ahmed Efsanesi

Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in evliya bir zat olduğuna inanılmaktadır. Anlatılanlara göre; Ruslar Gümüşhane'yi işgal ettiklerinde, bölge halkının inançlarına zarar vermek amacıyla Pir Ahmed Türbesi'ni tuvalete çevirmişler. Bu olay karşısında halk öfkeden çılgına dönmüş ve ölmek pahasına bu durumu engellemek için çalışmalara başlamışlar. Köy halkından, sözüne itibar edilen, herkesin sevip saydığı birisi rüyasında Pir Ahmed Bey'i görmüş. Pir Ahmed Bey bu kişiye kabrinin artık burada olmadığını, yakın bir köyün yüksek bir tepesinde bulunduğunu, o yüzden de düşmana boş yere karşı koyarak canlarından olmamalarını söylemiş. Bu rüyayı köyden birkaç kişi daha görünce halk, Rus askerleriyle çatışmama kararı almış. Gümüşhane Ruslardan kurtarılıp geri alındığı zaman Pir Ahmed Bey köylülerin rüyasına tekrar girerek türbesine döndüğünü söylemiş. Halk, bu rüya üzerine büyük bir mutluluk yaşamış ve Allah'a şükretmiş. Burada yaşayanların nazarında Rus işgalinden kurtuluşla özdeşleşen bu türbe, çok önemsenmekte, korunmakta ve ziyaret edilmektedir.⁵⁹

2.1.7. Tandır Ziyareti

“Eski Gümüşhane olarak bilinen Süleymaniye Mahallesi'ndedir. Cami'i Kebir Mahallesi'nde meşrutiyet meclisi Gümüşhane Milletvekillerinden Kadirbeyoğlu İbrahim

⁵⁸ Bu bilgiler, Pir Ahmet Türbesi'nin girişine asılmış olan levhada yazmaktadır. (27.12.2024.)

⁵⁹ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 27.12.2024.

Lütfi Paşa'nın Süleymaniye Camii'nin arka tarafındaki konağının yanında bulunan bir ziyaretir.”⁶⁰

Bu ziyaret günümüzde, Hacı Tahir Efendi'nin torunu Halim Mısırlıoğlu'nun konağının yan tarafındaki alandadır. Ziyaret yeri metruk ve harabe bir vaziyettir. Eskiden köyün kadınları burayı her cuma ziyaret ederek dualar etmekteymiş. Günümüzde eskisi kadar önem verilen bir ziyaret yeri olmasa da yine de bazıları tarafından ziyaret edilmekte olduğu söylenmektedir.

2.1.7.1. Tandır Efsanesi-1

Tandır efsanesi şöyle anlatılmaktadır. Genç bir kadın varmış. Bu kadının kocası yaşlı ve aksi bir adammış. Kadını çok kıskanıyormuş. Evden dışarı çıkmasına ve kimseyle görüşmesine izin vermiyormuş. Kadın çok inançlı, mütedeyyin birisiymiş. Bir gün bu kadın tandırda ekmek pişiriyormuş. Ekmek pişirirken dışarıdan bir ses: “Allah rızası için bir ekmek!” diyormuş. Kadın sesi duymuş ve Allah rızası için denildiği için de duymazlıktan gelememiş. Yaşlı adam elini kapının arasından içeri uzatmış. Kadında Allah rızasını gözeterek yaşlı adama ekmek vermiş. Ekmeği verirken kadının sadece eli gözükmüş.

Akşam olunca kadın bu yaşadığı olayı kocasıyla paylaşmış. Kocası çok öfkelenmiş. Kadın kendisinin iyi niyetini anlatmaya çalışmış. Allah rızası için ekmek isteyen yaşlı birisinin isteğini geri çevirmesinin doğru olmayacağını söylemiş. Öfkesi dinmeyen adam karısına hiddetle: “O zaman Allah rızası için at kendini tandıra.” demiş. Kocasının Allah rızası için demesi üzerine kadın süzülüp kendini tandırın içine bırakmış.⁶¹

2.1.7.2. Tandır Efsanesi-2

Sabri Özcan San'ın, Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları adlı eserinde “Tandır” efsanesinin farklı bir varyantı bulunmaktadır. Onun eserindeki “Tandır” efsanesi şu şekildedir:

Bir Ramazan akşamına doğru Genç Gelin, tandırda lavaş (Pide) pişiriyormuş.

Birden karşısında, kapının (söve) sine dayanmış, nur yüzlü bir ihtiyar belirmiş.

⁶⁰ Talat Ülker vd., *Gümüşhane Halk Kültürü-1* (Trabzon: Gündüz Ofset ve Matbaacılık, 2011), 434.

⁶¹ Halim Tarhan Mısırlıoğlu, Kişisel Görüşme, 27.12.2024.

Gelin önce şaşırır gibi olmuş, sonra “Mübarek günde adamı boş göndermiyeyim, sonra nefsi kalır.” düşüncesi ile, o nefis kokulu sıcacık lavaşlardan adama vermek istemiş ve bir deste uzatmış. İhtiyar almamış, alamamış. Gelin ısrar edince ihtiyar, çok yumuşak, çok sıcak bir sesle:

- Senden bir isteğim var, eğer yaparsan lavaşlarını o zaman alırım, demiş. Gelin:

- Söyle Dede nedir istediğin? diye sormuş. İhtiyar birden cevap verememiş, duraksamış, yutkunmuş, sonra mırıldanır gibi, gelinin elini işaret ederek:

- Elini öpmek istiyorum, demiş. Gelin, bu nur yüzlü ihtiyarın isteğinde bir kötülük görmemiş, “Bunda bir iş var, bir hayır var.” gibilerden düşünerek elini ihtiyara uzatmış. İhtiyarcık, gelinin parmaklarının ucuna saygılı bir öpücük kondurmuş, lavaşları almış ve bir hayal gibi ortadan kayboluvermiş. Genç gelin buna bir anlam vermeğe çalışmış. Akşam olmuş, iftar zamanı gelmiş. Kocası eve gelince olanı biteni bir bir anlatmış. Koca:

- Sen her zaman, herkesin, her istediğini yapar mısın? Demiş. Gelin de “yaparım” demiş. Koca, hiç tereddüt etmeden:

- Şimdi ben istiyorum, hemen kendini at şu tandıra diye emretmiş. Genç gelin, iki-bir, demeden, yani hiç tereddüt etmeden kendini, alev alev yanmakta olan tandıra atıvermiş. Tandır, o anda güllük gülistanlık olmuş, tandırdan cennet kokuları gelmeğe başlamış.

Sonrası ne olmuş, bilinmiyor. Ama o günden sonra orası bir ziyaret yeri haline gelmiş. Bugün burası bir yıkıntı halinde olduğu halde gene de köyden kentten, Cuma günleri ziyarete gelinir. Hastalara şifa, dertlilere devâ aranır, durur. Burada ayrıca bir de mezar yeri olduğu söylenir.⁶²

2.2. Kelkit ve Kelkit’e Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Kelkit ve Kelkit’e bağlı köylerde bulabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

⁶² Sabri Özcan San, *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 74-75.

2.2.1. Abdurrahman Dede ve Kardeşleri (Üç Ziyaret)

Kelkit ilçesine bağlı Başpınar köyünde bulunan ziyaretlerdir. Başpınar köyü Kelkit ile Şiran'ın hemen hemen ortasında bulunan bir köydür. Eski ismi Firengi'dir. Köyün yerleşim alanı, Kelkit Çayı'nın yakınındadır.

Köyümüzün adının ilk yerleşen kişilerden geldiği tahmin edilmektedir. Firenk isimli bir Rum'un köyümüze yerleşen ilk kişi olduğu söylenmektedir. Bugün bile köyün bazı mevkilerinin Rumca kelimelerle (Mamaş gibi) isimlendirilmesi bu anlatılanları doğrular niteliktedir. Anlatılanlara göre Horasan'dan önce Pernek (Sütveren) köyüne, sonra da bizim köye gelerek yerleşen ve kardeş olan üç büyük zat bulunmaktadır. Bu zatların isimlerinin Abdurrahman, Hüseyin ve Mustafa olduğu söylenmektedir. Köyün içindeki camiye yakın yerde bulunan ziyarette en büyüklerinin kabri bulunmaktadır. Diğer kardeşin kabri, köyün üst kısmında bulunan mezarlıktadır. Üçüncü kardeşin kabri ise Evliyanın Gıranı⁶³ dediğimiz, Kelkit Çayı tarafındaki dağın zirvesindedir. Evliyanın Gıranı hâkim bir tepedir. Bu tepeden 15-20 km'lik alan rahatlıkla görülebilmektedir. Köyün üst kısmındaki mezarlıkta bulunan kabrin etrafı çevrilerek belirgin hâle getirilmiştir. Burası ziyaret edilirken dua edilir ve kabrin yan kısmındaki belirlenmiş alana bozuk para atılır. Büyüklerimizin anlattığına göre bu veli zatlar ölmeden önce vasiyette bulunmuş. Öldükten sonra naaşlarının bir öküze yüklenmesini ve öküz nerede durursa oraya defnedilmelerini vasiyet etmişler. Köy halkı da bu veli zatların isteğini yerine getirmiş.⁶⁴

Anlatılan efsanelere ve gerçekleşen ziyaretlere bakıldığında köyün içinde bulunan büyük kardeşin diğerlerinden daha önemli bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Köyün içinde bulunan bu kabrin etrafı yaklaşık bir metre yükseklikte dikdörtgen bir duvarla çevrilidir. Bu mezarın üzeri kapatılarak türbeye dönüştürülmek istenmiş ancak başarılı olunamamıştır. Kabri türbeye dönüştürürken yapılan çalışmaların ertesi gün ortadan kaybolduğu görülmüştür. Bu durum karşısında şaşırarak köylülerimiz bu veli zatın üzerinin kapatılmasını istemediğini düşünmüş ve bu işten vaz geçmişler. Bu kabrin bulunduğu mezarlığın içinde büyük ve görkemli bir ceviz ağacı vardır. Bu ceviz ağacı, köydeki diğer ağaçların hepsinden daha fazla ceviz vermektedir. Bu kabrin hemen alt kısmında şifalı

⁶³ “Gıran” kelimesi dağ, tepe anlamlarına gelmektedir.

⁶⁴ Şadi Gürol, Kişisel Görüşme, 13.01.2025.

olduğuna inanılan bir kaynak suyu bulunmaktadır. Ziyarete gelenlerin bu sudan içerek şifa bulduklarına inanılmaktadır. Eskiden bu kabri başka köylerden ve hatta Sivas gibi başka illerden de ziyarete gelenler olurdu. Burayı ziyarete gelenlerin bir kısmı burada tavuk ve horoz keserdi. Kabrin hemen yan tarafında küçük bir ev bulunmaktadır. Bu evde yaşayan kişi (Dursun isimli bir şahıs) bu kabrin bakımıyla ilgilenirdi ve geçimini oraya gelen ziyaretçilerin yardımıyla sağlardı.⁶⁵

Askere gidecek gençler için de bu ziyarete gelinerek dualar edilirdi. Çeşitli asker uğurlama etkinlikleri düzenlenirdi. Bu uygulama askere giden bütün gençler için zorunlu olarak yapılırdı. Ziyaret edilmemesi durumunda büyük bir uğursuzluk yaşanacağına inanılırdı. Bu nedenle de bu âdet hâlâ devam etmektedir. Kabirlerin etrafında bulunan ağaçlara çaputlar bağlanırdı. Namaz kılınarak dualar edilirdi. Kabrin önünde bulunan şifalı su ile küçük çocuklar yıkanırđı.⁶⁶

Bu üç kardeşin, bazen bir araya gelerek köyün çeşmesinden abdest aldıklarını söyleyenler bulunmaktadır. Bu üç ziyaret genellikle perşembe ve cuma günleri ziyaret edilir. Genellikle kendisinde nazar olduğuna inananlar ve sara gibi hastalıkları olanlar burayı ziyaret eder. Sadece Abdurrahman Dede'nin kabri ziyaret edilirse altı rekât namaz kılınır. Üç kabir ayrı ayrı ziyaret edilirse her birinde ikişer rekât namaz kılınır.⁶⁷

2.2.1.1. Abdurrahman Dede-1

Köy mezarlığında bulunan ziyaretçi çocuğu olmayanlar ziyaret ettiğinde muhakkak çocuğu olurmuş. Çocuk sahibi olunca da köyün içindeki büyük kardeşin mezarına gelerek kurban kesilirmiş. Yine çocuğu olmayan bir kişi bu kabre gelerek çocuk sahibi olmak için dua etmiş. Çocuğu olduktan sonra da kurban kesmiş ama kurban etini kendisi ve ailesi yemiş. Bu nedenle de çocuğu kısa bir süre içinde ölmüş. Daha sonra rüyasında, kurbanı mezarlıkta bırakması gerektiğini ve ailesinin bu kurban etinden yememesi gerektiğini görmüş. Hemen mezarlığa giderek bir kurban daha kesmiş ve bu sefer kurbanı mezarlıkta bırakmış. Böylece bu kişinin üç tane çocuğu olmuş.⁶⁸

⁶⁵ Hasan Kalyas, Kişisel Görüşme, 13.01.2025.

⁶⁶ Cengiz Kalyas, Kişisel Görüşme, 13.01.2025.

⁶⁷ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme.

⁶⁸ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 13.01.2025.

2.2.1.2. Abdurrahman Dede-2

Büyüklerimizden dinlediğimize göre ailenin en büyüğü olan Abdurrahman Dede, köyün girişinde bulunan Geyikli Tepe'deki tarlalarını sürmek için sabahleyin erkenden kalkarmış. Yanına hiçbir tarım aleti almadan tarlaya gidermiş. Tarlaları nasıl sürdüğünü herkes merak edermiş ancak Abdurrahman Dede tarlaları nasıl sürdüğünü hanımından dahi gizlermiş. Kendisine öğle vakitlerinde azık getiren hanımına sıkı sıkı tembih ederek tarlaya gelmemesini söylemiş. Azığı tarlanın aşağısında bulunan çeşmenin oraya bırakarak eve dönmesi gerektiğini her zaman hatırlatmış. Hanımı da kocasının bu isteğini yerine getirirmiş. Yine bir gün azık götürmek üzere hanımı yola çıkmış ancak bu sefer kocasının sırrını çok merak etmiş ve yavaşça tarlaya yaklaşmış. Tarlaya ulaştığında gördüğü manzara karşısında şaşmış kalmış. Abdurrahman Dede yılanlardan “gandırif kayışı”⁶⁹ yapmış ve geyikleri sabana koşmuş. Bu şekilde tarlayı sürerken geyikler Abdurrahman Dede'nin hanımını fark etmişler ve bağlı oldukları sabanın “samı”⁷⁰larını kırarak hızlıca ortadan kaybolmuşlar. Abdurrahman Dede, karısının kendisini dinlemediği için ve geyiklerin bir daha geri dönmeyeceğini bildiği için çok üzülmüş. Karısına “Buraya gelmeyecektin, gözlerin kör ola kadın!” diyerek beddua etmiş ve evine dönmüş. Abdurrahman Dede'nin karısının gözleri kör olmuş ve kendisi de o akşam vefat etmiş.⁷¹

2.2.1.3. Abdurrahman Dede-3

Ben o zamanlar küçük bir çocuktum. Yaklaşık 8-9 yaşlarındaydım. Hiç unutmam, Halil'in tarlasının oradan geliyordum. Taşlığın önünde karşıma bir deve çıktı. Karapınar'ın oradaki çayırlardan doğru gelerek köye yöneldi. Bende arkasından onu takip ettim. Deve hiçbir yere sapmadan, köyün içinde bulunan ziyaretin önüne gelerek durdu. Ziyaretin kapısının önüne diz çöküp yattı. Arkası semer sırtı; boynu eğri vaziyetteydi. Köyün çocukları etrafını sardı. Mikdat Dayı devenin boynuna yattı. Ağa Dede de devenin semer sırtına oturdu. Çocukların ve bu adamların yaptıklarından rahatsız olan deve yerinden kalktı ve bizim harmanın oraya gitti. Köyün çocukları tekrar devenin etrafını sardılar. Sonunda deve iyice tedirgin oldu ve köy mezarlığının oradan aşarak gitti. Bir

⁶⁹ Gandırif Kayışı: Çift sürmek için kullanılan aleti, boyunduruğa takmaya yarayan bağdır.

⁷⁰ Samı: Boyunduruğa geçirilerek öküzlerin bağlanmasına yarayan ağaç çubuklara verilen isimdir.

⁷¹ Şadi Kalyas, Kişisel Görüşme.

daha deveyi gören duyan olmadı. O deve tekin değildi. Deve miydi, başka bir şey miydi Allah'ın indinde, biz bilemedik.⁷²

2.2.1.4. Evliyanın Gıranı-1

Güzel bir yaz günü köyümüzün halkı hep birlikte piknik yapmak ve eğlenmek amacıyla Evliyanın Gıranı'nda bulunan düzlüğe gitmişler. Bir yandan yemek hazırlıkları yapılırken bir yandan da gençler eğleniyormuş. Yöresel bazı oyunlar oynanırken tuhaf şeyler olmaya başlamış. Hava güneşli ve açıkken, bir anda kapanmış ve yağmur yağmaya başlamış. Açık olan havanın kısa bir sürede bu hâle gelmesi herkesi korkutmuş. Bu yerde kabri bulunan zatın böyle eğlenceler yapılmasından rahatsız olduğu anlaşılmış ve bir daha asla burada eğlence düzenlenmemiştir.⁷³

2.2.1.5. Evliyanın Gıranı-2

Evliyanın Gıranı dediğimiz bu tepede ziyaret olduğunu öğrenen birisi define aramak için buraya gelmiş. Bizim köyden değilmiş bu kişi. Ziyaretin olduğu alana yaklaşp orada kazma ve kürekle çalışmaya başlayınca birden çarpılmış. Çok korkmuş ve oradan hızla uzaklaşmış. Köylülerimizden bazıları bu kişiyi uzaktan görmüş ama kimse tanıyamamış. Akıbetinin ne olduğunu kimse bilmemektedir.⁷⁴

2.2.2. Gümüşgöze Beldesi – Göz Ziyareti

Bu ziyaret suyu Kelkit ilçesinin Gümüşgöze beldesinde, belde yerleşim alanının üst tarafında bulunmaktadır. Öncelerden tarım arazilerinin sulanmasında da kullanılan bu kaynak suyu; günümüzde sadece içme suyu olarak kullanılmaktadır. Berrak bir görünümü olan bu kaynak suyunun şifalı olduğuna inanılmaktadır. Belde halkı bu kaynak suyunu şifa niyetiyle içmektedir. Pek çok kişi ellerinde ve ayaklarında bulunan mantar, egzama, sedef vb. hastalıklardan bu su sayesinde kurtulduğunu anlatmaktadır. Bazı hastalıkların tedavisi için ise kaynaktan alınan su ile banyo yapılmaktadır. Bu kaynak suyunun nazardan kaynaklı oluşan kötü hâlleri ortadan kaldırdığına inanılmaktadır. Belde halkının bu suyun şifalı olduğuna inanması nedeniyle bu yer koruma altına alınmıştır. Bu suyun

⁷² Hamdi Erdoğan, Kişisel Görüşme, 13.01.2025.

⁷³ Hasan Kalyas, Kişisel Görüşme, 13.01.2025

⁷⁴ Hasan Kalyas, Kişisel Görüşme.

bulunduğu alanın çevresi düzenlenerek güzel bir piknik alanı yapılmıştır. Burayı ziyarete gelenlerin bazıları bu suyun etrafında yedi kez dolanarak dua etmektedir.⁷⁵

2.2.3. Molla Ahmet Ziyareti

Kelkit ilçesine bağlı Sarı Şeyh köyündendir. Bu köy yaklaşık 1550’li yıllarda kurulmuştur. Âlim ve takva sahibi bir şahıs olduğu söylenen Molla Ahmet’in evini bilenler sık sık ziyarete gelmektedir. Genellikle hastalar ve çocuğu olmayan kişiler Molla Ahmet’in evini ziyaret etmektedir. Evin içinde yaklaşık bir saat durularak, çeşitli dualar edilir. Molla Ahmet’in hocası ve piri Sarı Şeyh’tir. Molla Ahmet’i iyi yetiştirmiştir. Bu ziyaret yerlerinin köy içinde olmasından dolayı köyde hiçbir zaman davul zurna çalmak suretiyle eğlence düzenlenmemektedir. Bu durumdan haberi olmayan bir davulcunun, davul çalarak köye geldiği ancak köy girişine ulaştığında artık davul çalacak gücü kalmayarak davul çalmayı bıraktığı anlatılır.⁷⁶

2.2.3.1. Molla Ahmet Efsanesi

Bir gün köyümüzde düğün yapan birileri davul zurna çaldırmaya başlamışlar. Köylülerimiz bu kişileri uyarmış. Köyümüzde büyük zatların kabirlerinin olduğunu ve davul zurna çalmanın yanlış olacağını belirtmişler. Ne yazık ki düğün sahipleri ikaz edilmelerine rağmen dinlememiş ve davul zurna çaldırmaya devam etmişler. Düğün bittikten sonra herkes evine gitmiş. Ertesi gün davulcunun ellerine felç vurduğu; zurnacının da ağzına felç vurduğu öğrenilmiş. Bu hadiseden sonra bir daha asla köyümüzde davul zurna çalınmamıştır.⁷⁷

2.2.4. Sarı Şeyh

Sarı Şeyh’in kabri Kelkit’in Sarı Şeyh köyündedir. Köy, ismini bu zattan almıştır. Köyün Sarı Şeyh’ten önceki ismi Tiskilor’dur. Sarı Şeyh’in kabri, köy içinde bulunan mezarlığın kendisine ayrılmış özel bir kısmında bulunmaktadır. Kabrin etrafı çevrilerek belirginleştirilmiştir. Eskiden kabri ziyarete gelenler, kabrin yanında bulunan ardıç ve kızamık ağacına dileklerinin kabul olması için çaput bağlardı. Kabrin yanında bulunan

⁷⁵ Samet Durmuş, Kişisel Görüşme, 25.11.2024.

⁷⁶ Turan Şimşek, Kişisel Görüşme, 12.01.2025.

⁷⁷ Orhan Arslan, Kişisel Görüşme, 12.01.2025.

ziyaretçi odasında bir müddet uyunurdu. Burada namaz kılınır ve kurban kesilirdi. Son zamanlarda bu uygulamalar azalmıştır.⁷⁸

2.2.4.1. Sarı Şeyh Efsanesi-1

Kardeş oldukları bilinen Sarı Şeyh, Seydi Baba ve Kara Yakup medresede bağlı oldukları şeyhlerinden iyi bir eğitim almış. Şeyhleri bu kardeşlerin artık ilim öğretebilecek seviyeye geldiklerini görünce ilim yaymaları için onları çeşitli beldelere gönderme kararı almış. Göndereceği yerleri belirlemek üzere eline üç ok almış ve bu üç kardeşin isimlerini oklara yazarak havaya atmış. İrşat faaliyetleri yapmak üzere kardeşler okların düştüğü yere gönderilmiş. Atılan okların birincisi Kelkit'in Sarışeyh köyüne, ikincisi Şiran'ın Seydi Baba köyüne, üçüncüsü de Şiran'ın Karaşeyh köyüne -başka bir rivayete göre ise Gölova'nın Kara Yakup köyüne- düşmüştür. Böylece bu üç kardeş okların düştüğü yerlere yerleşip tekkelerini kurarak halka ilim-irfan öğretmeye başlamış. Bazı anlatımlara göre Erzincan'daki Terzi Baba da bu mübarek zatların kardeşiymiş.⁷⁹

2.2.4.2. Sarı Şeyh Efsanesi-2

Anlatılanlara göre köylülerimiz bu kabrin üzerini kapatarak türbeye dönüştürmek istemişler. Türbe yapımı için çalışmalara başlamışlar. Ertesi gün kabre geldiklerinde yaptıkları bütün çalışmaların boşa gittiğini görmüşler. Kabrin üzerini kapatmak üzere koydukları malzemelerin mezarlığın kenarına istiflendiğini görmüşler ve çok şaşırılmışlar. Kabri türbe hâline getirmek için tekrar çalışmaya başlamışlar ancak ertesi gün olduğunda yine koydukları malzemelerin mezarlığın kenarına istiflendiğini görmüşler. Bu hadise tam üç kez tekrar edince köyümüz halkı, Sarı Şeyh'in kabri üzerine herhangi bir yapı inşa edilmesini istemediğini anlamış ve türbe yapmaktan vaz geçmiştir.⁸⁰

2.2.5. Sümbüllü Tepe Ziyareti

Sümbüllü Tepe ziyareti, Kelkit ilçesine bağlı Yeşilpınar köyündedir. Köyün yanındaki bu tepede bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarda yatan kişinin büyük bir evliya veya şehit olduğu düşünülmektedir. Burayı genellikle hasta olan insanlar ziyaret etmektedir. Pek çok kişi bu yeri ziyaret edip dua ettikten sonra hastalığının iyileştiğini söylemektedir. Bu yeri ziyaret edenlerin, iyileşmesi mümkün ise çabuk iyileştiği;

⁷⁸ Turan Şimşek, Kişisel Görüşme, 11.01.2025

⁷⁹ Orhan Arslan, Kişisel Görüşme, 11.01.2025.

⁸⁰ Turan Şimşek, Kişisel Görüşme.

iyileşmesi mümkün değilse de çabuk öldüğü söylenir. Bu ziyaret yerine gelenler dualar ederek kabrin etrafında yedi kez dönerler.⁸¹

2.2.6. Şeyh Kasım Türbesi (Çamur Köyü Kümbeti)

Şeyh Kasım Türbesi, Sadak köyünden Çamur köyüne giden yolun sol kısmında, Çamur köyüne yaklaşık 4-5 km mesafede, hafif eğimli bir arazide yer almaktadır. Türbenin etrafında taş kalıntıları bulunmaktadır. Bu taş kalıntılarının mezarlık kalıntısı olma ihtimali yüksektir. Türbelerin çoğunun mezarlık içinde yapılı olması bu türbenin bulunduğu alanın da mezarlık olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Hoca Ahmet Yesevî'nin talebesi olduğu söylenen Şeyh Kasım, XIII. yüzyıllarda Horasan'dan Erzincan'a gelmiştir. Bir müddet Erzincan'da kaldıktan sonra, eskiden Rum köyü olduğu bilinen, bugünkü Çamur köyüne gelerek yerleşmiştir. Köye yerleşen ilk Müslüman-Türk olduğu söylenmektedir. Şeyh Kasım'ın köye yerleşerek burayı imar ettiği söylenmektedir. Onun sayesinde köyde yerleşik hayat başlamıştır. Bu köydeki Özbek sülalesi soyu Şeyh Kasım'dan gelmektedir. Özbek ailesi, Şeyhoğulları sülalesi olarak bilinir. Bu köy bir Türkmen köyüdür.⁸²

2.2.6.1. Şeyh Kasım Efsanesi

Köye “Çamur” isminin verilmesinin bir anlatısı vardır. Bu anlatıya göre Şeyh Kasım kendine yurt ararken: “Devemin ayağı nerede çamura batarsa biz oraya konacağız.” demiştir. Devesinin ayağı da bu köyde çamura batınca buraya yerleşmişler. Bu kıssadan hareketle köye “Çamur” adı verilmiştir.⁸³

2.3. Köse ve Köse'ye Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Köse ve Köse'ye bağlı köylerde bulabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

2.3.1. Evliya Ziyareti

Köse ilçesine bağlı Örenşar köyünde, “Kırklar” denilen bir evliya mezarının olduğuna inanılır. Bu yer tümsek bir alandadır. Yapılı bir türbe veya mezar

⁸¹ Muhammed Emin Şimşek, Kişisel Görüşme, 15.12.2024.

⁸² Samet Durmuş, Kişisel Görüşme, 25.01.2025.

⁸³ Samet Durmuş, Kişisel Görüşme.

bulunmamaktadır. Bu yerde bir de su gözesi bulunmaktadır. Bu ziyaret yerine genellikle hastalar gelmektedir. Bu yeri ziyarete gelenler namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okur ve su gözesinden su içerek şifa diler.⁸⁴

2.3.2. Kırklar Ziyareti

Bu yer, Köse ilçesine bağlı Altuntaş köyü sınırları içinde bulunan bir tepededir. Bu tepede kırk evliyanın bir araya gelerek dualar ettiğine inanılır. Bu nedenle bu tepeye “Kırklar Tepesi” denilmektedir. Özellikle Rus ve Ermenilerden bu bölgenin kurtuluşunun, bu kırk ulu evliyanın dualarıyla gerçekleştiğine inanılır. Yöre halkı tarafından bu yer sık sık ziyaret edilir. Tepede bulunan mağarada namaz kılınır ve zikir çekilir.⁸⁵

2.3.2.1. Kırklar Efsanesi

Köylülerden bazıları eskiden, arazide gezerken, güzel bir ses duymuş. Önce sesin nereden geldiğini ve ne olduğunu anlayamamışlar. Sesi, dikkatli bir şekilde bir müddet dinleyince tepeden geldiğini anlamış ve merak içinde tepeye çıkmaya başlamışlar. Tepeye yaklaştıkça sesler daha da belirginleşmeye başlamış. İyice yaklaşıncı bu seslerin zikir sesi olduğunu anlamışlar. Köylüler tam tepeye çıktıkları anda sesler birden kesilmiş ve tepede hiç kimseyi görememişler. Bir müddet, hayretler içinde kalarak bekledikten sonra kimsenin gelmeyeceğini ve o sesleri daha duyamayacaklarını anlamışlar. O günden sonra ne kadar dinleseler de bir daha bu tepeden ses duyamamışlar. Bu olaydan sonra bu tepe kutsal sayılmış ve ziyaret edilmeye başlanmıştır.⁸⁶

2.3.3. Şifalı Su Ziyareti

Bu yer, Köse ilçesine bağlı Oylumdere köyü sınırları içindedir. Eskiden küçük bir su gözesi olan bu yer sonradan çeşmeye dönüştürülmüştür. Burası, suyunun şifalı olduğuna inanılan bir çeşmedir.

2.3.3.1. Şifalı Su Efsanesi

Almanya’da yaşayan Köseli bir hemşerimiz yaklaşık yirmi sene önce bu suyun şifalı olduğunu duymuş. Bu adamın böbreklerinde taş varmış. Şifa bulmak umuduyla

⁸⁴ Mutayip Çelik, Kişisel Görüşme, 24.01.2025.

⁸⁵ İhsan Boya, Kişisel Görüşme, 24.01.2025.

⁸⁶ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 24.01.2025.

gelerek bu su gözesinden su içmiş. Bu suyu içtikten birkaç gün sonra böbreklerindeki taşı düşürerek iyileşmiş. Ben o zamanlarda da köyün muhtarıydım. Benden izin alarak bu yere çeşme yaptırdı. Çeşme son zamanlarda yıkılmaya başlamıştı. Bu adam geçtiğimiz sene bu çeşmeyi yeniden yaptırdı. Başka köylerden de gelerek bu çeşmeden su içip taş düşüren kişiler oldu. Bu nedenle bu yerin adı “Şifalı Su Ziyareti” oldu.⁸⁷

2.3.4. Uyuz Pınarı Ziyareti

Köse ilçesine bağlı Gökçeköy’de bulunan ve cilt hastalıklarına iyi gelen bir şifalı su gözesidir. Sedef, mantar, çiban, siğil vb. cilt hastalığı olan kişiler bu su ile yıkanmaktadır. Birkaç kez yıkandıktan sonra iyileştiklerini söyleyenler bulunmaktadır. Bu suyun aynı zamanda mide rahatsızlıklarına da iyi geldiği söylenmektedir. Bu sudan içenler, kısa bir süre sonra mide şikâyetlerinin azaldığını paylaşmaktadır. Ziyarete gelenler, bu sudan abdest alarak namaz da kılarlar.⁸⁸

2.4. Kürtün ve Kürtün’e Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Kürtün ve Kürtün’e bağlı köylerde bulabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

2.4.1. Ağa Baba Ziyareti

Kürtün ilçesine bağlı Ekinciler köyünde bulunan bir ziyaretir. Bu yerde veli bir zatın kabri bulunmaktadır. Bu ziyaret yeri genellikle “7 Mayıs” tarihinde ziyaret edilir. Bu tarihte yapılan ziyaretin daha makbul olduğuna inanılmaktadır. Bu yeri özellikle yöre halkımız sık sık ziyaret etmektedir. Özellikle de çocuğu olmayan kadınlar burayı daha çok ziyaret etmektedir.⁸⁹

2.4.2. Güvenç Abdal

XIII. yüzyılda, Hacı Bektaş-ı Veli’nin -Makalat’ında da adı geçen- Güvenç Abdal’ı Kürtün’e yerleşmesi için gönderdiği rivayet olunmaktadır. Güvenç Abdal’ın Hacı Bektaş-ı Veli’den ders aldığı ve onun dostu olduğu söylenmektedir. Oğuzların Çepni boyundan geldiği düşünülen Güvenç Abdal, bazılarına göre Anadolu’da “Alevîlik-

⁸⁷ Mustafa Yaşar, Kişisel Görüşme, 24.01.2025.

⁸⁸ Ali Kemal Baş, Kişisel Görüşme, 24.01.2025.

⁸⁹ Mehmet Tozlu, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

Bektaşılık” geleneğinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Taşlıca köyü civarlarına yerleşen Güvenç Abdal bu bölgeyi yerleşim yeri hâline getirmiştir. Bu bölgede çiftçilik ve hayvancılık yapmıştır. Günümüzde Güvende Yaylası olarak bilinen yer, Güvenç Abdal’ın yaz aylarında hayvancılık yaptığı yer olarak bilinir. Bu yaylada Güvenç Abdal’a makam olarak bir mezar yapılmıştır. Güvenç Abdal’ın kabri Nevşehir’de, Hacı Bektaş Dergâhı’nda bulunmaktadır.⁹⁰

Güvenç Abdal’ın, Güvende yaylasında, kaybolduğuna inanılan yerde bulunan temsili kabri, yöre halkı tarafından adak ve ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler dualar edip dilek tutar. Özellikle, Güvenç Abdal’ın soyundan gelen ve günümüzde Kürtün’de yaşamaya devam eden torunları, bu ziyaret yerini her zaman canlı tutmaya çalışmaktadır.

2.4.3. Kabaktepe Şehitliği

Kürtün ilçesine bağlı Güvende ve Gürgenli köylerinin sınırları içinde bulunan bir şehit mezarlığıdır. Yüksek bir tepede bulunan bu yerde yedi şehidin kabri bulunmaktadır. Bu askerler Ruslarla savaşırken şehit düşmüştür. Burada şehitlerin bilgilerini içeren bir tabela da bulunmaktadır. Kabaktepe şehitliği bölge halkı tarafından sürekli ziyaret edilmektedir. Buradaki kahraman askerlerimizin destanını işitip başka şehirlerden de ziyarete gelenler olmaktadır.⁹¹

2.4.3.1. Kabaktepe Şehitliği Efsanesi

1916 yıllarında Ruslar bu bölgeyi ele geçirmiş ve Kabaktepe’de kamp kurmuşlar. Rus askerlerinin içki içip eğlendikleri bir gece vaktinde, bölgede gönüllü olarak bulunan bir yüzbaşı ve altı er asker, Rusların bu kampına aniden baskın yapmışlar. Büyük bir birliğin saldırdığını düşünerek paniğe kapılıp kaçmaya başlayan Rus askerleri, kayalık olan bu bölgede çok zayıat vermişler. Yedi kişiden oluşan bu inanmış askerlerimiz koca bir birliği dehşete düşürerek telef etmiş ve bu tepeyi düşmandan temizlemişler. Ancak askerlerimiz de burada şehit olmuştur. Çatışma seslerini duyan diğer askerlerimiz de bölgeye gelmişler. Yedi askerimizin kahramanca mücadele edip şehit düştüğünü görmüşler. Askerlerin naaşlarını bu tepeye defnetmişler.⁹²

⁹⁰ İsmail Güvendi, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

⁹¹ Mustafa Bayram, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

⁹² Mustafa Bayram, Kişisel Görüşme.

Burada yatan şehit askerlerimizin, günümüzde hâlâ bu bölgeyi koruduğuna inanılır. Kabaktepe Şehitliği'nin alt kısmında geceleri atlarla gezen askerler görüldüğü söylenmektedir.⁹³

2.4.4. Tonar Evliya

Tonar Evliya'nın kabri Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca köyü sınırları içerisinde. Etrafı çevrilerek belirgin hâle getirilmiş bir mezardır. Özellikle hasta olan kişiler bu yatıra gelerek dua eder, Güvende Pınarı'ndan su içerler. Sonrasında mezarın orada bir gece konaklayıp uyuduktan sonra ziyareti tamamlarlar. Kısa bir zaman sonra hastalıklarının iyileştiğini bildirenler olmuştur.⁹⁴

2.4.5. Uyuz Paarı Ziyareti

Uyuz Paarı Ziyareti, Kürtün ilçesine bağlı Ekinciler köyündedir. Şifalı olduğuna inanılan bir kaynak suyudur. Cilt hastalığı olanlar bu yeri sıkça ziyaret eder ve şifa bulduklarını söylerler. Koyun ve keçiler de uyuz olduğu zaman bu suya götürülür. Bu su ile yıkanan hayvanlar kısa sürede iyileşir.⁹⁵

2.5. Şiran ve Şiran'a Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Şiran ve Şiran'a bağlı köylerde bulabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

2.5.1. Beydere Köyü Türbesi

Bu türbe Beydere köyündedir. Köyün kuzey tarafında bulunan küçük bir tepenin üzerindedir. Önceleri sadece taşlarla çevrili olan bu mezar, köy halkı tarafından türbeye benzer bir yapıya dönüştürülmüştür. Mezarda kimin yattığı bilinmemektedir ancak mezarın bir evliyaya veya bir şehide ait olduğuna inanılmaktadır. Bu kabrin etrafında başka mezarlar da bulunmaktadır. Bu mezarlarda yatan kişilerin türbede yatan kişinin çocukları veya kardeşleri olduğu düşünülmektedir.

Köyümüzde bulunan bu ziyaret eskiden taşlarla çevrili bir mezardı. Mezarın baş kısmında da bir ağaç vardı. Öncelerden mezarın başında bir kitabe de varmış ancak

⁹³ İlhan Bilgin, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

⁹⁴ Celal Sezgin, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

⁹⁵ Mehmet Tozlu, Kişisel Görüşme, 23.01.2025.

birileri mezarı tahrip etmiş ve kitabeyi de alıp götürmüş. Ziyarete gelenler bu ağaca çaput bağlardı ama bu uygulama artık yapılmıyor. Mezarın bulunduğu yere inşa edilen bu yapıdan sonra burası sadece ziyaret ediliyor. Buraya gelenler dua eder, namaz kılar ve Kur'an-ı Kerim okuyarak ziyaretini tamamlar.⁹⁶

2.5.1.1. Beydere Köyü Ziyareti Efsanesi-1

Bir gün köyümüzün kadınları kabrin yakınında bir yerde sohbet ederken bu yer hakkında ileri geri konuşmuşlar. Bu kabirde kimin yattığı bilinmediği için saygısızca söylemlerde bulunmuşlar. O sırada tanımadıkları cübbeli, sarıklı ve sakallı bir ihtiyarın sinirli bir vaziyette yanlarına yaklaştığını görmüşler. İhtiyar kişi hızlıca gelmeye başlayınca kadınlar da kaçmaya başlamış. Kadınları kovalayan bu ihtiyar bazılarını yakalayarak darp etmiş.⁹⁷

2.5.1.2. Beydere Köyü Ziyareti Efsanesi-2

Bizim akrabalarından biri, akşam saatlerinde, çeşmeye su almaya gitmiş. Çeşmeye yaklaştığı sırada bir kişinin türbeden aşağıya doğru etrafını saran bir ışığın içinde indiğini görmüş. Tuhaf görünümlü bu kişiyi izlemeye başlamış. Aşağıya inen bu kişi orada bulunan çeşmeden abdest almış ve su içmiş. Sonra da ayakları yere basmadan –yürür gibi bir vaziyette- hızlıca tepede bulunan türbeye geri dönmüş. Kadın bu gördükleri karşısında şoka uğramış ve baygınlık geçirmiş.⁹⁸

2.5.2. Burgu Baba Ziyareti

Burgu Baba ziyareti, Şiran ilçesine bağlı Aksaray köyü yaylasının sınırları içinde “Gâvur Dağları” olarak adlandırılan yüksek rakımlı bir dağın zirvesindedir. Bu dağın zirvesinde ağustos ayında dahi kar bulunmaktadır. Şiran ile Alucra sınırında bulunan bu dağın güney yamacı kısmı Şiran; kuzey yamacı ise Alucra sınırlarına dâhildir. Dağın zirvesine, Burgu Baba ziyaretinin olduğu alana çıkıldığında yaklaşık 50 km’lik alanı gözetleme imkânı vardır. Burası bölgenin en yüksek rakımlı zirvesi ve hâkim bir tepedir. Bu yönüyle, eski zamanlarda bu dağın zirvesi, özellikle savaş dönemlerinde, doğal bir gözetleme kulesi görevi görmüştür.

⁹⁶ Murat Kaya, Kişisel Görüşme, 12.12.2024.

⁹⁷ Melih Kutun, Kişisel Görüşme, 12.12.2024.

⁹⁸ Melih Kutun, Kişisel Görüşme.

Buradaki ziyarette yatan kişinin veli bir zat veya evliya bir şehit olduğuna inanılmaktadır. Çok yüksek kayalıklar arasından tırmanılarak çıkılan bu ziyarete son yıllarda traktörlerin gidebileceği bir yol da yaptırılmıştır. Aksaray köyü ahalisi yaylaya çıktığı zaman bu kabri mutlaka ziyaret eder. Kabrin orada namaz kılar ve dua ederler. İbadet ve duadan sonra da hayırlı bir rüya görebilmek amacıyla bir müddet ziyaret yerinde uyurlar. Özellikle eski dönemlerde halk toplu olarak bu ziyarete giderdi. Son zamanlarda ise ziyarete giden sayısı azalmıştır.⁹⁹

Bu dağın alt kısmında Kırıntı köyünün yaylası bulunmaktadır. Kırıntı köyü halkı da burada yatan zatı benimsemekte ve mezarı ziyaret etmektedir. Her yıl yaylalarında Burgu (Burga) Baba şenlikleri düzenlenir. Eskiden yaylada kalanlar her fırsatta bu tarz eğlenceler icra ederken, şimdilerde yaylacılık geleneği kalmadığı için yılda sadece bir kez şenlik düzenlenmektedir.¹⁰⁰

Kırıntı köyü halkı, Burgu Baba'nın asıl isminin Barak Baba olduğuna inanmaktadır. Zaman içinde adı değişikliğe uğrayarak yörede Burga Baba, Burgu Baba gibi isimler almıştır. Barak Baba, 1257 yılında Tokat'ta doğmuştur. Çok ilginç davranışları olan, tuhaf giysili bir derviş olup yaşam öyküsü çok renklidir. Aleviliği benimseyen İlhanlı hükümdarı Olcaytu zamanında onun desteğiyle; Tokat, Amasya ve doğusundaki tüm Türkmen ve Çepnileri örgütlemiş, düşünce ve davranışlarıyla derin izler bırakmıştır. Bu nedenle Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi burada da bu yüce dağa Barak Baba ismini vermişler.¹⁰¹

2.5.2.1. Burgu Baba Efsanesi

Büyüklerimin anlattığına göre bu dağda, Kurtuluş Savaşı yıllarında, şehit olan bir zatın kabri bulunmaktadır. Şehidin Erzincanlı veya Tokatlı olduğu söylenirdi. Köyümüzün ileri gelenlerinden Cafar Ağa'nın yanına Erzincan veya Tokatlı olduğu söylenen birisi gelmiş. Burgu Baba dağında kardeşinin şehit düştüğünü söylemiş. Burgu Baba'nın neresi olduğunu sormuş. Kardeşi rüyasına girerek, kabrinin üstünün açıldığını, gelip üstünü kapatmasını söylemiş. Bunları işiten Cafar Ağa, adamı alarak Burgu Baba dağına götürmüş. Uzakta bir kurt görmüşler. Kurdun olduğu bölgeye ulaşmışlar ama kurt

⁹⁹ Sebahattin Tosun, Kişisel Görüşme, 16.01.2025.

¹⁰⁰ Cahit Çelik, Kişisel Görüşme, 16.01.2025.

¹⁰¹ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 16.01.2025.

oradan gitmiş. Biraz etrafa bakındıktan sonra orada kabri bulmuşlar. Gerçekten de kabrin üzerinin açık olduğunu görmüşler. Dualar ederek kabrin üzerini kapatmış ve etrafına taşlar dizerek belirgin hâle getirmişler. Bu hadise duyulduktan sonra da yöre halkı Burgu Baba'yı ziyarete gelmeye başlamış.¹⁰²

2.5.3. Can Baba Şehitliği

Şiran ilçesine bağlı, Babacan köyünde bulunan şehit mezarlığıdır. Bu şehitlik köyün üst kısmında bulunan yüksek bir tepededir. Burada yatan askerlerin kim olduğu bilinmemektedir. Bir komutan ve dört askerinin kabrinin bulunduğu inanılmaktadır. Bazıları burada yatanlardan birisi olan Can Baba'nın büyük bir evliya olduğunu söylemektedir. Can Baba'nın Horasan erenlerinden birisi olduğu ve buraya halkı irşad etmeye geldiğine de inanılmaktadır. Can Baba'nın Seydi Baba, Sinan Baba, Könger Baba, Burgu Baba, Koyun Baba ve Garip Evliya'nın kardeşi olduğunu söyleyenler de vardır. Kimilerine göre ise askerleriyle birlikte burada şehit düşen bir komutandır. Burası yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaret esnasında kabirlere bozuk para bırakanlarda olmaktadır.¹⁰³

2.5.4. Çipilli Baba Ziyareti

Çipilli Baba ziyareti Şiran ilçesine bağlı Mertekli Mahallesi sınırları içindedir. Halk tarafından evliya bir şehit olduğuna inanılmaktadır. Çipilli Baba'nın dört kardeşinin daha olduğu söylenmektedir. Bu beş zatın beşinin de şehit olduğu söylenmektedir. Naaşları savaş esnasında şehit oldukları yere defnedilmiştir. Çipilli Baba ve bir abisinin kabrinin yeri bilinmemektedir. Abisinin kabri mahalle merkezine daha yakındır. Mertekli Mahallesi'nde bulunan bu zatların doğum ve ölüm zamanına ilişkin kesin bilgi yoktur. Çipilli Baba ismini, kabrinin etrafında bulunan çalı-çırpıdan almıştır. Çok eski zamanlarda burayı ziyarete gelen halk çalıları toplayıp kabrin etrafına moloz taşlardan duvar örmüşler. Köyün zirve noktasında bulunan bu kabir, çam ve meşe ağaçlarının dibindedir.¹⁰⁴

Halk arasında nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan bilgilere göre bu mezarların tarihi, Osmanlı Devleti'nden daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Bu

¹⁰² Yunus Kurt, Kişisel Görüşme, 16.01.2025.

¹⁰³ Servi Kılıç, Kişisel Görüşme, 16.12.2024.

¹⁰⁴ Erhan Turhan, Kişisel Görüşme, 06.01.2025.

zatların İslamiyet'i yaymak amacıyla şehit oldukları söylenmektedir. Osmanlı'nın kuruluşundan bu yana köyde Müslümanlık hâkimdir. Günümüzde bu mahallede, Osmanlı askerlerinin istirahat yerlerinin ve fırınlarının kalıntılarını görmek mümkündür.¹⁰⁵

Evliyalara yakın yerlerde ot koparmak, kazı yapmak, odun kesmek halk tarafından uğursuz sayılmaktadır. Bu tip davranışlar gerçekleştirenlerin buradaki evliyalar tarafından çeşitli yollarla uyarıldıkları görülmüştür. Çipilli Baba'nın kabrinin bulunduğu yerin etrafında yapılan kazılarda Osmanlı'ya ait gümüş paralar bulunduğu anlatılmaktadır. Büyük olan ve kabri köye yakın olan zatın kabrinin arka kısmında bir taş varmış. Define arayanlar bu taşın altını kazmışlar. Ertesi gün tekrar kabre gittiklerinde kabrin kazı yapılmadan önceki hâline geri döndüğünü görmüşler. Çipilli Baba'nın kabrinin bulunduğu yerde de üzerinde at nalı ve ayak izleri kalıntısı olan büyük bir taş bulunmaktaymış ancak define arayan kişiler bu taşı da buradan götürmüş. Çipilli Baba'nın kabri ziyaret edilmeden önce abisinin kabrinin ziyaret edilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Bu zatların mezarlarına, abdest alarak ve temiz elbiseler giyerek ziyarete gidilir. Ziyarete gelen kişiler kabrin yanında namaz kılar ve toprağa bozuk para gömerek ziyaretlerini tamamlar.¹⁰⁶

2.5.4.1. Çipilli Baba Efsanesi-1

Bu zat ile ilgili yakın bir zamanda gerçekleşmiş gizemli bir olay anlatılır. Evli bir çiftin on iki sene boyunca çocuğu olmamış. Bu nedenle adam başka bir kadınla evlenmeye karar vermiş. Bunun üzerine adamın annesi gelinini doktora götürmüş ancak gelinin yine de çocuğu olmamış. Birkaç gün sonra kaynananın rüyasına bir kadın girmiş. Kaynanaya gelininin hamile olduğunu ve peş peşe üç erkek çocuk doğuracağını söylemiş. Çocuklar doğduğu zaman Çipilli Baba'nın kabrinin muhakkak ziyaret edilmesini ve orada kurban kesilmesini tembih etmiş. Bu rüyadan sonra kadın oğluna, biraz sabırlı olmasını ve dua etmesini tavsiye etmiş. Kısa bir süre sonra da gelinin gerçekten hamile olduğu öğrenilmiş ve bu gelin peş peşe üç erkek çocuk doğurmuş.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Erhan Turhan, Kişisel Görüşme.

¹⁰⁶ Erhan Turhan, Kişisel Görüşme.

¹⁰⁷ Erhan Turhan, Kişisel Görüşme.

2.5.4.2. Çipilli Baba Efsanesi-2

Köye yakın yerde bulunan evliyanın geceleri köy ahalisi tarafından görüldüğü söylenmektedir. Bastonu ile yürüyen bu zat kabrine yakın yerlerde görülmüştür. Bu zatı gören kişiler yüzünün belirgin olarak görünmediğini söylemekte. Uzun boylu, beyaz elbiseli ve beyaz sakallı bir görünüme sahip olduğu anlatılmaktadır. Bu zat zaman zaman köy ahalisinin rüyalarına da girmektedir. Bu zatı rüyalarında gören kişilerin tasvirleri hep aynı şekildedir. Çipilli Baba'nın bazı gecelerde abdest almak için mahallenin تنها bir yerinde bulunan çeşmeye geldiğini de görenler olmuştur. Bir zaman sonra bu çeşme kurumuştur. Çipilli Baba geceleri abdest alabilsin diye köylülerimiz evlerinin önüne ibrik ile su koyarmış, sabah kontrol ettiklerinde ibrikte su kalmadığını görürlermiş.¹⁰⁸

2.5.5. Demreyi¹⁰⁹ Paarı¹¹⁰ Ziyareti

Şiran ilçesine bağlı Çakırkaya köyünde “Demreyi Paarı” diye adlandırılan iki ziyaret yeri vardır. Buradaki Paar sözcüğü, yöresel bir söyleyiştir ve çeşme anlamına gelmektedir. Ancak bu yerin isminin “Demreyi Paarı” olmasına karşın çeşme ile alakalı bir durum yoktur. Bu ziyaret yerlerinde bulunan toprağın “kil”e benzeyen bir yapısı vardır. Bu yerin cumartesi günleri ziyaret edilmesinin daha şifalı olacağına inanılmaktadır.

Ziyaretçiler buraya gelerek ziyaret yerine bozuk para atarlar. Buradan toprak alıp, su ile karıştırarak çamur hâline getirdikten sonra, yaralarına sürerler. Birkaç gün bu işlemi tekrarladıktan sonra yaralar iyileşmiştir. Bu ziyaretlerden birisi Çakırkaya Manastırı'nın alt kısmında, kavak ağaçlarının yanındadır. Köyün eski mezarlığının içinde de diğer Demreyi Paarı bulunmaktadır ancak burası define arayan kişiler tarafından kazılarak tahrip edilmiştir.¹¹¹

2.5.6. Esma Hatun Türbesi

Şiran ilçesine bağlı Çakırkaya köyünde bulunan bir türbedir. Burada veli bir zatın kabrinin bulunduğu söylenmektedir.

¹⁰⁸ Erhan Turhan, Kişisel Görüşme.

¹⁰⁹ Demreyi: Vücutta çıkan, çibana benzeyen, pul pul olan bir cilt hastalığına yöre halkının verdiği isimdir.

¹¹⁰ Paar: Çeşme anlamında kullanılan “pınar” sözcüğünün yöresel telaffuzudur.

¹¹¹ Hasan Demir, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

Eskiden köyün yerleşim alanı, bu kabrin bulunduğu Fındıklı Dere diye isimlendirilen mevkideymiş. Köy halkının bir kısmı bu kabirde yatan kişinin erkek olduğunu; bir kısmı ise kadın olduğunu söylemektedir. Hayırsever bir vatandaş, önceden etrafı çevrili bir mezar olan bu yeri türbeye dönüştürmüş ve girişine “Esmâ Hatun Türbesi” yazdırmıştır. Esmâ Hatun adlı kişinin, Seydi Baba’nın kız kardeşi olduğu rivayet edilmektedir. Bu türbe şifa bulmak isteyen hastalar tarafından sıkça ziyaret edilmiştir. Ziyarete gelenler burada iki rekât namaz kılarak dua edermiş. Daha sonra türbenin olduğu yerde bir müddet uyurlarmış. Uyuyan kişilere, rüyalarında, iyileşecekleri veya iyileşmeyecekleri yönünde işaretler gösterilirmiş. Yağmur duasına çıkılacağı zaman da bu ziyaret yerine gelinerek burada dua edilirmiş.¹¹²

2.5.6.1. Esmâ Hatun Efsanesi-1

Bu mezarlığın yanında tarlası bulunan biri, mezarlığın bir kısmını tarlasına dâhil etmişti. Tarlasıyla birlikte bu alanı da ekip-biçmeye başlamıştı. Çok zaman geçmeden bu adam sağlığını kaybetmeye başladı. Gözlerinde görme problemi başladı. Bacakları ağrımaya başladı. Vücudunun pek çok yerinde rahatsızlıklar ortaya çıktı. Bu hastalıklarına bir şifa bulamadı ve kısa sürede hayatını kaybetti.¹¹³

2.5.6.2. Esmâ Hatun Efsanesi-2

Bu kabrin bulunduğu alanda define aramaya gelen bir kişi, kazmayı toprağa vurduğu anda, kazma elinden fırlayarak metrelerce öteye gitmiş. Adam kazmayı alıp tekrar toprağa vurunca bu sefer kazma kırılmış. O esnada adamda kendini kötü hissetmeye başlamış ve evine dönmüş. Bu kişi bu olay üzerinden çok vakit geçmeden akli dengesini kaybetmiştir.¹¹⁴

2.5.6.3. Esmâ Hatun Efsanesi-3

Benim oğlum birkaç defa felç geçirdi ve yürüyemez hâle geldi. İlk defa felç geçirdiğinde ben İstanbul’daydım. Köyde bulunan akrabalarım, oğlumu bu ziyarete getirerek dua etmişler. Sonra oğlumu burada uyutmuşlar. Rüyasında kahverengi elbiseli, orta yaşlı, beyaz ve güler yüzlü birisi ona iyileşeceğini söylemiş. O gün ben de yattığımda benzer bir rüya gördüm. Aynı fiziksel özelliklere sahip olan kişi benimde rüyama girdi.

¹¹² Hasan Demir, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

¹¹³ Hasan Demir, Kişisel Görüşme.

¹¹⁴ Durmuş Demir, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

Rüyamda ben de ziyaret yerine gitmiştim. Dualar edip oradan ayrılacağım sırada yer sallanmaya ve kabir hareket etmeye başladı. Ben kabre doğru dönerek: “Çıkma.” diye seslendim. Kabirden, beyaz bir ışık saçarak çıkan kişi, oğlumun iyileşeceğini söyledi ve ben uyandım. Sonradan rüyalarımızı birbirimize anlattığımızda, rüyamıza giren kişinin aynı kişi olduğunu anladık. Ertesi gün oğlumu İstanbul’a getirttim ve hastaneye yatırdım. Oğlum on gün içinde iyileşti.¹¹⁵

2.5.6.4. Esmâ Hatun Efsanesi-4

Köyümüzde bulunan bir kadın psikolojik bir hastalığa yakalanmış. Bu ziyaret yerine gelerek iyileşmek için dualar etmiş. Sonra da kabrin yanında bulunan bir taşın üzerinde uyumuş. Rüyasında sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar görmüş. İhtiyar ona elenmiş bir toprak alıp ağzına koyarsa iyileşeceğini söylemiş ve kaybolmuş. Kadın o esnada uyanmış. Uyuduğu taşın üzerinde bir avuç elenmiş toprak olduğunu görmüş. Toprağı alarak ağzına koymuş. Bu olayın üstünden kısa bir süre geçtikten sonra kadın psikolojik sorunlarından kurtulmuş ve normal yaşamına geri dönmüş.¹¹⁶

2.5.7. Firdevs Hatun Türbesi

Murat Yüksel, Gümüşhane Kitabeleri adlı eserinde Firdevs Hatun Türbesi’ni şu ifadelerle tanıtmaktadır: “Şiran’a giderken Çilhoroz dağı üzerinde yoldan 20 metre solda yer alan Firdevs Hatun Türbesi, kesme taştan sekizgen bir plan üzerine yapılmıştır. Kuzey cephesinde giriş kapısı üzerinde kitabeleri yer alan türbe, 964/1556-1557 tarihinde yapılmıştır.”¹¹⁷

Firdevs Hatun’un XVI. yüzyılda yaşadığı söylenir. Firdevs Hatun, türbesinin karşısındaki tepede kabri bulunan İsa Baba’nın gelinidir.

2.5.7.1. Firdevs Hatun Efsanesi

Bundan yaklaşık otuz sene önce, Firdevs Hatun Türbesi’nin bulunduğu yerden birileri hafriyat alıp götürmek istediler. Biz onlara burada önemli bir insanın kabri bulunduğunu, bu yerden hafriyat almanın doğru olmayacağını söyledik. Bizi dinlemediler. Hiçbir şey olmayacağını söyleyerek iş makinelerini çalıştırdılar. Bir kamyon toprak alıp göturdüler. İkinci kamyonu toprak yüklemek üzere makineler

¹¹⁵ Nezir Demir, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

¹¹⁶ Menşüre Hafo, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

¹¹⁷ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri* (İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997), 248.

çalışmaya başladı. Bu sırada greyder sürücüsü, arkasında bulunan bir kişiyi fark etmeyerek ezdi. Hemen çalışmaları durdurdular ve ezilen kişiyi hastaneye götürdüler. Hastanede yapılan müdahalelere rağmen adam kurtarılamadı. Ölen kişi, bu alanda çalışma yapılması uygun olmaz dediğimizde bizi ciddiye almayan ve hiçbir şey olmayacağını söyleyerek çalışmaları sürdüren adamdı.¹¹⁸

2.5.8. Garip Evliya

Şiran'a bağlı Kadıçayırı köyünde ormanın içinde bulunan bir mezardır. Bu mezar köy halkı tarafından yaklaşık bir metre yüksekliğe sahip bir duvar ile çevrilerek belirgin hâle getirilmiştir. Mezarın yanında altı tane büyük pelit ağacı bulunmaktadır.

Mezarın yanında bulunan altı pelit ağacı altı veli kardeşi temsil eder. Bu kişilerin toplam yedi kardeş oldukları anlatılır. Diğer kardeşlerin isimleri: Seydi Baba, Can Baba, Könger Baba, Koyun Baba, Burgu Baba ve Sinan Baba'dır. Bu kişilerin şehit veya Allah dostu olduğu düşünülmektedir. Eskiden Garip Evliya'nın kabrinin bulunduğu yerde hep birlikte yaşadıkları söylenmektedir. Garip Evliya vefat edince onu buraya defnederek buradan gitmişler. Gittikleri yerlere isimleri verilen bu zatların hepsinin mezarları ilçemizedir. Hepsinin kabirleri halkımız tarafından ziyaret edilmektedir.¹¹⁹

Ziyarete gelenler tarafından buradaki ağaçlara çaput bağlanır. Bu kabrin yanında adak kurbanları kesilir. Yağmur duası edileceği zaman kesinlikle buraya gelinerek dua edilir. Ziyarete gelen hastaların bazıları, mezarın toprağından bir parça alarak ağızlarına koyarlar ve böylece şifa bulacaklarına inanırlar.¹²⁰

2.5.8.1. Garip Evliya Efsanesi

Garip Evliya'nın kabrinin bulunduğu yerde zamanında yedi tane büyük pelit ağacı varmış. Bu ağaçlar Garip Evliya ve kardeşlerini temsil etmektedir. Bu pelit ağaçlarının altı tanesi hâlâ kabrin bulunduğu yerdedir. Bu ağaçlara zarar vermenin yanlış bir davranış olacağına inanılmaktadır. Yakın zamanda köyümüzden bir kişi bu pelit ağaçlarından birini kesmiş. Buradaki ağaçlara zarar verilmemesi gerektiğini bildiği halde pelit ağacını

¹¹⁸ Muhsin Şahin, Kişisel Görüşme, 11.12.2024.

¹¹⁹ Osman Kaya, Kişisel Görüşme, 15.12.2024.

¹²⁰ Osman Kaya, Kişisel Görüşme.

kesince yüzüne felç vurmuş ve ağzı burnu yamulmuş. Köyümüz halkı bu olaydan sonra burada yatan kişinin mübarek bir zat olduğuna daha gönülden inanmıştır.¹²¹

2.5.9. Gelin Ebe Ziyareti

Murat Yüksel, Gümüşhane Kitabeleri adlı eserinde Gelin Ebe Türbesi'ni şu ifadelerle tanıtmaktadır: “Şiran’a bağlı Seydi Baba Köyü’nde yer alan bu türbe, dikdörtgen plan üzerine kesme taştan yapılmış olup üzeri kırma çatı ile örtülüdür.[...] Türbenin kuzey cephesi duvarında iki ayrı kitabe vardır. Bunlardan sağdakinde türbenin 1227/1812 yılında imar edildiği ifade edilmektedir.”¹²²

Gelin Ebe, Seydi Baba’nın gelinidir. Yöre halkı Gelin Ebe’nin asıl adının “Ballı” olduğunu söylemektedir. Seydi Baba’nın rivayet edilen vasiyeti gereği, Seydi Baba’yı ziyarete gelenler önce Gelin Ebe Türbesi’ni ziyaret ederler. Bu türbe yöre halkı tarafından en çok ziyaret edilen yerlerden biridir.

2.5.10. Gelin Taşı Ziyareti

Gelin Taşı ziyareti Şiran ilçesine bağlı Çakırkaya köyünde bulunmaktadır. Bu taş köyün yakınında bulunan Kelkit Çayı ırmağına yakın bir konumdadır. Taşın görünümü peri bacalarını andırmaktadır. Yüksekliği yaklaşık iki metre civarındadır. Dikkatli bakıldığında insana benzeyen bir oluşumu vardır. Büyüklerin anlattığına göre eskiden çok daha belirgin şekilde insana benzemekte olan bu taş çeşitli nedenlerden dolayı aşınarak benzerliğinin bir kısmını kaybetmiştir. Eskiden yüz kısmı ve eteğinin çok daha belirgin olduğu söylenmektedir. Irmak ile yol arasında bulunan Gelin Taşı’nı bu bölgede yaşayan insanlar sık sık ziyaret ederler. Bu taşın üzerinden su dökmenin iyi olduğuna inanılmaktadır. Bu taş özellikle genç kız ve erkekler tarafından daha çok ziyaret edilmektedir. Bazı kişiler bu ziyaret yerinde dua da ederler.¹²³

2.5.10.1. Gelin Taşı Efsanesi

Birbirini çok seven iki genç varmış. Hiçbir zaman ayrılmayacaklarına ve her zaman birbirlerini seveceklerine söz vermişler. Farklı köylerde yaşamalarına rağmen birbirlerini görmek için sık sık buluşuyor ve hasret gideriyorlarmış. Bu gizli saklı buluşmadan rahatsız olmaya başlamış ve evlenme kararı almışlar. Kız, akşam olunca

¹²¹ Osman Kaya, Kişisel Görüşme.

¹²² Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri* (İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997), 251.

¹²³ İpek Efe, Kişisel Görüşme, 21.12.2024.

evdekilere bu niyetini söylemiş ama çok sert bir tepkiyle karşılaşmış. Babası razı olmamış ve bu konunun bir daha asla açılmamak üzere kapandığını söylemiş. Olanlardan habersiz olan, kızın sevdiği genç, birkaç gün sonra ailesiyle birlikte kızı istemeye gitmiş. Kızın babası onları güler yüzle karşılamamış. Niyetlerini söyledikleri zaman da kesinlikle kızını vermeyeceğini bir daha da onları görmek istemediğini söylemiş.

Üzgün bir vaziyette evlerine geri dönmüşler. Hepsinin morali çok bozulmuş. Kız da sevgilisi de günlerce uyuyamamış. İkisi de sürekli nasıl kavuşacakları üzerine düşünüp duruyorlarmış. İkisinin de aklına kaçmaktan başka çare gelmiyormuş. Biraz zaman geçtikten sonra bir yolunu bulmuş ve tekrar buluşmuşlar. Kavuşmalarının tek yolunun birlikte kaçmak olduğunu kararlaştırmışlar. Gece yarısı köyün çeşmesinin orada buluşmak için sözleşmişler. Kız evine dönmüş, eşyalarını hazırlamış ve gece yarısı sevdiğine kavuşmak için çeşmenin oraya gelmiş. Heyecanlı bir şekilde hızlı adımlarla oradan uzaklaşmaya başlamışlar. Bir daha asla ayrılmayacakları ve mutlu bir hayat yaşayacakları düşüncesiyle yollarına devam etmişler.

Birkaç saat sonra babası kızının evde olmadığını fark etmiş. Kızının eşyalarının da bir kısmının olmadığını görünce kaçtığını anlamış. Kızının böyle bir şey yapacağına, babasını yok sayacağına hiç ihtimal vermediği için bu durum adamı çok üzmüş ve öfkelenmiştir. Peşlerinden gitse, onları bulsa, kızını geri dönmeye ikna edemeyeceğini biliyormuş. Kızını ikna edemeyince de öfkesine yenik düşüp ikisini de orada öldüreceğinden korkuyormuş. Bu yüzden peşlerinden gitmemiş ancak öfkesinden de deliye dönmüş. Yıllarca besleyip büyüttüğü kızının onu dinlemeyerek birine kaçmasını bir türlü kabullenememiş. Yüreğinin yangısıyla birlikte öfkesi şiddetlenen baba: “Yüreğimin yandığı kadar yanmanı değil de olduğun yerde taş olup kalmanı, bu acıyı sonsuza kadar yaşamayı dilerim.” diyerek beddua etmiş. Bunları o kadar yürekten söylemiş olsa gerek ki kız o anda olduğu yerde taş olup kalmış. Babası da yaptıklarından çok pişman olmuş fakat iş işten geçmiştir. Sevenler kavuşamamış lakin masum kız, köyünde âşık olan bütün kızların kalbinde yaşamaya devam etmiştir.¹²⁴

2.5.11. İsa Baba Ziyareti

İsa Baba'nın kabri Şiran'dan Kelkit'e gidiş yolu üzerinde, Çilhoroz Dağı'na ulaşmadan, sol kısımda bulunan bir tepenin üstündedir. Firdevs Hatun Türbesi'nin

¹²⁴ İpek Efe, Kişisel Görüşme.

karşısındaki tepededir. Firdevs Hatun Türbesi ile İsa Baba'nın kabri arasındaki mesafe 200-300 metre civarındadır. İsa Baba'nın yaşadığı tarihler tam net bilinmemektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde ve yerli halktan toplanan bilgiler değerlendirildiğinde XVI. Yüzyıl civarlarında yaşadığı anlaşılmaktadır. İsa Baba'nın mezarı, yaklaşık bir metre yüksekliğinde kare bir duvar ile çevrilmiştir. Kabrinin bulunduğu tepe, şehitlik olarak bilinmektedir.

İsa Baba'nın kabrinin bulunduğu yerde pek çok şehit kabri bulunduğu da söylenmektedir. Bu nedenle bu yer: “Şehitler Tepesi” ve “Şehitlik” olarak da anılmaktadır. İsa Baba'nın, Seydi Baba ile kardeş olduğu ve Horasan'dan gelerek bu bölgede vakıf kurduğu söylenmektedir. Her ikisinin de vakıf kurdukları Osmanlı arşivlerinde bulunan belgelerle ispatlanmıştır ancak kardeş oldukları bilgisini kanıtlayan herhangi bir delil bulunmamaktadır. Seyyid olduğu da söylenen İsa Baba'nın büyük bir evliya olduğuna inanılmaktadır.¹²⁵

2.5.11.1. İsa Baba Efsanesi-1

Büyüklerimizin bize anlattıklarına göre Yavuz Sultan Selim Han çıktığı bir seferde dinlenmek üzere ordusu ile birlikte Çilhoroz dağının eteklerinde konaklar. Ordunun konakladığı yerin, Firdevs Hatun Türbesi ile İsa Baba'nın mezarının bulunduğu alan olduğu düşünülmektedir. İsa Baba burada dinlenmekte olan padişahı ve ordusunu misafir edip yemek vermek için padişahı müsaade ister. Yavuz Sultan Selim İsa Baba'nın bu kadar kalabalık bir orduya yetecek yemeği yapamayacağını düşünür ancak bu yaşlı ve mübarek yüzlü ihtiyarı da kırmamak için teklifini kabul eder. Öte yandan da askerlerine yemek yapmalarını tembih eder.

Askerler henüz yemek yapmaya başlamadan İsa Baba herkesin önünde bir ateş yakar ve bir kazana su doldurur. Kazanın içine bir avuç bulgur atar ve karıştırmaya başlar. Yemek hazır olunca, İsa Baba askerlerin tabaklarını alarak gelmelerini rica eder. Padişah ve askerler birkaç kişi yemek aldıktan sonra kazanda bulunan yemeğin biteceğini düşünür. İsa Baba'nın kazanında bulunan yemek askerlere dağıtılmasına rağmen bir türlü bitmemektedir. Ordunun tamamına bu kazandan yemek veren İsa Baba'nın veli bir insan olduğu anlaşılır. Yavuz Sultan Selim bu durum karşısında İsa Baba'ya mahcup olur ve onun gönlünü kazanabilmek için kendisinden bir şeyler dilemesini ister. İsa Baba

¹²⁵ Kadir Yıldız, Kişisel Görüşme, 10.01.2025.

padişah'tan bulunduğu bu yörenin kendisine vakıf arazisi olarak verilmesini talep eder. Yavuz Sultan Selim bir ferman yazarak bu yerleri İsa Baba'ya vakfeder.¹²⁶

2.5.11.2. İsa Baba Efsanesi-2

Yöremiz halkı, İsa Baba'nın kendisine verilen bu vakıf arazisini hâlâ korumakta olduğuna inanmaktadır. 1916 yılında Ruslar Kelkit'i işgal ettikleri zaman yönlerini Şiran'a çevirmişler. Çilhoroz Dağı'na kadar ilerlemişler. İsa Baba ile Firdevs Hatun el ele tutuşup düşmana geçit vermeyen, gizemli bir set oluşturarak düşmanın ilerlemesini engellemiş. Böylece Ruslar Şiran'ı işgal edememiş. İsa Baba ve gelini Firdevs Hatun, Şiran'ın manevi muhafızları olarak kabul edilmektedir.¹²⁷

2.5.12. Karaca Baba Türbesi

Karaca Baba Türbesi, Şiran ilçe merkezinde, Bayraktepe isimli park yerindedir. Şiran'ın hâkim bir tepesi olan bu yerden pek çok alan görülebilmektedir. Şiran ilçe merkezinin ne zaman kimler tarafından kurulduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır ancak Türkler tarafından kurulduğuna inanılmaktadır. Özellikle sözlü kültür mirasımız olan büyüklerimiz böyle olduğunu bildirmektedir. Karaca Baba'nın ilçemizde bulunan diğer pek çok evliyamız gibi Selçuklular döneminde, Horasan'dan gelerek Şiran'a yerleşen veli bir zat olduğu söylenmektedir. İki kardeşi ile birlikte Şiran'a yerleşerek buradaki Türk yerleşimine öncülük ettiği düşünülmektedir. Önceleri ismi "Karaca" olan ilçenin isminin de Karaca Baba'dan geldiği bilinmektedir. Günümüzde hâlâ pek çok kişi ilçeye Karaca demektedir. İlçede bulunan mahallelerden bir tanesine de Karaca ismi verilmiştir.¹²⁸

Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde, bu bölgede karaca ve geyiklerin çok olmasından dolayı Şiran ilçe merkezinin adının Karaca olduğunu bildirmektedir.

2.5.12.1. Karaca Baba Efsanesi

Anlatılanlara göre Karaca Baba'nın Şiran'a geldiği tarihlerde bu coğrafyada geyik ve karaca sürüleri yaşarmış. Karaca ve geyik sürülerinin bu zattan korkmadığı ve onunla birlikte dolaştığı anlatılmaktadır. Yabanî bir yaratılışa sahip olan geyik ve karacaların bu

¹²⁶ Kadir Yıldız, Kişisel Görüşme, 10.01.2025.

¹²⁷ Kadir Yıldız, Kişisel Görüşme.

¹²⁸ Kadir Yıldız, Kişisel Görüşme.

zattan korkmaması ve onunla birlikte dolaşmaları Karaca Baba'nın büyük bir evliya olduğuna işaret etmektedir.¹²⁹

2.5.13. Konaklı Köyü Şehitliği

Bu şehitlik Konaklı köyü Yazı mevki sınırları içerisinde. Köy halkından birisinin tapulu tarım arazisi olan bu yerin büyük bir şehitlik olduğu anlaşılmıştır. Bu yerde yaklaşık üç yüz elli şehidin yattığı düşünülmektedir. Burada yatan şehitlerin Kurtuluş Savaşı yıllarında şehit oldukları söylenmektedir.¹³⁰

2.5.13.1. Konaklı Köyü Şehitliği Efsanesi

Bundan yaklaşık elli-altmış sene önce, şehit mezarlarının bulunduğu bu tarlayı, sahipleri, buranın mezarlık olduğunu bilmelerine rağmen sürüp ekmişler. Burada bulunan mezarları tahrip etmişler. Şehit mezarlarını tahrip eden bu kişilerin bazıları yabani hayvanlar tarafından parçalanmış, bazıları trafik kazasında ölmüş, bazıları ise vücutlarında çıkan yaralarla ömür boyu yaşamak zorunda kalmıştır. Bu tarladan aldıkları mahsullerin kırmızı renkte olduğu söylenmektedir. Başlarına gelen çeşitli musibetlerden ve tarlada yetişen ürünlerin kırmızı renkte olmasından ibret alan tarla sahipleri, bu tarlayı ekip sürmeyi bırakmışlar. Tarlada bulunan mezar kalıntıları -az da olsa- gözle görülebilmektedir.¹³¹

2.5.14. Koyun Baba Ziyareti

Şiran ilçesine bağlı Koyunbaba köyünde bulunan bir evliya mezarıdır. Köyün üst tarafında bulunan ormanın içindedir. Kabrin etrafı köy halkı tarafından çevrilerek belirgin hâle getirilmiştir.

Koyun Baba'nın, Seydi Baba ve Burgu Baba'nın kardeşi olduğu söylenmektedir. Bu ziyaret yerine gelen hastalar, şifa bulmak amacıyla dualar okumaktadır. Dua okurken mezarın etrafında dört kez dönerler. Ziyaret esnasında horoz kesenler de bulunmaktadır. Eskiden çevre köylerden de gelerek Koyun Baba'yı ziyaret edenler olurmuş. Son zamanlarda ise eskisi kadar ziyarete gelen olmamaktadır.¹³²

¹²⁹ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 10.01.2025.

¹³⁰ Ahmet Uzuner, Kişisel Görüşme, 18.11.2024.

¹³¹ Hasan Uzuner, Kişisel Görüşme, 18.11.2024.

¹³² Yusuf Özbey, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

2.5.14.1. Koyun Baba Efsanesi

Erzincan depreminden sonra köyümüze bir aile geldi. Bu aile büyük Erzincan depremini yaşamış ve 5-6 yaşlarında olan çocuklarının korkudan dili tutulmuş. Köyümüzde bulunan Koyun Baba Ziyareti'ni duymuşlar ve çocuklarının dilinin çözüleceğini ümit ederek buraya gelmişler. Bana Koyun Baba'nın ziyaret yerini sordular. Ben de tarif ettim, gittiler. Ziyaret ettikten sonra Erzincan'a döndüler. Az bir zaman sonra benimle iletişim kurarak çocuklarının dilinin çözüldüğünü söylediler.¹³³

2.5.15. Könger (Hünkâr) Baba Ziyareti

Şiran ilçesine bağlı Araköy sınırları içindedir. Bu ziyaret köyün üst tarafında bulunan yüksek bir tepededir. Könger Baba'nın Seydi Baba, Sinan Baba, Can Baba, Burgu Baba, Koyun Baba ve Garip Evliya'nın kardeşi olduğu söylenmektedir. Hasta kişiler şifa bulmak için burayı ziyaret eder. Çocuğu olmayan kadınların da burayı ziyaret ettiğinde çocuklarının olduğu söylenir. Burada bulunan ağaçların dallarına çaput bağlanarak dilek tutulur.¹³⁴

2.5.16. Sağırtaş (Karataş) Ziyareti

Şiran ilçesine bağlı Erenkaya Mahalesi'nde bulunan siyah, yağlı ve büyük bir taştır. Çocuğu olmayan kadınlar, bu taşın etrafında dönerek dualar okurmuş. Hatta bazı kadınların boyunlarına ip bağlayıp çekerek bu taşın etrafında tur attırdıkları da olurmuş. Çocuğu olmadığı için buraya gelerek taşın etrafında dönen bütün kadınların çocuk sahibi olduğu söylenmektedir. Ziyarete gelenlerin bazıları bu taşın yanında horozdan kurban kesermiş. Günümüzde bu taş eskisi kadar ziyaret edilmemektedir. Köy halkı, kültürel bir yadigar olan bu taş, büyük bir önem vermekte ve korumaktadır.¹³⁵

2.5.16.1. Sağırtaş Ziyareti Efsanesi

Bu ziyaret taşı, köylülerimizden birinin harmanının içindedir. Tarım aletlerinin olmadığı dönemlerde hasat edilecek mahsul harmana getirilerek orada hasat edilirdi. Komşumuz harmanında bulunan bu taşı, hasat zamanı geldiğinde olduğu yerden kaldırmaya karar vermiş. Birkaç kişi bir araya gelip bu taşı iterek yuvarlamışlar. Sağırtaş, harmandan yuvarlanarak epeyce uzaklaştırılmış. Ertesi gün hasat için harmana

¹³³ Yusuf Özbey, Kişisel Görüşme.

¹³⁴ Aykut Balta, Kişisel Görüşme, 14.12.2024.

¹³⁵ Muammer Polat, Kişisel Görüşme, 12.01.2025.

geldiklerinde gördüklerine şaşırılmışlar. Sağırtaş eski yerine gelmiş ve sanki hiç yerinden oynatılmamış gibi aynı şekilde duruyormuş. Ondan sonra bu taşta bir efsun olduğu anlaşılmış ve bir daha kimse onu yerinden oynatmaya kalkışmamıştır.¹³⁶

2.5.17. Sarıca Köyü Ziyaretleri

Bu ziyaretler Şiran ilçesine bağlı Sarıca köyünde bulunmakta olan veli kabirleridir. Köyde bulunan kabristanda on iki veli zatın kabri bulunduğu söylenmektedir. Özellikle köy halkı bu kabirleri sıkça ziyaret etmektedir. Çevre köylerden de ziyarete gelenler olmaktadır.¹³⁷

Hoca Mustafa Efendi aslen Trabzonludur. Sarıca köyündeki medresede eğitim vermiştir. Hacı Mustafa Efendi (Şeyh-i Şiranî) onun öğrencisidir. Belli bir makama ulaşınca ilmini geliştirmek için Mekke’de bir hocanın yanına gitmiştir. Kabri de oradadır. Hafız Efendi, Şeyh-i Şiranî’nin oğludur. Hoca Mustafa Efendi ve Hafız Efendinin kabirleri Sarıca köyündedir.¹³⁸

Hacı Mustafa Efendi’nin köyde medrese olarak kullandığı evi sağlam olarak durmaktadır. Gelen ziyaretçiler bu yeri de ziyaret ederler. Bu ziyaretlerde önce Hoca Mustafa Efendi’nin kabrinin ziyaret edilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Çünkü Hoca Mustafa Efendi, Hacı Mustafa Efendi (Şeyh-i Şiranî) ve Hafız Efendi’nin hocasıdır. Hoca Mustafa Efendi’nin öğrencileri, ziyaretlere gelen kişilerin önce Mustafa Efendi’nin kabrini ziyaret etmelerini vasiyet etmiştir. Aksi takdirde edilen dilekler kabul olmazmış.¹³⁹

Bu köyle ve kabirlerle ilgili bazı inanışlar bulunmaktadır: “Burada yatan velilerin kabirleri hep yan yanaymış. Eğer bir tanesi mezarlığın alt taraflarına defnedilmiş olsaymış bu mezarlıkta yatanlara sorgu sual olmayacaktı.” ve başka bir inanışa göre de: “Anadolu’nun merkezi Sarıca köyü, Dünya’nın merkezi ise Medine...” olarak kabul ediliyormuş.¹⁴⁰

¹³⁶ Muammer Polat, Kişisel Görüşme, 12.01.2025.

¹³⁷ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme, 10.01.2025.

¹³⁸ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

¹³⁹ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

¹⁴⁰ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

2.5.17.1. Mustafa Efendi Efsanesi-1

Mustafa Efendi eskiden köyümüzdeki medresede okuyormuş. Çok fakir bir öğrenciymiş. Medresedeki gaz lambasına öğrenciler sırayla yağ almış. Gaz yağı alma sırası Mustafa Efendi'ye gelmiş. Mustafa Efendi'nin çok fakir olduğunu bilen arkadaşları onun gaz yağını nasıl alacağını merak etmiş. Gizlice Mustafa Efendi'yi takip etmişler. Mustafa Efendi bir kap almış ve çeşmeden su doldurup getirmiş. Bu suyu medresedeki gaz lambasına doldurmuş. Akşam olunca içine su doldurduğu gaz lambasını kibritle yakmış. Onu takip eden arkadaşları bu durumu görünce çok şaşırılmış ve Mustafa Efendi'den gizlice hocalarının yanına gitmişler. Mustafa Efendi'nin fakir olduğunu bildiklerini ve gaz lambası için gerekli yağı nasıl temin edeceğini merak ettiklerini bu yüzden de onu takip ettiklerini anlatmışlar. Mustafa Efendi'nin çeşmeden su getirerek gaz lambasına koyduğunu ve lambanın bu şekilde sürekli yandığını, bu nedenle de çok şaşırdıklarını söylemişler. Durumu öğrenen hoca öğrencilerine: “Sakın Mustafa Efendi'ye bir şey söylemeyin; Mustafa Efendi artık yetişti, erdi.” demiş. Böylece herkes onun veli bir insan olduğunu anlamış ve asla saygıda kusur etmemişler.¹⁴¹

2.5.17.2. Şeyh-i Şiranî (Hacı Mustafa Efendi) Efsanesi-1

Mustafa Efendi ve babası harman zamanı gelince tarlalarında yetişen buğdayı beraber biçerler. Daha sonra da biçtikleri buğdayı getirmek için kağıya binerek tarlaya giderler. Tarlaya arabayı götürdükleri zaman Mustafa Efendi, babasına: “Baba sen arabayı çöz, öküzleri götür biraz yay,¹⁴² ben buğdayı arabaya yüklerim, sana seslendiğimde gelirsin.” der. Babası, Mustafa Efendiye: “Evladım sen bu kadar buğdayı yalnız başına arabaya nasıl yükleyeceksin, ben de sana yardım edeyim.” der ama Mustafa Efendi: “Yok baba gerek yok sen git. Buradan biraz uzaklaşıp öküzleri yay. Ben arabayı yüklerim.” demiş. Babası öküzleri alarak uzaklaşır ancak çaktırmadan da Mustafa Efendi'yi uzaktan gözetlemiş merakından dolayı. Mustafa Efendi arabanın gölgesinde oturmuş. Sarıklı cüppeli adamlar tarafından araba yüklenmeye başlamış ama Mustafa Efendi'nin babası onları tam olarak görememiş. Yine de oğlunun veli bir zat olduğunu o

¹⁴¹ AYTEKİN POLAT, Kişisel Görüşme.

¹⁴² “yay-mak” sözcüğü yöre halkı tarafından “otlatmak” anlamında kullanılmaktadır.

esnada anlamış. Araba yüklenince Mustafa Efendi, babasına seslenmiş. Arabayla birlikte köye dönmüşler.¹⁴³

2.5.17.3. Şeyh-i Şiranî (Hacı Mustafa Efendi) Efsanesi-2

Köyün üst tarafında bir tepe bulunmaktadır. Bu tepeye “Büyük Evliya” tepesi denilmektedir. Burada şehit olan bir subayın kabrinin bulunduğu söylenmektedir. Bu kabirde yatan zatın sarışın birisi olduğu söylendiği için “Sarı Baba” adıyla da anılmaktadır. Köyün adının da bu zattan geldiği söylenmektedir. Mustafa Efendi henüz küçük bir çocukken namaz kılmak için bu yere gidermiş. Sabah namazı için erken saatte o tepeye gittiğini öğrenen babası bir gün çocuğun oradan geldiğini görmüş. Eve gelince çocuğun yüzünün çok üşüdüğünü görmüş. Bu nedenle bir daha sabahın bu soğuk vaktinde oraya gitmemesini, namazını evde kılmasını söylemiş. Ailedeki herkese de çocuğun sabah erkenden o tepeye gitmesine engel olmalarını tembih etmiş. Yine bir sabah çocuk abdest alıp evden çıkınca babası fark etmiş ve hemen takip etmeye başlamış. Çocuk, Büyük Evliya tepesine varmış. Çocuğun etrafına yeşil sarıklı ve cübbeli adamlar toplanmış. Sonra sabah ezanı okunmuş ve namaz kılmak için toplanmışlar. Çocuğun babası köme¹⁴⁴’nin dibinden olanları hayretle izliyormuş. Babasının orada olduğu, çocuğa ayan olmuş ve çocuk babasının saklandığı tarafa dönerek: “Baba sen de gel, safa dur.” demiş. Babası da onlarla birlikte sabah namazını kılmış ve evlerine dönmüşler. Oğlunun bu kerametlerine şahit olan baba, evdekilere: “Bundan sonra bu çocuğa karışmayın, ne yapmak isterse izin verin. Bu çocuk artık yetişmiş.” demiş.¹⁴⁵

2.5.17.4. Hafız Efendi Efsanesi-1

Köyümüzden birisi Hafız Efendi’yi çekemezmiş ve onun aleyhinde konuşmuş. Bu adam amansız bir hastalığa tutulmuş. Pek çok hekime götürmüşler ama bir türlü iyileşememiş. Bu hastalık çok şiddetli ve çaresi bulunamayan bir hastalıkmiş. Düşünmüş taşınmış ve son çare olarak bir de Hafız Efendi’ye götürelim bu hastayı demişler. O dönemde başka bir araba olmadığı için hastayı kağrı arabası ile Hafız Efendi’nin yanına getirmişler. Hasta adam, hastalığın şiddetiyle yol boyunca bağıra çağıra inlemiş. Adamı Hafız Efendi’nin tekkesine getirmiş, arabadan indirmişler. Hafız Efendi’den adamın

¹⁴³ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

¹⁴⁴ “Köme” kelimesi yöre halkı tarafından “çalılık alanlara” verilen isimdir.

¹⁴⁵ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

iyileşmesi için dua etmesini istemişler. Hafız Efendi hastayı tekkenin içine taşımalarını söylemiş. Hastayı içeri taşımışlar. Hafız Efendi oradakilere kağnyı alıp geri gitmelerini söylemiş. Onlarda bu adamın çok hasta olduğunu ve geriye yürüyerek nasıl döneceğini sormuşlar. Hafız Efendi onlara tekrar: “Siz alın arabayı götürün.” demiş. Hafız Efendi, hasta adamı okumuş, üflemiş. Adam sağlığına kavuşmuş. Adam evine dönmüş ve tövbe etmiş. Hafız Efendi’nin ermiş birisi olduğuna inanmış. Bir daha da Hafız Efendi’nin aleyhinde konuşmayacağına söz vermiş.¹⁴⁶

2.5.17.5. Hafız Efendi Efsanesi-2

Hafız Efendi’yi Keredam köyünden evlendirmek istemişler. Hürrem Ağa, Hafız Efendi’nin sağdıçı olmuş. Gelini getirmek üzere birkaç kişi Keredam’a gitmiş. Gelin getirmek için Keredam’a gidenler Hürrem Ağa’ya çok sıkı tembihte bulunmuşlar. Ne olursa olsun Hafız Efendi’yi bırakmamasını söylemişler. Köyde kalması gerekiyormuş. Eğer gelini getirmeye gidecek olursa orada gelin atının başını çeker ve herkesi rezil eder demişler. Hürrem Ağa: “Tamam ben ona göz kulak olurum, bir yere bırakmam.” demiş. Hafız Efendi ile Hürrem Ağa baş başa kalmışlar. Hafız Efendi, Hürrem Ağaya: “Hürrem, leğenle bir ırbık¹⁴⁷ su getir, abdest alayım.” demiş. Hürrem Ağa suyu dökmüş, Hafız Efendi abdestini almış ve namaz kılmış. Akşamüzeri gelini köye getirmişler. Gelini getirenler Hürrem Ağa’nın yanına gelerek: “Biz sana tembih etmedik mi, bu deliyi sakın bırakma demedik mi? Gelin atının başını çekti.” demişler. Hürrem Ağa şaşkın bir şekilde: “Bırakmadım zaten. Akşama kadar burada beraberdik. Abdest aldı, namaz kıldı. Buradakiler de şahitler, hiçbir yere gitmedi.” demiş. Orada bulunanlar gerçekten de Hafız Efendi’nin oradan hiç ayrılmadığını söylemişler. Meğer mübarek zat aynı anda hem kendi köyünde hem de gelinin köyünde görünürmüş. Onun ermiş bir insan olduğuna herkes inanmış.¹⁴⁸

2.5.17.6. Hafız Efendi Efsanesi-3

Köyden birileri telefon direklerini kesmiş ve bunu Hafız Efendi’nin yaptığını söyleyerek ona iftira atmışlar. Hafız Efendi hapse atılmış. Hafız Efendi’yi yargılayan hâkim camiye namaz kılmaya gitmiş ve orada Hafız Efendi’yi görmüş. Çok şaşırmış.

¹⁴⁶ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

¹⁴⁷ “İbrik” sözcüğü yöre halkı ağzında “ırbık” şeklinde telaffuz edilmektedir.

¹⁴⁸ Aytekin Polat, Kişisel Görüşme.

Hafız Efendi'nin hapiste olması gerekirken camide olmasına hayret etmiş. Hâkim namazdan sonra hapishaneye gitmiş ve oradaki gardiyanlara: “Siz bu adamı hapishaneden çıkardınız mı?” diye sormuş. Gardiyanlar: “Hayır efendim çıkarmadık. İşte içerde kendisi.” demişler. Ertesi gün Hafız Efendi'nin mahkemesi olacakmış. Hafız Efendi'nin işlediği suçtan dolayı asılacağı kesinmiş. Ertesi gün mahkeme de Hafız Efendi yargılanırken mahkemenin görüldüğü odanın tavanı hâkimin kafasına kadar inerek kafasına çökmeye başlamış. Oradaki herkes bu duruma şahit olmuş. Hâkim olanlar karşısında hayretler içinde kalmış. Bu ermiş, suçsuz, günahsız adamın evliya olduğunu orada bulunan herkes anlamış ve hâkimde bu yaşananlardan dolayı Hafız Efendi'ye iftira atıldığını anlayarak serbest bırakmış.¹⁴⁹

2.5.17.7. Hafız Efendi Efsanesi-4

Hafız Efendi tekkesinde oturuyormuş. Şiran'dan birisi rakı içmiş ve şişesini getirip tekkenin kapısına atmış. Bu işi, şişeyi görenler Hafız Efendi'nin içki içtiğini düşünsün diye yapmış. Hafız Efendi şişeyi görmüş ve demiş ki: “Bunu buraya atanın başı bacaklarına yapışsın.” Hafız Efendi'nin bedduası hemen adamı bulmuş ve adamın kafası bacağına gelmiş, öylece kalakalmış. Köy ahalisi bu durumu öğrenince Hafız Efendi'nin yanına gelerek bu adamın cahil olduğunu ve bir hata yaptığını söylemişler. Adamı okuyup üfleyerek iyileştirmesini istemişler. Hafız Efendi adamı okumaya başlamış. Okudukça adam doğruluyormuş. Adam yarıya kadar doğrulunca Hafız Efendi duayı bitirmiş. Etraftakiler tam düzelmediğini, biraz daha dua etmesini rica etmişler ancak Hafız Efendi: “Bu kadarlık yeter.” demiş.¹⁵⁰

2.5.17.8. Hafız Efendi Efsanesi-5

Ruslar, 1915'li yıllarda Kelkit'i işgal ettikten sonra yönlerini Şiran'a çevirmiş. Hafız Efendi bu durumu öğrenmiş ve ahaliye: “Bu Moskof bizim buraya doğru geliyor.” demiş. Sonra bir adamı ata bindirerek bir sınır çizdirmiş ve düşmanın bu sınırı geçemeyeceğini söylemiş. Bu çizilen sınır Çilhoroz dağının hizasıymış. Ruslar Çilhoroz dağına gelince Şiran'ın olduğu taraf gözlerine deniz olarak görünmüş. Bu denizin etrafında da yüz binden fazla Türk askeri gözlerine görünüyormuş. Ruslar bu manzarayla

¹⁴⁹ Aytakin Polat, Kişisel Görüşme.

¹⁵⁰ Aytakin Polat, Kişisel Görüşme.

karşılaştınca: “Biz bunlarla baş edemeyiz, yenemeyiz.” diyerek geri çekilmişler. Bu mübarek zat sayesinde Ruslar ilçemizi işgal edememiş.¹⁵¹

2.5.18. Seydi Baba Türbesi

Şiran ilçesinin Seydibaba köyünde bulunan meşhur bir türbedir. Köyün girişinde bulunan türbe dikdörtgen yapılıdır. Türbe, tarihî köy mezarlığının içinde bulunmaktadır. Köy halkı tarafından birkaç kez onarılmıştır. Seydi Baba köyünün adının eskiden “Alıçlı” olduğu söylenmektedir. Seydi Baba’nın Selçuklular döneminde Horasan’dan gelerek bu bölgeye yerleştiği bilinmektedir. Osmanlı arşivlerinde bulunan vakıf belgeleri ve köyde ikamet eden köy ahalisi bu bilgiyi kesin surette doğrulamaktadır. Köy mezarlığında bulunan tarihî mezar taşları ve üzerlerindeki yazılar, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin izlerini taşımaktadır. Seydi Baba bu köyde kurulan vakıfta önemli hizmetler vererek bölgede yaşayan herkes tarafından tanınmış ve sevilmiş bir âlimdir.

Seydi Baba’nın Ali adında bir oğlu varmış. Köyden geçen ticaret kervanlarının birindeki Ballı isimli güzel bir kızla tanışmış. Seydi Baba bu kızın oğluna istemiş. Kızın babası Seydi Baba’nın iyi bir âlim olduğunu anlamış ve kızını vermeye razı olmuş. Köyde kızın mezarının bulunduğu bölgeye “Alıbalı” denilmektedir. Köy halkı tarafından “Gelin Ebe” olarak bilinen bu kızın kabri de anıt mezar şeklindedir ve köy camisinin alt kısmındadır. Seydi Baba’yı ziyarette gelenler Gelin Ebe’nin kabrini de ziyaret etmektedir.¹⁵²

2.5.18.1. Seydi Baba Efsanesi-1

Seydibaba bu köyde bir vakıf kurup insanlara hizmet etmek ister. Bunun için Padişaha çıkıp izin istemeye karar verir. Gitmeden önce evinin önündeki taşı annesine göstererek: “Bu taşı ben İstanbul’dan dönünceye kadar sürekli kontrol et ve sıcak halde bırakma. Isındığı zaman mutlaka suyla ıslat, soğut.” diye tembihler. Seydi Baba yola çıkar ve kısa sürede saraya ulaşır. Padişahın huzuruna çıkarak vakıf isteğini bildirir. Padişah Seydi Baba’ya: “Seni ateşe attıracağım eğer yanmazsan dileğini kabul edeceğim.” der. Seydi Baba hiç tereddüt etmeden: “Ferman sizin Padişahım.” cevabını verir. Seydi Baba’yı fırına atıp fırının kapağını kapatırlar. Bu sırada köyde inekleri sağan Seydi Baba’nın annesinin aklına oğlu gelir ve gidip taşı kontrol eder. Taşın ısınmış olduğunu

¹⁵¹ Aytakin Polat, Kişisel Görüşme.

¹⁵² Efendi Koç, Kişisel Görüşme, 23.11.2024.

fark eder. Hemen yanındaki sütle taşı ıslatıp soğutur. Padişah fırının kapağını açtırır ve Seydi Baba'nın yanmadığını görür. Padişah Seydi Baba'nın veli bir zat olduğunu anlar ve Seydi Baba'ya hürmet edip isteğini kabul eder.¹⁵³

2.5.18.2. Seydi Baba Efsanesi-2

Seydi Baba'nın, kırk yaşına gelmesine rağmen evlenmemiş bir oğlu vardır. Oğlu kırk yaşına varınca babasına: “Ben evlenmek istiyorum. Beni evlendir baba.” der. Seydi Baba'da: “Acele etme oğlum, nasipte varsa gelir Hint'ten Yemen'den, yoksa ne gelir elden.” diye öğüt verir. Bu sözü söylediği günün hemen ertesinde Yemen'den bir tüccar kafilesi gelir. Kafiledeki tüccarın genç ve dünya güzeli “Ballı” adında bir kızı vardır. Bu kızla Seydi Baba'nın oğlu Ali'yi evlendirirler. Seydi Baba bir akşam geliniyle beraber otururken gelininden çay getirmesini ister. Çay almak için mutfığa giden gelin kafasını kapının eşiğine vurur. Canının acısıyla evin darlığından ve kapının alçaklığından şikâyet eder. Durumu fark eden Seydi Baba üzgün bir şekilde: “Kızım bu akşam çok serin ve geniş bir yere gideceksin, merak etme.” der ve o gece gelini vefat eder. Gelininin ölmesine çok üzülen Seydi Baba da birkaç gün sonra ölür. Seydi Baba ölmeden önce: “Gelinimin kabrini ziyaret etmeden benim kabrimi ziyaret edenin dileği kabul olmasın.” diye dua eder.

2.5.19. Sinan Baba Türbesi

Sinan Baba Türbesi, Şiran ilçesine bağlı Sinanlı köyünün üst kısmında düz bir alanda bulunmaktadır. Köy, ismini bu zattan almıştır. Türbenin yan tarafında çember şekilli delikli bir taş bulunmaktadır. Sinan Baba'nın Horasanlı olup bu yöreye göçen erenlerden biri olduğu söylenmektedir. Bazı rivayetler onun Seydi Baba ile kardeş olduğu yönündedir. Yöre halkı bu türbede çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir. Özellikle türbenin etrafında bulunan ağaçlara çaput bağlayıp dua ederek dilek dilemek en yaygın olan uygulamalardandır. Mezarlığın içerisindeki ağaçlar köy halkı tarafından kutsal olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁴

¹⁵³ Şahin Kazancı, Kişisel Görüşme, 23.11.2024.

¹⁵⁴ Osman Kaya, Kişisel Görüşme, 25.11.2024.

2.5.19.1. Sinan Baba Efsanesi

Köy ahalisinden bir adam türbenin yanındaki ağaçlardan bazılarını keserek odun yapmış. Türbenin bulunduğu alanda ağaç kesilmemesi gerektiğini bildiği halde umursamadan ağaçları keserek odun yapan bu adam kısa süre içinde ağırlı ve amansız bir hastalığa yakalanmış. Türbenin yanındaki ağaçları kestiği için bu hastalığa yakalandığını düşünmeye başlamış. Aile fertlerine bu durumu anlatmış. Bu durumdan nasıl kurtulacağını düşünmeye başlamışlar. Akıllarına bu bölgede yaşayan ve evliya olduğu anlatılan bir zat gelmiş. Bu hastalıktan ancak bu evliyanın yardımıyla kurtulabileceğini düşünmüşler. Hemen bu evliyanın yanına giderek durumu anlatıp yardım istemişler. Evliya onlara kesilen odunları türbenin oraya götürüp bırakmalarını ve dua ederek af dilemelerini tavsiye etmiş. Hemen bu veli zatın sözünü yerine getirmek üzere yola koyulmuşlar. Odunları alıp türbenin yanına götürmüş ve bağışlanmak için af dilemişler. Birkaç gün sonra hasta olan adam iyileşmiş. Bu hadise köy halkının ve yöredeki diğer köylülerin ibret aldığı önemli bir hadise olarak hâlâ anlatılmaktadır.¹⁵⁵

Bu hadiseden sonra köy halkı bu türbede yatan zatın çok büyük bir evliya olduğuna gönülden inanmış. Kimin başı sıkışsa, kim hastalansa, kim borçlansa Sinan Baba Türbesi'ne gider ve dua edermiş. Hasta olanlar şifa için, çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olabilmek için ve başkaca istekleri olanlar dileklerinin kabul olması için Sinan Baba'yı ziyaret ederek dua edermiş. Son zamanlarda türbeye olan ilgide azalma olmuştur ancak köy halkının türbeye olan saygısı ve inancı devam etmektedir.¹⁵⁶

2.5.20. Şeyh Salih Efendi Ziyareti

Şeyh Salih Efendi'nin kabri, Şiran ilçesine bağlı Bolluk köyündedir. Şeyh Salih Efendi, 1885-1945 yılları arasında yaşamıştır. Kabri, köyün içinde, caminin az yukarısında bulunan köy mezarlığındadır. Köy mezarlığının içinde etrafı çevrili bir aile mezarlığı oluşturularak buraya defnedilmiştir.

Yaşadığı dönemde kendi köyünün ve çevre köylerin halklarının sevgisini kazanan büyük bir zattır. Bu nedenle ziyaret edeni çoktur. İnsanlara iyi davranması ve yardımsever

¹⁵⁵ Osman Kaya, Kişisel Görüşme.

¹⁵⁶ Osman Kaya, Kişisel Görüşme.

olmasıyla herkesin gönlünde taht kurmuş birisidir. Medrese eğitimi almış ve kendini geliştirmiş bir âlimdir. Geceleri sabahlara kadar ibadet edermiş.¹⁵⁷

2.5.20.1. Şeyh Salih Efendi Efsanesi-1

Şeyh Salih Efendi'nin kabri dört defa türbeye dönüştürülmeye çalışılmıştır. Türbeyi yapmaya çalışanlar ertesi gün işe devam etmek için geldiklerinde yaptıkları bütün çalışmaların yerle bir olduğunu görmüş. Dört kez denedikten sonra Şeyh Salih Efendi'nin, kabrinin üzerine türbe yaptırılmasını istemediğini anlayarak yapımı durdurmuşlar. Yaşarken mütevazı bir hayatı olan Şeyh Salih Efendi, öldükten sonra da kabrinin sade olmasını istemiştir. Şeyh Salih Efendi'yi ziyaret edenler büyük bir huzura kavuşurlar. Köyde tarlasına gidecek insanlar önce Salih Efendi'nin kabrini ziyaret eder, dualar eder, sonra da tarlalarına giderler.¹⁵⁸

2.5.20.2. Şeyh Salih Efendi Efsanesi-2

Henüz on yaşlarındaydım. Komşu köyden bir çuval buğdayı eşeğe yükledim ve köye dönmek üzere yola çıktım. Yaşım küçük olduğu için çok zorlanıyordum. Biraz gittikten sonra eşek yolun ortasında öylece beklemeye başladı. Ne yaptıysam ne ettiysem bir türlü eşeği hareket ettiremedim. Küçük olduğum için üzölmeye ve korkmaya başladım. Ne yapacağımı bilemeyerek öyle çaresizce dolaşıp duruyordum. O esnada bu mübarek zat (Şeyh Salih Efendi) geldi ve bana: “Yiğit, hayırdır evladım! Ne bu telaşın?” dedi. Ben de ona eşeği bir türlü hareket ettiremediğimi ve eve götüremediğimi anlattım. Eşeğe bir kez baktı ve bana dönerek: “Hadi sür eşeği! O şimdi gider.” dedi. Söylediği gibi eşeği hafifçe sürdüm ve eşek yürümeye başladı. Sanki yıldırıma dönen eşek hiç sağa sola sapmadan, bana zahmet vermeden, bizim evin harmanına geldi ve durdu.¹⁵⁹

2.5.21. Yusuf Baba Ziyareti

Şiran ilçesine bağlı Tepedam köyündedir. Bu ziyaret yeri, etrafı çevrili, üzeri taşlarla kaplı bir mezardır. Köyün üst kısmında bir tepede bulunan bu mezarda Yusuf Baba adlı bir velinin yattığı söylenmektedir. Yusuf Baba ile ilgili pek fazla bilgi bulunmasa da köy halkı onun veli bir insan olduğuna inanmaktadır. Yöre halkı Yusuf Baba'nın kabrinin bulunduğu bu mezarlığı sıkça ziyaret ederek dua etmektedir.

¹⁵⁷ Süleyman Şahin, Kişisel Görüşme, 19.01.2025.

¹⁵⁸ Süleyman Şahin, Kişisel Görüşme.

¹⁵⁹ Süleyman Şahin, Kişisel Görüşme.

2.5.21.1. Yusuf Baba Efsanesi-1

Bu efsaneyi ben dedemden dinledim. Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşen bir savaşta düşmanlar bizim köye de saldırmışlar. Köylüler düşmanlardan kurtulmak için Yusuf Baba'nın kabrinin bulunduğu tepeye doğru kaçarak kendilerini kurtarmaya çalışmışlar. Köylüler tepeye ulaştıklarında içlerinden birini düşmanlar vurarak şehit etmiş. Tam bu sırada büyük bir gürültüyle tepenin etrafında bulunan kayalar hareket ederek aşağı doğru yuvarlanmaya başlamış. Düşman askerleri üzerlerine gelen taşlardan kendilerini korumaya çalışmış ancak başarılı olamamışlar. Hepsi o taşların altında feci bir şekilde can vererek yaptıkları zulümlerden dolayı hak ettikleri belayı bulmuşlar.¹⁶⁰

2.5.21.2. Yusuf Baba Efsanesi-2

Yusuf Baba'nın ziyaretinin olduğu bu tepede zaman zaman garip olaylar yaşayan köylülerimiz olmuştur. Kış mevsimine hazırlanmak için köylülerden birisi bu tepede bulunan ağaçları kesmeye başlamış. Kestiği ağaçları odun yaparak evine götürmek istiyormuş. Biraz çalışıp yorulunca dinlenmek üzere ağacın dibine uzanmış ve uyuyakalmış. Rüyasında ak saçlı, ak sakallı, beyaz yüzlü bir ihtiyar görmüş. Ak sakallı ihtiyar, köylüye, derhal uyanıp kalkmasını ve orayı terk etmesini söyleyerek sırtına sopa ile vurmuş. Köylü tam bu esnada uyanmış ve korkuyla sağa sola bakmaya başlamış ancak kimseyi görememiş. Çok gerçekçi olan bu rüyanın etkisinden kurtulamayan köylü oranın gerçekten bir velinin mezarı olduğuna inanmış ve hızlıca evine kaçmış.¹⁶¹

2.6. Torul ve Torul'a Bağlı Köylerde Tespit Edilen Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Torul ve Torul'a bağlı köylerde bulabildiğimiz ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler alfabetik olarak sıralanarak sunulmuştur.

2.6.1. Deli Hıdrellez Ziyareti

Torul ilçesine bağlı Bahçelik Mahallesi'ndedir. Deli Hıdrellez diye isimlendirilen bu yerde, şifalı olduğuna inanılan bir su kaynağı bulunmaktadır. Bu mahallede yaşayan halk tarafından bu su şifalı olarak kabul edilmektedir. Mahalle sakinleri yılın bazı dönemlerinde bu suyun bulunduğu yeri ziyaret ederler. Özellikle eski hesaptan 7 Mayıs

¹⁶⁰ Selin Şükür, Kişisel Görüşme, 11.01.2025.

¹⁶¹ Selin Şükür, Kişisel Görüşme.

tarihine denk gelen günde ziyarete gelmenin daha makbul olduğunu söylerler. Ziyarete gelenler vücutlarında rahatsız olan bölgeyi bu su ile yıkayarak hastalığının iyileşmesi için dua ederler. Burayı ziyaret edenler, bu suyun, pek çok hastalığı azalttığını ve iyileştirdiğini söylemektedir.¹⁶²

2.6.2. Osman Baba

Torul ilçesinin Budak köyünde bulunan büyük bir velinin ziyaretidir. Osman Baba'nın Kadirî şeyhlerinden Haçkalı Baba'ya bağlı olduğu bilinmektedir. Sonradan da kırkların başına geçtiği söylenmektedir. Osman Baba 1981 yılında vefat etmiştir. Osman Baba'nın kabri çeşitli istekleri olan insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Kabri ziyaret edenler dualar ederek Allah'tan yardım ve şifa istemektedir.¹⁶³

2.6.2.1. Osman Baba Efsanesi-1

Gümüşhane Mescitli köyünden birisi benimle görüşmek için yanıma geldi. Bu adam küçükken konuşamazmış. Pek çok hekime götürülmesine rağmen bu rahatsızlığına bir çare bulunamamış. Komşuları onları dedeme (Osman Baba) yönlendirmiş. Çocuğun babası, rahmetli dedemin onlara bir yardımının olmayacağını düşünmüş ama yine de son bir umutla çocuğu dedemin yanına getirmeye karar vermiş. Dedemin evine gelip kapıdan içeri girdiklerinde dedem onlara: “Siz, çok doktorlara gittiniz, bu hastalığa çare bulamadınız mı? Ben kimim ki benim yanıma geldiniz?” demiş. Çocuğun babası henüz hiçbir şey anlatmadığı halde dedemin her şeyi bildiğini görünce mahcup olmuş. Dedemin büyük bir evliya olduğunu o anda anlamış. Dedem çocuğu bırakarak dışarı çıkmalarını söylemiş. Yanına gelen ziyaretçilerine şeker verirmiş. Çocuğa da bir şeker vermiş. Çocuk şekeri yiyince konuşmaya başlamış.¹⁶⁴

2.6.2.2. Osman Baba Efsanesi-2

Bizim köyden bir komşumuzun dedemle yaşadığı anısı şu şekildedir: Eskiden Almanya'ya gitmek için müracaat edenlerin işlemleri hâllolunca; kâğıtları çıktı denirdi. Bu adamın da Almanya'ya gitmek için kâğıtları çıkmış. Dedemin yanına gelerek ondan helallik istemiş ve Almanya'ya gideceğini söylemiş. Bunun üzerine dedem ona: “Oğlum, biz sana Samsun'u verdik. Sen Almanya'da ne yapacaksın, gitme.” demiş. Adam da

¹⁶² Necmi Bayram, Kişisel Görüşme.

¹⁶³ Beytullah Zozik, Kişisel Görüşme, 14.01.2025.

¹⁶⁴ Osman Zozik, Kişisel Görüşme, 17.01.2025.

dedemin sözünü dinlemiş ve gitmemiş. Şu anda bu adam Samsun'un sayılı zenginleri arasındadır.¹⁶⁵

2.6.2.3. Osman Baba Efsanesi-3

Rahmetli dedem kendisini ziyarete gelen misafirlerini uğurlamak için onlarla biraz yürürmüş. Kar yağışının çok olduğu bir günde, yine misafirlerini yolcularken onlara bir müddet eşlik etmiş. Kirazlı köyüne geldiklerinde dağdan çok büyük bir çığ kopmuş ve üzerlerine doğru gelmeye başlamış. Dedem elini havaya kaldırmış ve çığı durdurmuş. Sonra misafirlerine yollarına devam etmelerini söylemiş ve eve dönmüş. Dedemin bu tarz kerametlerini görüp duyanlar onu ziyarete gelirdi. Osman dedem ziyarete gelen herkesi kabul etmezdi. Bazılarını da geri çevirirdi. Neden geri çevirdiği sorulduğunda gelen kişilerin çok büyük günahlar işlediklerini ve maneviyatlarının bitmiş olduğunu söylerdi. Kalp gözü açık olan dedem kendisini ziyarete gelen kişilerin manevi hâllerini bilirdi. Özellikle katil olan insanları hissederek ve yanına gelmelerine asla izin vermezdi.¹⁶⁶

2.6.3. Taş Gelin Ziyareti

Torul'a bağlı Herek köyünün Söğütözü Mahallesi'nde bulunan büyük bir kaya vardır. Bu kaya mahallenin girişinde bulunmaktadır. Bu büyük kayanın dış görünümü, sırtında bebek taşıyan bir kadına benzemektedir. Köy halkı bu taşı, oluşumuyla ilgili anlatılan bir efsaneden dolayı kutsal kabul etmektedir. Bu kayayı ziyaret ederler ve bu ziyaret esnasında çeşitli dualar ederek dileklerde bulunurlar.¹⁶⁷

2.6.3.1. Taş Gelin Ziyareti Efsanesi

Büyüklerimizden dinlediğimiz bir anlatıya göre bu köyde bir düğün olacaktı. Akrabalarının bu düğüne gitmek isteyen bir kadın, kaynanasından izin istemiş. Kaynanası gelinin düğüne gitmesine izin vermemiş. Bunun üzerine gelin, kaynanasının sözünü dinlemeyerek gizlice düğüne gitmek üzere yola çıkmış. Gelininin evde olmadığını fark eden kaynanası çok öfkelenmiş ve gelinine beddua etmiş. Gelininin taş olması için beddua eden kaynananın bedduası kabul olmuş ve henüz düğün evine varamayan gelin sırtındaki bebeğiyle birlikte taş olmuş.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Osman Zozik, Kişisel Görüşme.

¹⁶⁶ Osman Zozik, Kişisel Görüşme.

¹⁶⁷ Necmi Bayram, Kişisel Görüşme, 03.01.2025.

¹⁶⁸ Necmi Bayram, Kişisel Görüşme.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMÜŞHANE'DE TESPİT EDİLEN EFSANELERDE GEÇEN MOTİFLER

Çalışmamızın bu bölümünde, Gümüşhane ziyaret-yatır yerleri hakkındaki efsanelerde tespit ettiğimiz motifler açıklanacaktır.

3.1. Motif Kavramı ve Motifler Hakkında Açıklama

Stith Thompson motifi “The Folktale” adlı eserinde şu şekilde tanımlar (aktaran Ekici, 2024); “Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır.”¹⁶⁹

Her topluluk ve medeniyetin kendine özgü inanç ve yaşam tarzı bulunmaktadır. Farklı yaşantılara sahip olan toplumlar sözlü ve yazılı edebiyatlarını inşa ederken bir takım inanışlardan da yararlanırlar. Motifler de bu inanışlar doğrultusunda oluşan sembolleşen değerlerdendir. Motiflerin bir kısmı tarihî etkileşimler neticesinde evrenselleşmiş unsurlar olarak her milletin anlatılarında görülmektedir. Bir kısmı evrenselleşmiş olan bu motiflerden sadece Türk kültür ve yaşayışının içinde özelleşen ve Türk kültürüne ait olan motifler de bulunmaktadır. Türk kültürüne ait olan bu sembolik inanış ve anlatılar kültürel değerlerin zenginliğinin önemli bir göstergesi durumundadır.

“Motif, içerisinde bulunduğu yapının en küçük ve anlamlı birimini, istifade edildiği alanlarda aynı şekilde korur. Motifin, hareket eden ve ettiren, tekrarlayan unsurlar olma koşulları, kaynaklarda sanat ve bilim alanları çerçevesinde yer almaktadır.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ Metin Ekici, “Kuram ve Yöntemler”, *içinde Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed., M. Öcal Oğuz, 21. bs., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2024), 87.

¹⁷⁰ Hacer Sağlam, *Edebî Bir Kavram Olarak Motif ve Klasik Türk Edebiyatında Motif Araştırmaları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2022), 17.

İslamiyet öncesinden günümüze kadar olan tüm anlatılarda motiflerin izlerini görmek mümkündür. Türkler yaşadıkları her dönemde mistik ve metafizik unsurlar barındıran mitolojik birtakım değer ve inanışlara ehemmiyet vermiştir. Bu değer ve inanışlar ışığında pek çok mit, masal, menkıbe, efsane, memorat gibi sözlü ve yazılı olarak teşekkül eden anlatılarda motifler önemli ölçüde yer bulmuştur. Evrenin yaratılışıyla ilgili olması nedeniyle mitler kutsiyet atfedilen anlatılar olarak görülmüştür. Efsanelerde anlatılan olayların inandırıcı ve kutsal özellikler göstermesi, söz konusu anlatıların mitlerin devamı anlatılar olarak da değerlendirilebilmesine olanak tanımıştır.

Mitler insanlığın ilk devirlerinde oluşturulmuş, daha sonra nesiller boyunca aktarılacak şifahi gelenekle yaşatılmıştır. Mitler ortaya çıkışından yüzyıllar sonra yazıya geçirilmiş, aradan geçen binlerce yıllık uzun sürelerde şüphesiz büyük değişimlere uğramıştır. [...] Onların en büyük özellikleri, olağanüstü, tabiat ötesi ve akıl dışı olmalarıdır. Bugün, destan, masal veya efsane olarak anlatılan metinlerin içerisinde mitler gizlenmiş bir halde barınmaktadırlar.¹⁷¹

Mitlerde ve destanlarda çokça kullanılan motifler aynı özelliklerle efsanelerde de yer bulmuştur. Efsanelerdeki motifler ya olayların gidişatına tamamen yön vermekte ya da kahramanlara yol göstermektedir. Bu da motiflerin anlatıya verdiği katkının ne düzeyde önemli olduğunu göstermektedir.

Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi adlı iki ciltten oluşan eserinde motif kavramını mitolojik inançlarla birlikte destan metinleri üzerinden örneklendirerek açıklamıştır. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı eserinde Şamanizm inancının mitolojik unsurlarını örnek metinler üzerinden açıklamış ve bu mitolojik motiflerin önemini göstermiştir. Bu alanda yapılan daha pek çok önemli araştırma bulunmaktadır ancak isimlerini zikrettiğimiz bu yazar ve eserler ilk başvurulacak kaynaklardır.¹⁷²

3.2. Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleriyle İlgili Efsanelerdeki Motiflerin

Tahlili

Çalışmamızın bu kısmında Gümüşhane ziyaret-yatır yerleriyle ilgi tespit edilen efsanelerde geçen motifler bulunarak gösterilmiştir.

¹⁷¹ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, 4. bs., (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016), 10.

¹⁷² İsimleri verilen yazar ve eserler kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

3.2.1. Ağaç Motifi

Türklerin en eski inançlarından olan “Gök Tanrı” ve “Şamanizm” dinlerinin etkisi o dönemde oluşan tüm anlatılara yansımıştır. Bu dinlerde ağaçla ilgili çeşitli mitolojik inanışlar bulunmaktadır. Bu nedenle ağaç motifi pek çok anlatıda karşımıza çıkmaktadır. Ağaç motifi, İslamiyet’in kabulünden sonra da Türklere ait anlatılarda, benzer inanışlarla kullanılmaya devam etmiştir.

Ağaç motifi: “Türk Tanrıçılık sisteminde Gök-Tanrı’nın simgelerinden biridir. Bu nedenle Türklerdeki ağaç sevgisi ve saygısını hiçbir zaman tapınmak olarak görmemek gerekir. Ağaca tapınma denilen olay, aslında çoğu zaman Oğuzların ağaca gösterdikleri saygının bir ifadesidir.”¹⁷³

Ağaçların bazı önemli özellikleri vardır: Uzun yıllar yaşayarak tarihe tanıklık etmek, kökleriyle toprağa sıkı sıkıya bağlı olmak, dallarıyla etrafa yayılmak, gökyüzüne doğru uzamak, insanlara faydalı olan meyveler vermek... Bu tarz özellikler taşıyan ağaç, Türk kültüründe ve sosyal yaşamında önem verilen bir unsur olmuş ve çeşitli anlatılarda sembol hâlinde kullanılmıştır. Bu gün günümüzde dahi övülmek istenen tecrübeli kişilerin zaman zaman ulu bir çınara -ağaca- benzetilmesi, eğitimin küçük yaşlarda verilmesi gereğini belirten “Ağaç yaş iken eğilir.” atasözü ve daha pek çok millî söyleyişlerin olması ağaca verilen simgesel önemi göstermektedir.

Kaya, Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri adlı eserinde ağaç motifi hakkında şunları söylemektedir: “[...] Ağacın kökleriyle yeraltına, gövdesiyle yeryüzüne, dallarıyla göğe bağlı olması onun bu üç katmanı birleştiren bir eksen olmasında en önemli sebeptir. Ayrıca ağaç, hayat ağacı inanışıyla insanın var oluşunda önemli bir yere de sahiptir.”¹⁷⁴

Başta Oğuz Kağan Destanı olmak üzere pek çok destan ve anlatıda da ağaçlarla ilişkili gerçekleşen olaylar görülmektedir. Bu hadiselerin ağaçlarla ilişkili olması tesadüfi değildir. Bu nedenle ağaç motifinin en eski ve en bilindik motiflerden olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁷³ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 25.

¹⁷⁴ Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri*, 3. bs., (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 118-119.

Ağaç motifi, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmalarını konu alan mitolojik anlatılarda dahi karşımıza çıkmaktadır. Yasak meyve olan elmayı ağaçtan koparmaları sonucu cezalandırılan Âdem ile Havva'nın kıssası, ağaç motifinin kadim bir motif olduğunu göstermektedir. İslamiyet öncesinde ve İslamî dönemde oluşan pek çok anlatıda ağaç motifini görmek mümkündür. Günümüzde anlatılan efsanelerde de ağaç motifi çokça karşımıza çıkmaktadır.

Abdurrahman Dede ve kardeşlerine ait ziyaretlerde, kabirlerin etrafında bulunan ağaçlara çaput bağlanarak dualar edilmesi ağaca verilen önemin günümüzde devam ettiğini göstermektedir. Köyün içinde bulunan evliyanın kabrinin başında ulu bir ağacın bulunması ve ona kimsenin zarar vermemesi de ağaca olan mitolojik inançlarla ilgilidir.

Garip Evliya Efsanesi'nde evliyanın kabrinin bulunduğu yerde zamanında yedi büyük pelit ağacı bulunmaktaymış. Bu yedi ağacın biri Garip Evliya'yı, diğerleri ise kardeşlerini temsil etmektedir. Bu ağaçlara zarar verilmesi kesinlikle yasaktır. Yasak olmasına rağmen köy ahalisinden vurdumduymaz bir kişinin bu pelit ağaçlarından birini kestiği anlatılmaktadır. Bu nedenle Garip Evliya'nın kabrinin yanında altı pelit ağacı kalmıştır. Bu vurdumduymaz adamın kutsal sayılan ağaca zarar vermesi üzerine ağzının burnunun yamulması (felç geçirmesi) suretiyle kendisinin de zarar görerek cezalandırıldığı görülmektedir. Bu efsanede, kabir yanında bulunan pelit ağaçlarının saygın ve kutsal kabul edilmesi mitolojideki ağaç kültüne örnek bir kullanımdır.

Seydi Baba, Sinan Baba, Can Baba, Burgu Baba, Koyun Baba ve Garip Evliya'nın kardeşi olduğu söylenen Könger Baba'nın ziyaret yerinde bulunan ağaçların dallarına çaput bağlanarak dilek tutulması da bu ağaçlara kutsallık atfedildiğini göstermektedir.

Sinan Baba Türbesi'nin yanında bulunan ve kutsal kabul edilen ağaçlardan bazılarını keserek odun yapan kişinin kısa süre içinde ağrılı ve amansız bir hastalığa yakalanması da ağacın kutsal kabul edilmesine örnek bir kullanımdır.

3.2.2. At Motifi

At, Türk toplumunun yakın zamana kadar en çok değer verdiği hayvanlardan birisi olmuştur. Çünkü at; Türk toplumunun sosyal hayatında her zaman en önemli yardımcısı ve en yakın dostu hükmünde olmuştur. Türklerin göçebe oldukları dönemlerde, sosyal hayatlarının en başat unsurlarından birinin sahip oldukları atlar olduğu görülmektedir. At; sosyal hayatta insanların en yakın yardımcısı olduğu gibi savaşlarda başarı

kazanılmasında da büyük faydalar sağlamıştır. Tarih boyunca pek çok destansı kahramanın atıyla özdeşleştiği ve yaptığı işlerde atının en büyük yardımcısı olduğu görülmektedir. Türk kültür ve yaşantısında “at-avrat-pusat” şeklinde kalıplaşan söylemin de ata verilen önemi vurgulayan bir ifade olduğu görülmektedir.

“At, evcilleştirildiği tarihten itibaren insanın en yakın yardımcısı olmuştur. Ulaşım, taşıma, eğlence, ticaret ve savaşlarda kullanılan at Türkler için hayvandan öte bir kardeş, dost ve arkadaşdır.(...)”¹⁷⁵

Mitolojik anlatılarda atların özel bir yerinin olduğu görülmektedir. Her toplumda atlara önem verildiği görölse de göçebe ve savaşçı kimlikli Türklerin ata verdikleri önemin çok daha fazla olduğu söylenebilir. “Türklerin atla ilgili tasarımlarında atlar konuşabilir, uçabilir, şekil değiştirebilir, sihir yapabilir, olağanüstü hız ve güce sahiptir. [...]”¹⁷⁶

Sosyal hayatın ve savaşların en önemli unsurlarından olarak karşımıza çıkan at; pek çok destanda olduğu gibi efsanede de çeşitli olağanüstü özellikleriyle kendinden en çok bahsedilen motifler arasına girmeyi başarmıştır.

Kabaktepe Şehitliği hakkında anlatılan efsanede şehit askerlerin geceleri o bölgeyi atlarıyla gezerek koruduklarından bahsedilir. Bu efsanede de askerlerle birlikte kahramanlık gösteren atlardan bahsedilmesi at motifine örnektir.

3.2.3.Çocuksuzluk Motifi

Anlatmaya bağlı sözlü kültür ürünlerimiz olan efsanelerde sıkça karşılaştığımız motiflerden birisi de “çocuksuzluk motifi”dir. Kahramanların çocuklarının olmayışı büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problem durumundan kurtulmak için efsanelerdeki kişilerin çeşitli ritüeller uyguladığı görülmektedir.

Çocuksuzluk sadece efsanelerde karşımıza çıkan bir sorun değildir. Her evli çiftin başına gelebilecek bir durumdur. Böyle bir durumla karşılaşıldığında bu sorunun aşılması için denenen birtakım eylemler olmuştur tarih boyunca. Bu uygulamaların bazıları

¹⁷⁵ Gülten Küçükbasmacı, “Türk Mitolojisinde At”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., (Ankara: Gazi Kitabevi , 2016), 209.

¹⁷⁶ Gülten Küçükbasmacı, “Türk Mitolojisinde At”, 211.

bilimsel ve akılcı yöntemlerken bazıları da kültürel inanışlar ve efsanevî anlatımlara dayanan bazı davranışlardır.

[...] Yatırlara giden kadınların giriştikleri işlemler çeşitlidir; sadece bir adak, yatırın toprağından suya karıştırıp içmek, yakınında bulunan kaynaktan su içmek, etrafındaki ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlamak, dileğini daha açık daha kesin belirtmek için ufacık bir salıncak açmak, yatırın bulunduğu yerde geceleme... bunların en yaygınları.¹⁷⁷

Gümüşhane’de bulunan ziyaret ve yatır yerlerine de çocuğı olmayan kişilerin gidip Boratav’ın bahsettiğı ritüellere benzer davranışlar gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu ritüeller daha çok kadınlar arasında yaygınlaşmış olsa da erkekler tarafından da uygulanmaktadır. Hemen hemen tespit ettiğimiz türbelerin ve evliya kabirlerinin hepsinde bu motife uygun olan inanış ve davranışlar sergilendiğı gözlemlenmiştir.

Abdurrahman Dede-1 adlı efsanede çocuğı olmayan kişilerin Abdurrahman Dede’nin kabri başında dua ettikten sonra çocuk sahibi olmaları çocuksuzluk motifine örnek bir durumdur.

Çipilli Baba Efsanesi-1 adlı anlatıda evli bir çiftin on iki sene boyunca çocuğunun olmaması ve bazı mistik olaylardan sonra çocuk sahibi olabilmeleri çocuksuzluk motifine örnektir.

3.2.4. Dağ Motifi

Dağ kültü hemen her toplumda var olan bir motiftir. Farklı medeniyetlere ait anlatılarda dağ kültünün izlerini görmek mümkündür. Türklerde ise dağ kültünün önemi ve kullanımı çok daha yoğundur. Özellikle Gök-Tanrı ve Şamanizm inancına bağılı olarak karşımıza sıkça çıkmaktadır. İslamiyet öncesinden günümüze kadar etkisini sürdürmeye devam eden bir motif olarak kullanılmaktadır.

Dünya mitolojisinde kutlu dağlar: Büyük dağlar diğer kültürlerde olduğu gibi Türklerin de kalplerinde ve din inanışlarında, yer tutmuşlardır. Zirveleri gökleri deler gibi yükselen, başları bulutlar içinde kaybolan bu dağlar, sanki Tanrı ile konuşur ve ilgi kurar gibi görünmüşlerdi. Türklerce bunlar, “göğün direğı”, veya

¹⁷⁷ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020), 141.

“yeri bastıran dağlar” gibi konuşmuşlardı. “Tanrıya giden en yakın yol” da, yine bu dağlar idiler.¹⁷⁸

Yaşadığımız bölgelere baktığımız zaman etrafımızda bulunan dağların her birisinin isminin ve hikâyesinin olduğunu görmekteyiz. Bu anlatılar kültürümüzün bir parçası olan dağ kültü motifinin yaygınlığını göstermektedir. Bu motifin geçtiği en bilindik anlatılarımız: Ergenekon’dan çıkmak için demir dağın eritilmesi, Ferhad’ın Şirin için dağları delmesi, Ağrı Dağı efsanesi... Dağlar, anlatılarda; bazen yücelikleriyle, bazen geçit vermemeleriyle, bazen kutsal sayılan diğer yönleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Dağlar tarih boyunca heybetli ve güçlü duruşlarıyla insanlarda saygı ve güven duygusu oluşturmuş, yalçın ve sarp tepeleriyle korku salmış, gizemli görünümeleri ile merak uyandırmıştır. Dağların bu sırlı yapıları aynı zamanda birçok açıdan metaforik anlatımlara konu olmuştur. Günümüzde atasözleri ve deyimler başta olmak üzere; şiir, türkü, ağıtlar, destan, masal, hikâye ve romanlarda olduğu kadar, dağ motifli süslemelerin yer aldığı kıyafet kültürü ve el sanatlarında ve hatta ad verme geleneğinde dağ kültürünün izlerini görmek fazlasıyla mümkündür. Kısaca Türk halk kültürünün ve anlatı geleneğinin her alanında dağ ile ilgili anlatım ve motiflere rastlamak kaçınılmazdır. Ayrıca Anadolu’nun muhtelif yerlerinde kutsal kabul edilen ve ibadet amaçlı ziyaret edilen ‘dağlık’ mekânların sayıca az olmadığını da belirtmek gerekir.¹⁷⁹

Köse ilçesine bağlı Altuntaş köyü sınırları içinde bulunan “Kırklar Tepesi”nin bir dağın zirvesinde olduğu görülmektedir. Kırk ulu evliyanın bulunduğu bu tepede bir de mağara olduğu görülmektedir. Büyük dağ ve tepelerde genellikle bir ziyaret veya yatac olmasa dağ motifine örnektir.

3.2.5. Dua ve Beddua Motifi

Celal Beydili, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük adlı eserinde “Dua” motifi ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

Başlıca çizgisi, Tanrı’ya ve doğal güçlere yönelmek ve ulu varlıklara yalvarış olan dua, dinsel törenlerle bire bir bağlıdır ve onun temel unsurlarından birini teşkil eder. Dua metinlerinde, sözün gücüne dair derin bir inanç var. Bu inanç,

¹⁷⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 459.

¹⁷⁹ Meral Ozan, “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016), 133.

hiçbir koşulda, doğayı anlamadaki acizlikle açıklanamaz. Çünkü mitolojik gelenek taşıyıcısı olan insanın, doğal olaylar hakkındaki bilgisi, bu günün insanının bilgisinden kat kat daha üstündü.¹⁸⁰

Bu motifler halk edebiyatında alkış-kargış olarak da adlandırılmaktadır. Alkış, dua; kargış, beddua anlamını karşılamaktadır. İslamiyet'ten önceki dönemlerde de kullanılan bu motiflere İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde daha çok rastlanılmaktadır. Dua ve beddualar genellikle, kişilerin çaresiz kaldıkları zamanlarda gerçekleşmesini istedikleri durumları Tanrı'ya bildirmek için kullandıkları bir yakarış olarak karşımıza çıkmaktadır.

[...] Alkış ve kargışlar, günlük hayatın içinde iyi veya kötü durumlara maruz kalınmasıyla birlikte; hayat ve ahiretle ilgili iyi dileklerin yanı sıra hemen her konuda kötü dilekleri ifade eden; genellikle günlük konuşma dilinde veya nesir şeklinde olmakla birlikte bir kısmı ölçülü ve uyaklı olan; söyleyeni ve söyleneni rahatlatma, sakinleştirme veya kızdırma, küçük düşürme vb. gibi işlevlere ve iyilerin alkışlarla ödüllendirilmesi, kötülerin kargışlarla cezalandırılması yoluyla insanları iyiye yönlendirerek toplumsal hayatın düzenlenmesine yardımcı olan sözlerdir.¹⁸¹

Abdal Dede Efsanesi-1 adlı anlatıda Abdal Dede'nin onu takip eden köylüleri gördüğü zaman: "Ulukaleliler! Ne artasınız, ne eksileniz!" şeklinde beddua etmesi beddua motifinin kullanımına örnektir.

Abdal Dede Efsanesi-2 adlı anlatıda Abdal Dede'nin "Gökçepınarlılar! Fitnelik içinizden çıkmasın!" diyerek beddua ettiği görülmektedir.

Çağırğan Baba Efsanesi-3 adlı anlatıda Çağırğan Baba'nın ormandayken kendisini gizlice takip edip gözetleyen köylülere: "Gören gözler kör olsun." şeklinde beddua ettiği görülmektedir.

Abdurrahman Dede-1 adlı efsanede çocuğu olmayan kişilerin Abdurrahman Dede'nin kabri başında dua ettikten sonra çocuk sahibi olmaları dua motifine örnek bir durumdur.

¹⁸⁰ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 54.

¹⁸¹ Metin Ekici vd., "Anonim Halk Edebiyatı", *içinde Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed., M. Öcal Oğuz, 21. bs., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2024), 382.

Abdurrahman Dede-2 adlı efsanede Abdurrahman Dede'nin karısına “Buraya gelmeyecektin, gözlerin kör ola kadın!” diyerek beddua etmesi üzerine karısının gözlerinin kör olduğu görülmektedir.

Gelin Taşı Efsanesi'nde yüreğinin yangısıyla birlikte öfkesi şiddetlenen babanın kızına: “Yüreğimin yandığı kadar yanmanı değil de olduğun yerde taş olup kalmanı, bu acıyı sonsuza kadar yaşamanı dilerim.” diyerek beddua etmesi üzerine kızının taş kesildiği görülmektedir.

Hafız Efendi Efsanesi-4 adlı anlatıda Hafız Efendi'nin, tekkesinin önüne atılan rakı şişesini görünce: “Bunu buraya atanın başı bacaklarına yapışsın.” şeklinde beddua ettiği görülmektedir.

Taş Gelin Ziyareti Efsanesi'nde kaynanası izin vermediği halde gizlice düğüne gitmeye çalışan gelinin kaynanasının bedduası sonucu taş kesildiği görülmektedir.

3.2.6. Geyik Motifi

Efsanelerde geyik motifi karşımıza sıkça çıkmaktadır. Avcı olan göçebe Türk toplumunun geyiklerle ilgili bazı inanışlar geliştirdiği görülmektedir. Bu inanışlar sözlü anlatılarda kendilerini yoğun biçimde göstermektedir. Bu gün Anadolu'daki köylerde geyik tasvirlerinin olduğu kilimler ve duvara asılan geyik figürlü halılar da bu inanışın etkilerinin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Bilinçli veya bilinçsiz olarak Şamanizm'e ve Gök-Tanrı inançlarına ait geleneklerin bir kısmı günümüzde hâlâ devam etmektedir.

Geyik, Türklerce kutsal bir hayvandır. Türk mitolojisinde ve masallarında yeri çok büyüktür. Bununla beraber Türklere ait eski ve orijinal bir efsanede, Türklerin geyikten türediğine dair bir kayda rastlamıyoruz. Sibirya'nın tundralarında, her şeyin geyikle bittiği bölgelerde, Ren geyiği ile ilgili bazı türeyiş inançlarını bilmiyor değiliz. Fakat bunlar da çok az görülen örneklerdir. Türk efsanelerinde yer tutan daha ziyade dişi geyik'dir. Bunlar da Tanrı ile ilgisi olan, birer İlâhe, dişi Tanrı ve daha doğrusu birer dişi ruh durumunda idiler.¹⁸²

Efsanelerde geyiklerin kahramanları emzirdiği veya onlara işlerinde yardımcı olduğu görülmektedir. Anadolu'nun her bölgesinde bu özelliklerle anlatılan pek çok efsane tespit edilmiştir. Geyiklerin zor durumda kalan veya yaralı olan kahramanları

¹⁸² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 569.

emzirerek hayatta tutması efsanelerdeki rollerinin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Geyikler sadece Türk toplumunda değil başka toplumlarda da mitolojik yönden kıymet verilen hayvanlar arasındadır. Yılbaşı gecesi geyiklerden oluşan arabasıyla insanlara hediyeler getirdiğine inanılan “Noel Baba”nın da en önemli yardımcılarının geyikler olduğu görülmektedir. Mitlerde ve efsanelerde gökyüzüne ulaşmak için veya gökyüzünden yeryüzüne inmek için geyiklerin kullanıldığı görülmektedir. Şamanların gökyüzüne çıkarken ve yeraltına inerken geyikleri kullanması da geyik motifinin anlatılardaki önemini göstermektedir.

“Ermiş kişilerin geyiklerle haşır neşir olmaları halk geleneğinde öteden beri yaygın bir inanç olsa gerek. Daha önce sözünü ettiğimiz Atalarsözü kitabında geyik üstüne şunlar deniyor: ‘Geyiklere merkeb ül-evliyâ derler’ (yani, geyik ermiş kişilerin bineğidir); ‘Ejderha geyikten doğar’.”¹⁸³

Abdal Dede Efsanesi-1 adlı anlatıda Abdal Dede’nin tarlalarını geceleri geyiklerle sürmesi geyik motifine örnek bir kullanımdır.

Abdurrahman Dede-2 adlı efsanede Abdurrahman Dede’nin geyikleri sabana koşarak tarlalarını sürdüğü görülmektedir.

Karaca Baba Efsanesi’nde Karaca ve geyik sürülerinin Karaca Baba’dan korkmadığı ve onunla birlikte dolaştığı anlatılmaktadır. Yabanî bir yaratılışa sahip olan geyik ve karacaların bu zattan korkmaması ve onunla birlikte dolaşmaları geyik motifine örnektir.

3.2.7. Hızır/Yardımcı İhtiyar Motifi

Kaya, Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri adlı eserinde Hızır ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır:

Türkiye’de, İslami kültürde, Hızır, Allah’ın insanların hayatını düzene sokmak, kolaylaştırmak, tabiatı yönetmek için gönderdiği kutsal bir ruh, nebi, veli, hatta melek olarak görülür. Bu düşüncenin kaynağı da hem Kur’an-ı Kerim’e hem de hadis ve tefsir kitaplarına dayanmaktadır. Kur’an’da, Hz. Musa’ya ilim öğretmek

¹⁸³ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020), 70.

için Allah tarafından görevlendirilen bir kuldan bahsedilir. Hadis ve tefsir kitaplarında bu kulun adının Hızır olduğu, onun Batını ilimlere vakıf bulunduğu, ölümsüzlük suyu içtiği belirtilir.¹⁸⁴

Yusuf Baba Efsanesi-2 adlı anlatıda kahramanın rüyasında ak saçlı, ak sakallı, beyaz yüzlü bir ihtiyar görmesi ve ihtiyarın ona derhal uyanıp kalkarak orayı terk etmesini söylemesi hızır motifine örnektir.

3.2.8. Işık Motifi

Tarihimize ve sözlü kültürümüze ait olan destanlarda ışık motifine çok sık rastlanmaktadır. Bu destanlarda ışık genellikle gökten gelen bir aydınlıktır ve belli bir yere -yıldırıma benzer bir şekilde- düşer. Düştüğü yerde; bazen bir kurt bazen çocuk bazen de kadınlar ortaya çıkmaktadır. Işıktan ortaya çıkan bu varlıklar anlatının ya en önemli kahramanı olurlar ya da başkahramana yardımcı olurlar. Bu yönleriyle bilinen ışık motifine kutsallık atfedilmiştir.

Büyük Türk destan kahramanları, ilahi bir ışıktan doğarlardı. Türk devlet gelenekleri ve toplumsal davranışlarını aktaran “Oğuz Kaan” destanına göre, Oğuz’un “Gün”, “Ay” ve “Yıldız” adındaki oğulları, gökten karanlıkları yarıp inen mavi bir ışıktan dünyaya gelmişlerdir. Gökyüzü ışığının içinde yere inen kut da Türk mitolojisinde ışıkla bağlı kutsal ve gök kökenli varlıklardandır. Oğuz da güneş ışığından ortaya çıkan Bozkurt’un öncülüğünde dünyayı fethetmeye kalkışır. “Koroğlu” destanının bir versiyonuna göre, “Goroğlu” da anasının karnına güneş ışığından düşer.¹⁸⁵

İslamiyet’in kabulünden sonra da ışık motifi gerek destanlarda gerek halk hikâyelerinde gerekse de efsanelerde sıkça karşılaşılan bir motif olmuştur. İnsanın, Tanrı’nın nurundan (ışığından) yaratılmış olması inancıyla birlikte ışık motifine verilen önem daha da artmıştır.

Beydere Köyü Ziyareti Efsanesi-2 adlı anlatıda gece vakti, bir kadının çeşmeden su almaya giderken tepede türbesi bulunan zatın, etrafını saran bir ışık içinde, aşağıya doğru inerek çeşmeye gitmesi, ışık motifine örnektir.

¹⁸⁴ Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri*, 3. bs., (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 75.

¹⁸⁵ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 255.

Esmâ Hatun Efsanesi-3 adlı anlatıdaki kahramanın rüyasında yerin sallanmasıyla birlikte kabirden ışık saçarak çıkan bir zat bulunmaktadır. Bu zatın kahramana hasta çocuğunun iyileşeceğini söylediğini görmekteyiz. Kabirden çıkan bu zatın beyaz bir ışık yayarak çıkması ışık motifine uygun bir kullanımdır.

3.2.9. Kurban Motifi

Kurban motifi ziyaret ve yatır yerleriyle ilgili anlatılan efsanelerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ziyaret ve yatır yerlerinde edilen duaların kabul olması için çoğu zaman kurban adanmaktadır. Bu inancın kaynağı çok eskilere dayanmaktadır. İbrahim peygamberin oğlu İsmail'i kurban olarak adak etmesi bilinen en eski anlatılardandır. Gök-Tanrı ve Şamanizm inançlarına mensup eski Türk toplumlarında da kurban adama inancı görülmektedir.

“Çin kaynakları Hun kültüründen bahsederken tapınaklarını zikrediyorlar. Bu haberlere göre hakanın karargâhındaki tapınakta her yılın başında ayin yapılırdı. Bu ayine Hunların yirmi dört boyunun başbuğları iştirak ederlerdi. Yılın beşinci ayında Lung-çeng şehrinde toplanırlar, atalarına, Gök-Tanrı'ya, Yer-su ruhlarına kurban sunarlardı.”¹⁸⁶

Şamanizm'e inanan Türkler kestikleri kurbanların derilerini şamanlara verirmiş. Bunun farklı sebepleri bulunmaktadır. “Sibiryâ ve Altay şamanları kurban edilen hayvanların derilerini çadırlarına asarlardı. Bu iş Şamana kâr ve fayda da sağlıyordu. Çünkü bu deriler Şamanın malı oluyorlardı. Aslında ise kutsal hayvanların derileri, ataların ve kutsal ruhların kişiliklerini temsil ediyorlardı.”¹⁸⁷

Abdurrahman Dede-1 adlı efsanede çocuğu olmayan kişilerin kabir başında dua edip çocuk sahibi olduktan sonra kurban kesip dağıtmaları kurban motifine örnektir.

Çipilli Baba Efsanesi-1 adlı anlatıda çocuk sahibi olamayan evli bir çift bulunmaktadır. Gelinin kaynanası bu duruma çok üzülmemektedir. Rüyasında gördüğü bir kadın ona gelininin hamile olduğunu ve peş peşe üç erkek çocuk doğuracağını söylemiştir. Çocuklar doğunca da muhakkak kurban kesmelerini söylemiştir.

¹⁸⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 12. bs., (Ankara: Altınordu Yayınları, 2023), 2.

¹⁸⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 46.

3.2.10. Kurt Motifi

Kurt, evcilleştirilemeyen ve bazı asil özellikler barındıran yırtıcı bir hayvandır. Kurtlar tarih boyunca insanlarla olumlu-olumsuz çeşitli etkileşimlerde bulunmuştur. Güçlü, kuvvetli, saldırgan ama bir o kadar asil olduğuna inanılan kurtlara masal, destan, efsane, hikâye gibi türlerde sıkça yer verilmiştir.

Türk mitolojisinde yer alan kurdun köken miti olarak karşımıza çıkmasına karşın bir totem olabileceği de belirtilmiş, aynı zamanda onun kılavuz özelliği üzerinde durulmuştur. Türk destanlarında kurdun genelde “bozkurt” olarak geçtiği, Göktürklerin “ulu ana”, Uygurların “ulu ata” dedikleri, Oğuzların ise onu bir kılavuz olarak gördüğü ifade edilmiştir. Demek ki ‘kurt’ miti, ister köken ister kılavuzluk isterse totem açısından olsun genel olarak tüm Türk boyları için eski dönemlerde önem arz etmiştir ve tarihin derinliklerinden kopup gelen mitolojik bir varlık olarak günümüzde de hâlâ tüm Türk halkları için önem arz etmektedir.¹⁸⁸

Burgu Baba Efsanesi’nde şehit olan kardeşinin mezarını Cafar Ağa ile birlikte arayan adamın karşısına bir kurt çıkarak onlara yol göstermiştir. Bu kurt sayesinde aradıkları mezarı bulmuşlar. Bu kullanım yol gösterici “kurt motifi”ne örnektir.

3.2.11. Mağara Motifi

İlk çağlarda zorlu tabiat koşullarına karşı insanların sığınabilecekleri en önemli mekânlar mağaralardı. Bu yönden mağaralar insanların ilk evleri olarak kabul edilebilir. Avcılık yaptıkları zamanların haricindeki vakitlerinin büyük bir bölümünü de mağaralarda geçirdikleri ön görülebilir. Varlığını günümüze kadar sürdürebilen mağaralardaki çizimler de bu durumu destekler niteliktedir. Yerleşik hayata geçildiğinde de mağaralar önemini tamamıyla kaybetmezler. İnsanlar mağaraların bazı özellik ve imkânlarından yakın tarihimize kadar yararlanmıştır. Özellikle savaşlarda saklanılacak yer olarak, dinlenilecek yer olarak mağaraların tercih edildiği de görülmektedir. İnsan hayatında bu kadar önemli bir konumda olan mağaralar hakkında pek çok mitolojik, efsanevî ve dinî anlatılar günümüze kadar ulaşmıştır.

¹⁸⁸ Abdulselam Arvas, “Türk Mitolojisinde Kurt”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., (Ankara: Gazi Kitabevi , 2016), 195.

İnan'ın, Tarihte ve Bugün Şamanizm adlı eserinde Türklerin ilk babasının yaratılışıyla ilgili paylaştığı bir efsane şu şekildedir:

Bu efsaneye göre ilk çağda yağmurdan hasıl olan seller Kara dağcı denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kaldı. Güneş Saratan burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırdı, pişirdi. Mezkûr mağara kadının karnı (batnı) vazifesini gördü. Su, toprak ve güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay mutedil rüzgâr esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yaratıktan insan şeklinde bir mahlûk çıktı. Bu insana Türk dilince “Ay Atam” denildi ki “ay baba” demektir.¹⁸⁹

Mağaralar İslam dininde de önemli bazı hadiselerin yaşandığı mekânlar olmuştur. Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce mağaraya giderek orada tek başına kalarak huzur bulması, ilk vahyin Hz. Muhammed'e mağarada inmesi, Kur'an-ı Kerim'de de kıssası bulunan Ashab-ı Kehf'in mağarada yıllarca uyumaları mağara motifinin önemine örnek türden hadiselerdir.

Köse ilçesine bağlı Altuntaş köyü sınırları içinde bulunan “Kırklar Tepesi”nde kırk ulu evliyanın bulunduğu tepede bir mağara olduğu görülmektedir. Evliyaların bu mağarada zikir çektiklerine yönelik inanışlar bulunmaktadır. Bu yeri ziyaret edenlerin de bu mağaraya girerek dualar etmesi mağaraların önemini gösteren anlatımlardır.

3.2.12. Rüya Motifi

Rüyalar insan hayatında yer edinmiş önemli bir olgudur. Günümüzde dahi nasıl bir süreç olduğu tam anlamıyla anlaşılamamıştır. Psikolog ve psikiyatrların rüyalarla ilgili açıklamaları ve tespitleri rüyaların bir kısmını açıklayabilir nitelikte olsa da büyük bir kısmı hakkında net konuşabilmek mümkün değildir. Rüyalar uyku hâlindeyken beynimizde oluşan nörolojik bir durum olmakla beraber mistik bazı süreçlerin de yaşandığı karmaşık bir olgudur.

Rüyaların nasıl bir olgu olduğu elbette önemli bir durumdur ancak insan hayatına etkisi daha da büyük bir önem arz etmektedir. Öyle ki sağlıklı olan her birey en azından

¹⁸⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 12. bs., (Ankara: Altınordu Yayınları, 2023), 20.

bazı zamanlar rüya görür. Bazı insanlar ise her zaman rüya görmektedir. Bu rüyalar hayatı tamamen etkilemese bile gündelik hayattaki bazı davranışları nispeten etkiler. İnsanı mutlu edecek nitelikte rüyalar görüldüğü zaman o rüyanın görüldüğü birkaç gün kişi gönlünde bir ferahlık hisseder. Kâbus denilen rüyalar görüldüğünde ise birkaç gün süren ruhsal bazı sıkıntılar yaşanabilir.

Rüyalar ve rüyaların yorumu, bütün insanlığın düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu inanışlar şimdi de devam ediyorlar. Ancak her kavmin hayatında ve kendi kültür çevrelerinde müşterek ve birleşik olan, bazı inanış ve düşünceler vardır. Özellikle rüya yorumları, tarihin ve Türk kavminin çok derinliklerinden gelen, inanış ve geleneklere göre kalıplaşmış ve sınırlanmıştır. Herkes rüyayı, anne ve atasından duyduğu gibi yorumlamış ve bu kalıplar, dünden bugüne, bazı değişme ve gelişmelerle gelmişlerdir. Tabii olarak bu yorumlarda Türklere, diğer dinler ile İslâmiyet'ten de bazı tesirler gelmiştir.[...] ¹⁹⁰

Tarih boyunca her toplum rüyalar konusunda çeşitli inanışlar geliştirmiştir. Görülen rüyalar yorumlanmaya çalışılarak bazı sonuçlara ulaşmak hedeflenmiştir. Bu konuda bilinen en eski anlatılardan biri Yusuf peygamberin kıssasıdır. Yusuf peygamberin rüya tabir etmesi ona büyük bir ün ve saygı kazandırmıştır. Her dönemde uygulanan rüya tabirleri sayesinde gelecek hakkında bazı çıkarımlar yapılması hedeflenmiştir. Özellikle saygın kişilerin ve liderlerin rüyalarının yorumlanması gelenek hâline gelmiştir. Ögel, Türk Mitolojisi I adlı eserinde; “Büyük hükümdarların doğumu daima fevkalâde olurdu. Hükümdar anneleri fevkâlâde rüyalar görür ve bunları herkese söyleyerek tefsir ettirirlerdi. Tıpkı Macar kralı Almoş ve Çingiz-Han'ın annesi gibi.”¹⁹¹ tespitinde bulunmuştur.

Rüyalar iyiye yorumlanan ve kötüye yorumlanan rüyalar olarak değerlendirilebilir. Bu yönleriyle rüya motifi destanlarda ve efsanelerde en çok kullanılan motiflerden olmuştur.

Çağırğan Baba Efsanesi-1 adlı anlatıda Çağırğan Baba'nın yatsı namazına müteakip yapmış olduğu istihare neticesinde Sultan Mehmet'e: “Biiznillâh kan

¹⁹⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, 2. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 571.

¹⁹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 49.

akıtmadan Trabzon Kalesi teslim alınacaktır.” diyerek Trabzon’un fetih müjdesini Fatih Sultan Mehmet’e erkenden vermesi rüya motifine örnek bir kullanımdır.

Çağırğan Baba Efsanesi-2 adlı anlatıda Sultan Murat’ın rüyasında Çağırğan Baba’yı görmesi ve Çağırğan Baba’nın kabri üzerine bir türbe yapılmasını istemesi rüya motifine örnektir.

Pir Ahmed Efsanesi’nde, köy halkından, sözüne itibar edilen, herkesin sevip saydığı birisinin rüyasında Pir Ahmed Bey’i görmesi ve Pir Ahmed Bey’in bu kişiye kabrinin artık türbede olmadığını, yakın bir köyün yüksek bir tepesinde bulunduğunu, o nedenle de düşmana boş yere karşı koyarak canlarından olmamalarını söylediği görülmektedir.

Çipilli Baba Efsanesi-1 adlı anlatıda çocuk sahibi olamayan evli bir çift bulunmaktadır. Gelinin kaynanası bir rüya görmüştür. Rüyasında bir kadın yanına gelerek gelininin hamile olduğunu ve peş peşe üç erkek çocuk doğuracağını söylemiştir. Kadının söyledikleri gerçekleşmiştir. Bu anlatıda da rüyanın gelecekte haber verme işleviyle kullanıldığını görmekteyiz.

Yusuf Baba Efsanesi-2 adlı anlatıda kahramanın rüyasında ak saçlı, ak sakallı, beyaz yüzlü bir ihtiyar görmesi ve ihtiyarın ona derhal uyanıp kalkarak orayı terk etmesini söylemesi rüya motifine örnektir.

3.2.13. Sayı Motifi

Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde “sayıların özel önemleri ve anlamları” hakkında şunları söylemektedir:

Halk inanışında kimi sayılara özel bir önem verildiği, onların sık sık kullanılmasından, tam ve gerçek rakam yerine, bildirilmek istenen miktarın böyle bir sayı ile gösterilmesinden de anlaşılır. 1, 3, 5, 7, 9, 12 gibi ilk sayılarla, 40, 70, 72, 99, 300, 360, 366, 1001, 18.000 gibi daha yüksek sayılardan her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşırlar. Onların bu anlamları nasıl, nereden aldıkları sorunu çeşitli incelemelere konu olmuştur. Bunlar Türk geleneğine özgü sayılar değildir; onlara özel bir değer tanıma, ta en eski uygarlıklardan bu yana, birçok kavimlerin ortak geleneklerine girmiştir. Bir bölümü eski Mısır geleneklerine, bir bölümü Sümerlilerden başlayarak Mezopotamya’da gelişmiş yıldızlar ve gökyüzü bilgilerinin verilerine dayanır, gezegenlerin, burçların

sayıları, yılın aylara, haftalara, günlere bölünmesi gibi. Bazıları da Yunan filozofu Pythagoras'ın “sayılar”la insanın türlü halleri, bedenlik ve ruhluk yaşamı arasında ilişkiler kurma düşüncesine çıkar. Bunların içinde, Türklerin, İslam öncesi çağlarında, kendi günlük yaşam deneymelerinin yahut da dinlerindeki işlemlerin sonucu olan değerlendirmelerin anlatımını taşıyanlar da olabilir.¹⁹²

Beydili, Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük adlı eserinde kökeni yaratılış mitlerine kadar dayanan sayı motifini şu şekilde açıklamıştır:

Şiirsel mitolojik düşünce çağında, dünyanın evrene dönüşmesi için kullanılan sakral bir araçtır. O zamanki evren “sayılar” düzenine göre biçime sokulmuştur. Arkaik kültürlerin hepsinde rastlanan kutsal “sayılar”ın, eskiden kalma mitolojik inançlar arasında oldukça önemli yeri var. Onların yeri, taşıdıkları sakral içeriğe göre değişebilir. Örneğin, bir sayısı, anlam itibarıyla kaosa karşı dayanan parçalanmaz bir bütünü ifade edebilir. En eski kaynaklarda tek tanrı inancı “Bir Tengri” şeklinde ifade edilmesi, dikkate değer bir durumdur.¹⁹³

Sayı motifinin hem İslamiyet öncesi dönemde teşekkül eden anlatılarda hem de İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde oluşan anlatılarda yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bazı dinî tören ve ayinlerde uygulanan ritüellerin çeşitli sayılara göre yapıldığı görülmektedir. Bu sayısal verilere uygun olarak yapılan ibadetlerin ve edilen duaların kabul edileceğine inanılmıştır. Kökeni yaratılış mitlerine dayanan sayı motifi, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte kullanım alanı daha da zenginleşen bir motif olmuştur.

Kırklar adlı ziyarette kırk evliyanın bir araya gelip dualar ederek zikir çektikleri görülmektedir. Buradaki evliyaların sayısının kırk olması tesadüfi değildir. Kırk sayısının pek çok anlatıda olduğu gibi bu anlatıda da geçmesi sayı motifine örnektir.

3.2.14. Sihir/Büyü/Efsun Motifi

Ögel, Türk Mitolojisi I adlı eserinde Şamanlarla ve sihirle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

¹⁹²Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020), 104.

¹⁹³ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 489.

Çünkü Şamanizm, daha ziyade kişiler, aileler veyahut da, ancak bir kabile içinde hükmü geçen bir din sistemidir. Sihir, büyü, fal gibi kişileri ilgilendiren meseleler, şamanlara düşen başlıca vazifelerdi. Hatta bu çağda ve yine aynı Türk kavimleri içinde, kadın şaman'ları da görüyoruz. Fakat devletin düzenlediği büyük devlet törenleri'nde, büyük rahip (Pontifex Maximum), bizzat hükümdarın kendisi idi. Şamanlar belki de onlara, yalnızca yardım ediyorlardı.¹⁹⁴

Ögel, Türk Mitolojisi I adlı eserinde İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde sihirbaz mahiyetindeki dervişlerle ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

İslâmiyeti kabul eden Türklerde Şamanizmin en önemli izleri, ilk dervişlerin istedikleri zaman bir hayvan veya kuş şekline girebilmeleridir. Mesela, "Geyikli Baba": Bu dervişler geyiğe binerler ve tepelerinde geyik boynuzları bulunan şapkalar taşırlardı. Bunlar hakkında elimizde çok bilgi vardır. Bu dervişler yalnızca rahip veya sihirbaz mahiyetindeki insanlar değil; peşlerine taktıkları on binlerce Türkü iskân ettirip, yerleştiren liderler idiler.¹⁹⁵

Sağırtaş Ziyareti Efsanesi'nde bahsi geçen siyah, yağlı ve büyük olan efsunlu taş birkaç kişi bir araya gelip iteleyerek harmandan uzaklaştırmıştır. Ancak efsunlu olan Sağırtaş'ın ertesi gün eski yerine geldiği ve sanki hiç yerinden oynatılmamış gibi aynı şekilde durduğu görülmektedir. Bu tılsımlı olduğuna inanılan taş ile ilgili anlatıda efsun motifinin izleri görülmektedir.

3.2.15. Su Motifi

Mitolojide suyun evrenin yaratılmadan önce de var olduğuyla ilgili anlatılar bulunmaktadır. Özellikle Türk yaratılış mitlerinde hiçbir şey yokken sadece suyun olduğu söylenmektedir. Tanrı'nın arzu etmesiyle birlikte diğer unsurlarda yaratılmıştır. Motif olarak suyun destan ve efsanelerde en çok vurgulanan yönü ise temizleyici ve arındırıcı özellikleri olmuştur. Suyun maddi pislikleri temizlemesinin yanında manevi pislikleri (günah, kötülük vb.) de temizlediğine inanılmaktadır. Bu yönleriyle su motifi Türk anlatılarında en çok yer bulan motiflerden olmuştur. İslamiyet'in kabulüyle birlikte suya verilen önem daha da artmıştır. Gusül abdesti ve normal abdest olarak dinî bir takım görevlerin yerine getirilmesi bunun en temel göstergelerindendir.

¹⁹⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 17.

¹⁹⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 29.

Efsanelerde suyun doğurganlıkla ilgisinin olduğunu gösteren bazı inanışları görmekteyiz. Çocuğu olmayan kadınların kutsal sayılan bazı su kaynaklarında çeşitli ritüeller gerçekleştirerek çocuk sahibi olabildikleri anlatılmaktadır. Bu kaynak sularını bazen içerek, bazen içine girerek, bazen yemeklere katarak bu faydanın sağlanabileceğine inanılmıştır. “Suyun (ıduk yer-sub) kutsal ruhu, sahibi olduğu düşüncesi animizmle bağlantılıdır. Suyun sahibinin, ruhunun bereket verdiğine inanılır; bu sebeple doğurgan olmak isteyen Anadolu kadını suya girer.”¹⁹⁶

Efsanelerde geçen kutsal sayılan suların en çok ziyaret ve yatır yerlerine yakın alanlarda olduğu görülmektedir. Bazı anlatılarda suyun kendisinin bir ziyaret yeri olduğu görülmektedir. Bazı anlatılarda ise ziyaret yerinin yakınında bulunan bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Günümüzde Anadolu’nun birçok yerinde ziyaret fenomeni çerçevesinde gelişen su kültü büyük önem taşımaktadır. Çünkü ziyaret mekânlarında çoğu zaman türbe, mezar, ağaç ve su bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle kutsal mekânla temas genellikle su, ağaç ve toprakla sağlanmaktadır. Su kültürüne bağlı olarak kutsalla bütünleşme ve koruma sağlama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleştirilir. Söz konusu su kaynakları kutsiyetlerini bazen bir dede, baba, veli veya şehit ile irtibatından, bazen bir ağaç, taş, tepe veya dağ ile irtibatından bazen ve hem mezar hem de ağaç, taş ve tepe unsurları ile birlikte almaktadır. Zaten bazı kutsal suların isminden de bunu çıkarmak mümkündür. Anadolu’daki kutsal suların önemli bir kısmı dilek amacıyla kullanımının yanı sıra şifa verme özelliği ile de ilgi görmektedir. Yine Anadolu’da birçok yerde nehirler, ırmaklar ve onların kaynakları ile ilgili çeşitli inanışlar ve onları destekleyen menkıbeler yer almaktadır. Menkıbeler, kaynakların kutsiyetini artırma noktasında önem arz etmektedir.*¹⁹⁷

Hafız Efendi Efsanesi-5 adlı anlatıda Ruslar Çilhoroz dağına gelince Şıran’ın olduğu taraf gözlerine suyla kaplı bir alan olarak görünmüştür.

¹⁹⁶ Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri*, 3. bs., (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015), 64.

¹⁹⁷ İskender Oymak, “Türk Mitolojisinde Su Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., (Ankara: Gazi Kitabevi , 2016), 98.

Şifalı Su Efsanesi'nde Almanya'da yaşayan Köseli birinin böbreklerinde taş olduğu, şifa bulmak umuduyla gelerek köyündeki su gözesinden su içtiği, bu suyu içtikten birkaç gün sonra böbreklerindeki taşı düşürerek iyileştiği görülmektedir.

Deli Hidrellez Ziyareti, Uyuz Paarı Ziyareti, Uyuz Pınarı Ziyareti, Göz Ziyareti ve Abdurrahman Dede'nin kabrinin yanında da şifalı olduğuna inanılan su kaynaklarının olduğu görülmektedir.

3.2.16. Şekil Değiştirme (Dönüşüm) Motifi

“Dönüşüm efsaneleri ile étiologique (nedenleri açıklayıcı) anlatılar bir ağacın, bir hayvanın ya da cansız herhangi bir tabiat ögesinin bugünkü biçimine neden, nasıl dönüştüğünü anlatan hikâyeciklerdir.”¹⁹⁸

Dönüşüm motifi, insanın hayvana dönüşmesi, insanın taşa dönüşmesi, hayvanın taşa dönüşmesi, insanların bitkilere dönüşmesi ve diğer bazı dönüşümler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönüşümler kahramanların başına gelen olaylar neticesiyle gerçekleşmektedir: bazen kendilerinin dua etmeleri sonucu, bazen veli bir insanın dua-bedduasıyla, bazen anne-babaların dua-beddualarıyla bazen de daha farklı nedenlere bağlı olarak...

*[...] Şaman elbiseleri, kuş veya hayvan şekillerini taklid etme sureti ile yapılan elbiselerdi. Bunu giyen Şaman, hem kendi atasını ve hem de istediği zaman o kuşun şekline girebileceğini göstermek istiyordu. Bu şekil değiştirmeğe mitoloji araştırmalarında (Metamorphose) denir. Türkler ise bu deyim karşılığı olarak (Donuna girmek) sözünü kullanırlardı.*¹⁹⁹

Efsanelerde en sık karşılaşılan şekil değiştirmelerden biri taş kesilme olarak karşımıza çıkmaktadır. “Gerek Anadolu’da gerekse Anadolu dışındaki Türklerin yaşadığı coğrafyalarda taş kesilme motifine yer veren efsanelerin sayısı çok fazladır. Taş kesilme konulu efsanelerde taş kesilmenin sebepleri ortak iken anlatıldığı yörelere göre mekânda ve olayda küçük değişikliklerin olabileceği de gözden kaçmamalıdır.”²⁰⁰

Abdal Dede Efsanesi-1 adlı anlatıda Abdal Dede'nin elindeki sopanın yılanı dönüşerek çalıların arasına akıp gittiği görülmektedir.

¹⁹⁸ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969), 109.

¹⁹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 29.

²⁰⁰ Ali Berat Alptekin, *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 4. bs., (Ankara: Akçağ Yayınları, 2024), 85.

Kuklas Taşı Efsanesi’nde, çocuğun poposunu pişirdiği yufka ile temizleyen annenin ve diğer aile fertlerinin o esnada taş kesildiği görülmektedir.

Gelin Taşı Efsanesi’nde yüreğinin yangısıyla birlikte öfkesi şiddetlenen babanın kızına: “Yüreğimin yandığı kadar yanmanı değil de olduğun yerde taş olup kalmanı, bu acıyı sonsuza kadar yaşamanı dilerim.” diyerek beddua etmesi üzerine kızının taş kesildiği görülmektedir.

Taş Gelin Ziyareti Efsanesi’nde kaynanası izin vermediği halde gizlice düğüne gitmeye çalışan gelinin kaynanasının bedduası sonucu taş kesildiği görülmektedir.

3.2.17. Taş/Kaya Motifi

Taş ve kayalar da efsanelerde sıkça karşılaştığımız bir motiftir. Efsanelerde geçen bazı taşların olağanüstü birtakım güçlerinin olduğuna inanılmaktadır. Bu olağanüstü özellikler: bereket verme, hastalara şifa verme, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olabilmesini sağlama vb. inanışlardır.

Kesin bir şekilde sembolik anlamını ortaya çıkarmak mümkün olmamakla birlikte, genellikle değişik taşlar, yeniden doğum, bolluk ve bereket anlamını ifade edip, bir bütün halinde, doğal döl yatağını sembolize ederler. Çocuk anadan nasıl doğuyorsa, hastalanmış bir çocuk da değişik taşlardan geçirilerek, yeniden doğmuş biri olarak düşünülür. Bunun gizli anlamının temelinde de dünyanın yaratılması sürecinin sembolik yolla yeniden canlandırılması bulunur. Bu bakımdan, değişik taş, İlâhî döl yatağını sembolize eder.²⁰¹

Taşların farklı yapıları ve değişik görünüşleri nedeniyle bazı benzetmelere konu oldukları görülmektedir. Bu benzerlikleri de insanları düşündürmüştür. Zaman içerisinde bu taşların benzedikleri unsurla aralarında bir ilişki olduğu yönünde anlatılar ortaya çıkmıştır.

Karakaş, Türk Mitolojisinde Taş Kültü adlı yazısında şu açıklamalarda bulunmuştur:

Halk kültüründe yaşayan taş kültü ile ilgili inanışlar, doğadaki diğer unsurlara (ağaç, mağara, su, demir) yönelik inanış ve ritüellerle benzerdir ve âdetâ birbirlerini tamamlama eğilimindedir. Bütün bu doğa unsurlarına dair inanış ve

²⁰¹ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2022), 551.

*ritüellerdeki ortaklık “kutsallık” ve buna bağlı olarak gelişen “sıra dışılık”tır. Taşa dair inanış ve ritüellerin arka planında insanoğlunun yaşamı boyunca elde etmeye çalıştığı sağlık, huzur ve mutluluk temennisi vardır. Ritüeller farklılık arz etse de ortak amaç, insanoğlunun eksikliklerini tamamlama arzusudur.*²⁰²

Sağırtaş Ziyareti Efsanesi’nde bahsi geçen siyah, yağlı ve büyük olan efsunlu taş birkaç kişi bir araya gelip iteleyerek harmandan uzaklaştırmıştır. Ancak efsunlu olan Sağırtaş’ın ertesi gün eski yerine geldiği ve sanki hiç yerinden oynatılmamış gibi aynı şekilde durduğu görülmektedir. Bu anlatıda bahsedilen efsunlu taşın özellikleri taş/kaya motifine örnektir.

3.2.18. Tayyi Mekân ve Tayyi Zaman Motifleri

Dinî Kavramlar Sözlüğü’nde “Tayy-ı Mekân” kavramı; “Tayy, dürülmek, **tayy-ı mekân** da yerin dürülmesi demektir. Tasavvufta, ‘mekânın kısalması şeklinde gerçekleşen kerâmet’ anlamında kullanılmaktadır.” şeklinde açıklanmıştır.²⁰³

*Başlangıçta bizden birisi olan herhangi bir efsane kahramanı daha sonra olağanüstü olayların içerisinde kendisine yer bulabilmektedir. Bir çoban olan Munzur Baba, bir göz açıp kapama süresince Kâbe’ye gidip gelebilmektedir. [...] Bilhassa evliya menkıbelerinde tayyizaman (bir anda başka bir yerde olma) tayyimekânın (aynı anda birkaç yerde görünme) çok geniş olduğuna işaret eder.*²⁰⁴

Abdal Dede Efsanesi-2 adlı anlatıda Abdal Dede’nin veli bir insan olduğuna inanmayan birkaç kişinin sohbet esnasında; “Abdal Dede denilen zat, eğer büyük bir kişiye, elinde bir tas turşu ile buraya gelse de görsek.” demeleri üzerine Abdal Dede’nin elinde bir tas turşu ile değirmene girmesi tayyi zaman motifine örnektir.

Fadime Ana Efsanesi-2 adlı anlatıda, Gümüşhane’de otobüs şoförlüğü yapan birisinin Hac görevini ifa ettiği sırada Fadime Ana ile karşılaştığını, onunla konuştuğunu iddia etmesi ancak Fadime Ana’nın o yıl köyde olması -Hacca gitmemesi- tayyi mekân motifine örnektir.

²⁰² Rezan Karakaş, “Türk Mitolojisinde Taş Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016), 164.

²⁰³ Dinî Kavramlar Sözlüğü, Yay. Haz.: İsmail Karagöz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 636.

²⁰⁴ Ali Berat Alptekin, *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 4. bs., (Ankara: Akçağ Yayınları, 2024), 16-17.

Hafız Efendi Efsanesi-2 adlı anlatıda Hafız Efendi'nin aynı anda hem kendi köyünde hem de gelinin köyünde görünmesi tayyi mekân motifine örnektir.

Hafız Efendi Efsanesi-3 adlı anlatıda Hafız Efendi'nin aynı anda hem hapishanede hem de camide görünmesi tayyi mekân motifine örnektir.

SONUÇ

“Gümüşhane Ziyaret-Yatır Yerleri ve Bunlarla İlgili Efsanelerdeki Motifler” isimli çalışmamızda Gümüşhane merkez ve merkeze bağlı ilçelerde 46 ziyaret yerine ulaşılmıştır. Bu ziyaret yerlerinin 7’si merkezde, 6’sı Kelkit, 4’ü Köse, 5’i Kürtün, 21’i Şiran, 3’ü Torul ilçe ve ilçelere bağlı köylerde bulunmaktadır. Ulaşılan bu ziyaretlerin 21’i mezar, 12’si türbe, 1’i makam, 2’si şehitlik, 6’sı su kaynağı ve 4’ü taştır. Bu ziyaret yerleriyle ilgili anlatılan 60 efsane derlenmiştir.

Ziyaret yerlerine genelde sıkıntısı olan insanların gittiği tespit edilmiştir. Ziyaret yerlerine giden insanlar, dualar edip birtakım ritüeller gerçekleştirerek sıkıntılı durumlarından kurtulacaklarına inanmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar, sağlık sorunu yaşayan insanlar, maddi sıkıntısı olanlar, ailevî sorunlar yaşayanlar, işleri rast gitmeyenler vb. durumlarda olan insanların bu ziyaret yerlerine daha çok gittikleri tespit edilmiştir. Kuraklık olduğu zamanlarda insanların yağmur duası etmek üzere bu ziyaret yerlerine gittikleri de görülmektedir. Ziyaretler sırasında iki rekât namaz kılma, ziyaret yeri etrafında dönme, ziyaret yerine bozuk para atma ve bu yerde bir müddet uyuma en çok görülen ritüellerdir. Duaları kabul olanların, ziyaret yerine gelerek adakta bulundukları kurbanları kesmeleri de bu ritüellerdendir.

Yöre halkı tarafından, türbe ve mezar şeklinde olan ziyaretlerde yatan kişilerin veli kişiler olduğu söylenmektedir. Bu veli kişiler hakkında toplanan bilgiler incelendiğinde ortak birtakım yönlerinin bulunduğu görülmüştür. Gümüşhane’deki veli ziyaretlerinde yatan kişilerin büyük çoğunluğunun Horasan’dan gelme evliya kişiler olduğu görülmüştür. Bu Horasan erenlerinin bölgeyi Türkleştirmek ve halkı irşat etmek amacıyla yöreye geldikleri de en iyi bilinen bilgiler arasındadır.

Derlenen efsanelerde 18 farklı motif tespit edilmiştir. Tespit edilen motiflerle ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Akabinde derlediğimiz efsanelerde geçen bu motiflerin hangi işlevlerle kullanıldıkları gösterilmiştir.

Kaybolmaya yüz tutmuş soyut değerlerimizden olan efsaneleri tespit etmek ve gelecek nesillere aktarmak üzere yapılan bu çalışma ile Gümüşhane ve ilçelerinde bulunan ziyaret-yatır yerleri ve bunlarla ilgili efsaneler, bilimsel ölçütlerle araştırılıp derlenerek sunulmuştur. Böylelikle unutulmaya yüz tutmuş olan bu kültürel zenginliklerimiz koruma altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

YAZILI KAYNAKLAR

- Akpınar, Erdal. *Şiran İlçesinin Coğrafyası*, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007.
- Alptekin, Ali Berat, *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 4. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 2024.
- Arvas, Abdulselam. “Türk Mitolojisinde Kurt”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., Ankara: Gazi Kitabevi , 2016.
- Atsız, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, 2. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Babür, Yusuf. “Müslüman Evliyası ile Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi”. *Gazi Türkiyat*, 25 (2019): 87-145.
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın. 2022.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2020.
- Ekici, Metin. “Kuram ve Yöntemler”, içinde *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, editör M. Öcal Oğuz, 21. bs., 69-112. Ankara: Grafiker Yayınları, 2024.
- Ekici, Metin vd., “Anonim Halk Edebiyatı”, içinde *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, editör M. Öcal Oğuz, 21. bs., 289-397. Ankara: Grafiker Yayınları, 2024.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Gümüşhane Valiliği. *Sayılarla Gümüşhane*, İstanbul: Ekspres Ofset, 1997.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 12. bs., Ankara: Altınordu Yayınları, 2023.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*, 34. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik*, 2. bs., Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2009.
- Kandemir, M. Yaşar. “Ziyaret”, İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44: 496. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Karakaş, Rezan. “Türk Mitolojisinde Taş Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, ed., Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., 161-183. Ankara: Gazi Kitabevi , 2016.
- Kaya, Muharrem. *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, 3. bs., İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2015.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1986.
- Küçükbasmacı, Gülten. “Türk Mitolojisinde At”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, editör Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan. 2. bs., 209-227. Ankara: Gazi Kitabevi , 2016.
- Mısırlıoğlu, Abdul Halim. *Geçmişte Gümüşhane*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2023.
- Oymak, İskender. “Türk Mitolojisinde Su Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, editör Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., 83-109. Ankara: Gazi Kitabevi , 2016.

- Ozan, Meral. “Türk Mitolojisinde Dağ Kültü”, içinde *Türk Mitolojisine Giriş*, editör Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan, 2. bs., 133-147. Ankara: Gazi Kitabevi , 2016.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi I*, 4. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
- Özdek, Refik. *Türkler’in Altın Kitabı IV. Cilt*, İstanbul: Tercüman Tesisleri, 1990.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 22. bs., İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- Sağlam, Hacer. *Edebî Bir Kavram Olarak Motif ve Klasik Türk Edebiyatında Motif Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.
- Sakaoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*, 2. bs., Konya: Kömen Yayınevi, 2013.
- San, Sabri Özcan. *Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağzları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- San, Sabri Özcan. *Vadideki Gümüşhane*, Trabzon: T.C. Gümüşhane Valiliği Yayınları, 2014.
- Saylan, Kemal, ve Algül, Faruk. *Osmanlı Vesikalarında Şiran Kazası*, İstanbul: Şiran Belediyesi Yayınları, 2017.
- Şenel, Volkan ve Şahna, Onur. *Tarihi Yönüyle Arzular Kabaköy*, Kocaeli: T.C. Arzular Kabaköy Belediyesi Kültür Yayınları, 2022.
- Tezel, Naki. *Türk Masalları*. 4. bs., İstanbul: Alfa Yayınları, 2023.
- Tozlu, Necdet. *Adıyaman Efsaneleri*, Ankara: Sim Matbaası, 2013.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, 4. bs., İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Ülker, Talat vd. *Gümüşhane Halk Kültürü-1*, Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, 2011.
- Yüksel, Murat. *Gümüşhane Kitabeleri*, İstanbul: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 1997.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

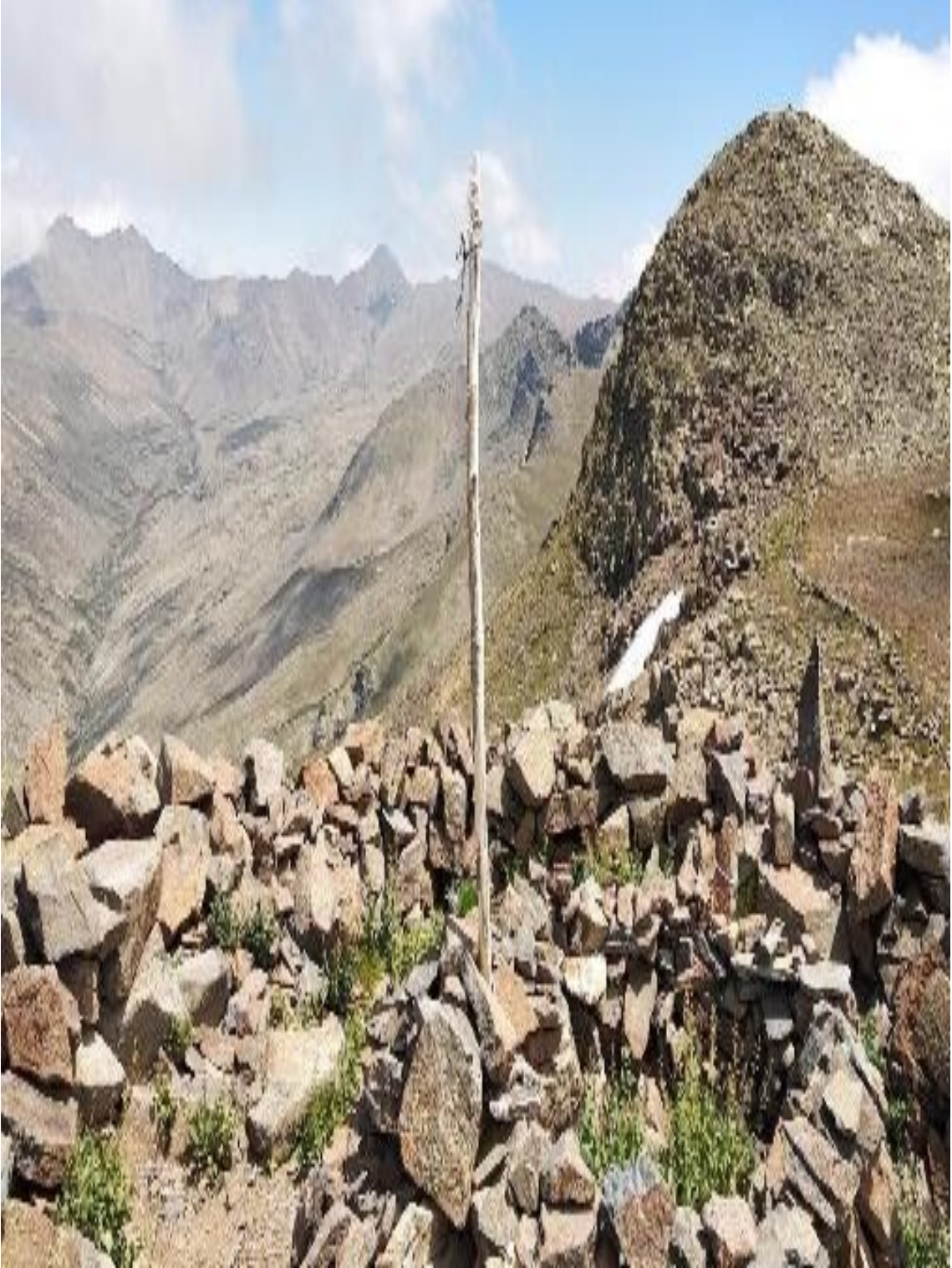
Burada bulunan kaynak kişilerle ilgili bilgiler “soyad, ad, mesleği, doğum tarihi, doğum yeri, görüşme tarihi” sıralaması yapılarak verilmiştir.

- K.K.1. Alkan, Sinan. Emekli Öğretmen, 1952 doğumlu, Tekke Mahallesi, 27 Aralık 2024.
- K.K.2. Arslan, Orhan. Öğretmen, 1982 doğumlu, Sarışeyh köyü, 11 Ocak 2025.
- K.K.3. Ateş, Hasan. Kamu Personeli, 1986 doğumlu, Ulukale Mahallesi, 27.01.2025.
- K.K.4. Balta, Ali. Çiftçi, 1982 doğumlu, Araköy, 14 Aralık 2024.
- K.K.5. Baş, Ali Kemal. Emekli, 1958 doğumlu, Gökçeköy, 24 Ocak 2025.
- K.K.6. Bayram, Mustafa. Muhtar, 1950 doğumlu, Gürgenli köyü, 23 Ocak 2025.
- K.K.7. Bayram, Necmi. Öğretmen, 1963 doğumlu, Torul, 3 Ocak 2025.
- K.K.8. Bilgin, İlhan. Muhtar, 1980 doğumlu, Kürtün, 23 Ocak 2025.
- K.K.9. Boya, İhsan. Çiftçi, 1965 doğumlu, Altuntaş köyü, 24 Ocak 2025.
- K.K.10. Çelik, Cahit. Emekli çiftçi, 1940 doğumlu, Aksaray köyü, 16 Ocak 2025.
- K.K.11. Çelik, Mutayip. Çiftçi, 1963 doğumlu, Örenşar köyü, 24 Ocak 2025.
- K.K.12. Demir, Hasan. Öğretmen, 1989 doğumlu, Çakırkaya köyü, 19 Ocak 2025.
- K.K.13. Demir, Nezir. İnşaatçı, 1955 doğumlu, Çakırkaya köyü, 19 Ocak 2025.
- K.K.14. Durmuş, Samet. Öğretmen, 1994 doğumlu, Gümüşgöze beldesi, 25 Kasım 2024.
- K.K.15. Efe, İpek. Ev hanımı, 1975 doğumlu, Çakırkaya köyü, 21 Aralık 2024.
- K.K.16. Erdoğan, Hamdi. Emekli çiftçi, 1930 doğumlu, Başpınar köyü, 13 Ocak 2025.
- K.K.17. Gürol, Şadi. Emekli öğretmen, 1950 doğumlu, Başpınar köyü, 13 Ocak 2025.
- K.K.18. Güvendi, İsmail. İmam, 1974 doğumlu, Taşlıca köyü, 23 Ocak 2025.
- K.K.19. Hafo, Durmuş. Emekli çiftçi, 1957 doğumlu, Çakırkaya köyü, 19 Ocak 2025.
- K.K.20. Hafo, Menşüre. Ev hanımı, 1957 doğumlu, Çakırkaya köyü, 19 Ocak 2025.
- K.K.21. Kalyas, Cengiz. Din görevlisi, 1975 doğumlu, Başpınar köyü, 13 Ocak 2025.
- K.K.22. Kalyas, Hasan. Öğretmen, 1969 doğumlu, Başpınar köyü, 13 Ocak 2025.
- K.K.23. Kaya, Murat. Çiftçi, 1969 doğumlu, Beydere köyü, 12 Aralık 2024.
- K.K.24. Kaya, Osman. İmam, 1982 doğumlu, Kadıçayırı köyü, 15 Aralık 2024.
- K.K.25. Kazancı, Şahin. Öğretmen, 1969 doğumlu, Konaklı köyü, 10 Ocak 2025.
- K.K.26. Kılıç, Servi. Ev hanımı, 1938 doğumlu, Babacan köyü, 16 Aralık 2024.
- K.K.27. Koç, Efendi. Emekli inşaatçı, 1934 doğumlu, Seydibaba köyü, 23 Kasım 2024.
- K.K.28. Kurt, Yunus. Emekli inşaatçı, 1968 doğumlu, Aksaray köyü, 16 Ocak 2025.
- K.K.29. Kutun, Melih. Serbest meslek, 1998 doğumlu, Beydere köyü, 12 Aralık 2024.
- K.K.30. Özbey, Yusuf. Çiftçi, 1974 doğumlu, Koyunbaba köyü, 19 Ocak 2025.
- K.K.31. Polat, Aytekin. Emekli çiftçi, 1954 doğumlu, Sarıca köyü, 10 Ocak 2025.
- K.K.32. Polat, Muammer. Çiftçi, 1970 doğumlu, Erenkaya köyü, 12 Ocak 2025.
- K.K.33. Sezgin, Celal. Muhtar, 1966 doğumlu, Taşlıca köyü, 23 Ocak 2025.
- K.K.34. Şahin, Muhsin. Emekli Çiftçi, 1956 doğumlu, Karaşeyh köyü, 11 Aralık 2024.
- K.K.35. Şahin, Süleyman. Emekli Çiftçi, 1932 doğumlu, Bolluk köyü, 19 Ocak 2025.

- K.K.36. Şimşek, M. Emin. Öğrenci, 2006 doğumlu, Yeşilpınar köyü, 15 Aralık 2024.
- K.K.37. Şimşek, Turan. Öğretmen, 1975 doğumlu, Sarıseyh köyü, 11 Ocak 2025.
- K.K.38. Şükür, Selin. Öğrenci, 2007 doğumlu, Tepedam köyü, 11 Ocak 2025.
- K.K.39. Tarhan Mısırlıoğlu, Abdülhalim. Emekli avukat, 1944 doğumlu, Süleymaniye Mahallesi, 27 Aralık 2024.
- K.K.40. Tosun, Sebahattin. Emekli çiftçi, 1964 doğumlu, Aksaray köyü, 16 Ocak 2025.
- K.K.41. Tozlu, Mehmet. Serbest meslek, 1975 doğumlu, Yaylalı köyü, 23 Ocak 2025.
- K.K.42. Turhan, Erhan. Çiftçi, 1976 doğumlu, Mertekli köyü, 6 Ocak 2025.
- K.K.43. Uzuner, Ahmet. Emekli imam, 1962 doğumlu, Konaklı köyü, 18 Kasım 2024.
- K.K.44. Uzuner, Hasan. Emekli çiftçi, 1941 doğumlu, Konaklı köyü, 18 Kasım 2024.
- K.K.45. Yaşar, Mustafa. Serbest meslek, 1957 doğumlu, Köse, 24 Ocak 2025.
- K.K.46. Yıldız, Kadir. Esnaf, 1969 doğumlu, Şiran, 10 Ocak 2025.
- K.K.47. Yıldız, Yusuf. Esnaf, 1991 doğumlu, Arzular-Kabaköy, 27 Ocak 2025.
- K.K.48. Zozik, Beytullah. Serbest meslek, 1975 doğumlu, Budak köyü, 14 Ocak 2025.
- K.K.49. Zozik, Osman. Serbest meslek, 1978 doğumlu, Budak köyü, 17 Ocak 2025.

EKLER

EK 1. Aksaray Köyü Yaylası – Burgu Baba Ziyareti

EK 2. Başpınar Köyü - Abdurrahman Efendi'nin Kabri

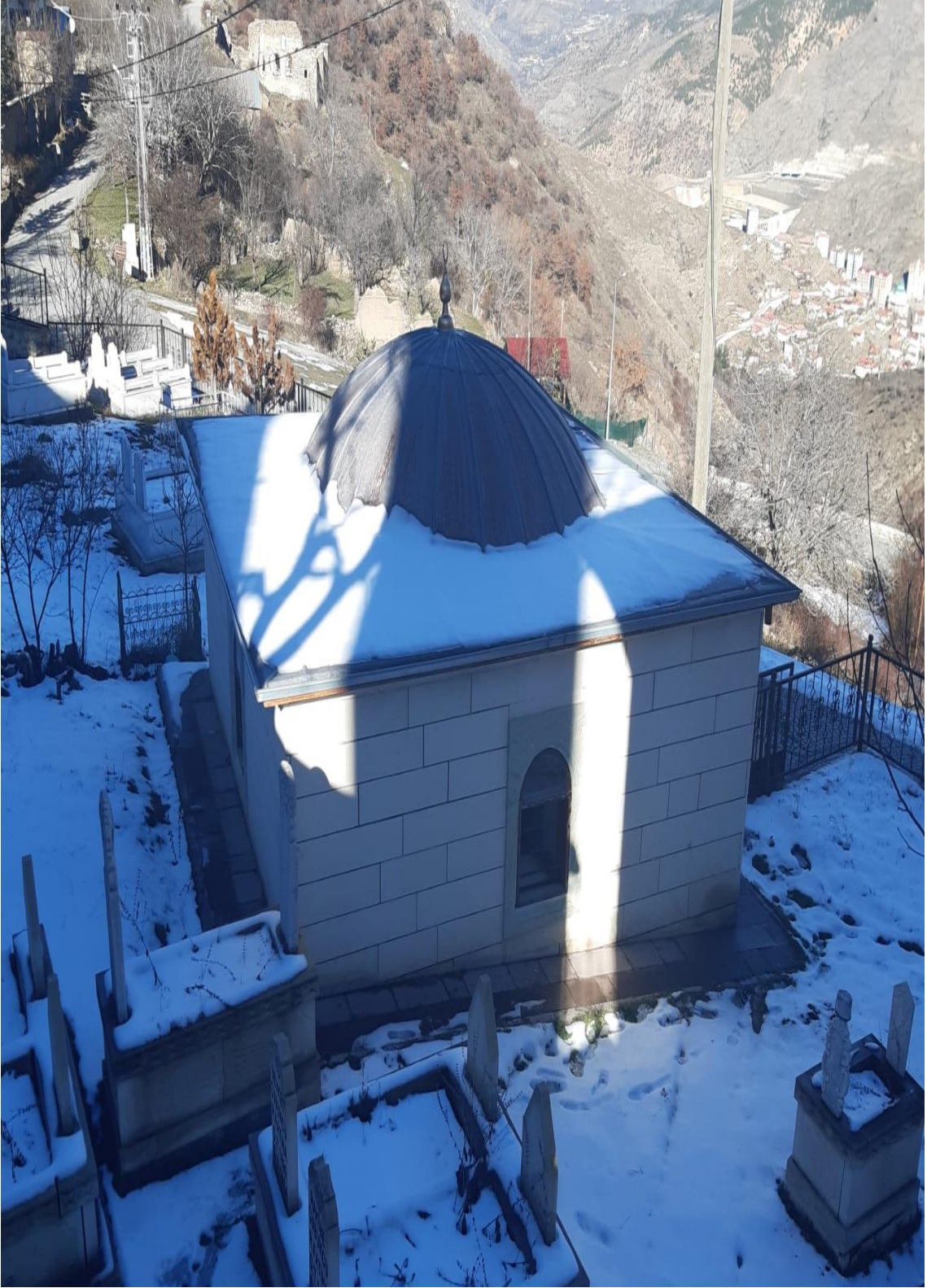
EK 3. Beydere Köyü – Ziyaret Türbesi

EK 4. Çakırkaya Köyü – Esmâ Hatun Türbesi

EK 5. Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi – Mısırlıoğlu (Hacı Tahir Efendi) Türbesi

EK 6. Gümüşhane Tekke Mahallesi – Çağırğan Baba Türbesi

EK 7. Pir Ahmet Köyü – Pir Ahmet Türbesi

EK 8. Seydibaba Köyü – Seydibaba Türbesi

EK 9. Şiran – Firdevs Hatun Türbesi

EK 10. Şiran – Karaca Baba Türbesi

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Ali TOSUN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	